



## รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า

เรื่อง

กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงาน  
จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

The process of Transmitting Community wisdom, Identity, and Beliefs  
through Buddhist murals in Sisaket Province.

โดย

พระครูสุธีวรปริชา, ผศ. ดร.

ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

พระมหาธงชัย จิตโสภโณ, ดร.

พระอธิการอำพน จารุโภ (ดาราศาสตร์)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

พ.ศ.๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS .....



## รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า

เรื่อง

กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงาน  
จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

The process of Transmitting Community wisdom, Identity, and Beliefs  
through Buddhist murals in Sisaket Province.

โดย

พระครูสุธีวรปริชา, ผศ. ดร.

ผศ. ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว

พระมหาธงชัย จิตโสภโณ, ดร.

พระอธิการอำพน จารุโภ (ดาราศาสตร์)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

พ.ศ.๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS .....

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



## Progress Research Report

The process of Transmitting Community wisdom, Identity, and Beliefs  
through Buddhist murals in Sisaket Province.

By

Phrakhrusuteevorapreecha, Asst. Prof. Dr.

Asst. Prof. Dr.Suthat Pratoomkaew

Phramaha Thongchai Thitasophano, Dr.

Phraathikan Amphon Jarupho (Darasas)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Sisaket Buddhist

B.E. 2567

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS .....

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

## สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	.....
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	.....
กิตติกรรมประกาศ.....	.....
สารบัญ.....	.....
สารบัญรูปภาพ.....	.....
สารบัญแผนภาพ.....	.....
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	.....
<b>บทที่ ๑ บทนำ.....</b>	<b>๑</b>
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๘
<b>บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....</b>	<b>๙</b>
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา.....	๙
๒.๑.๑ ความหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญา.....	๙
๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา.....	๑๔
๒.๑.๓ ประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญา.....	๑๖
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์.....	๑๘
๒.๒.๑ ความหมายของอัตลักษณ์ .....	๑๙
๒.๒.๒ ประเภทของอัตลักษณ์.....	๒๑
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ และวัฒนธรรมชุมชน.....	๒๒
๒.๓.๑ สังคมและวัฒนธรรมอีสาน.....	๒๓
๒.๓.๒ ความเชื่อด้านศาสนา.....	๒๕
๒.๓.๓ องค์ประกอบของศาสนา.....	๓๑
๒.๓.๔ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อของชาวอีสาน.....	๓๓

๒.๓.๕ พิธีกรรมทางศาสนา.....	๓๕
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง.....	๓๗
๒.๔.๑ ความหมายของจิตรกรรมฝาผนัง.....	๓๗
๒.๔.๒ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนัง.....	๔๐
๒.๔.๓ ประเภทของจิตรกรรมฝาผนัง.....	๔๔
๒.๔.๔ วิวัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังของไทย.....	๔๖
๒.๔.๕ ประโยชน์ของจิตรกรรมฝาผนัง.....	๕๑
๒.๔.๖ วิธีการหรือกระบวนการในการจัดการจิตรกรรมฝาผนัง.....	๕๓
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรม ฝาผนัง.....	๕๕
๒.๕.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา.....	๕๕
๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง.....	๕๖
๒.๕.๓ การถ่ายทอดภูมิปัญญากับจิตรกรรมฝาผนัง.....	๖๐
๒.๖ บริบทพื้นที่วิจัยจิตรกรรมฝาผนัง.....	๖๖
๒.๗ สรุปรายบท.....	๖๙
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗๐
๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗๘
<b>บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....</b>	<b>๘๐</b>
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๐
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๘๒
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๘๓
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๘๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๖
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๘๖
<b>บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....</b>	<b>๘๗</b>
๔.๑ ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน ผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ.....	๘๗
๔.๑.๑ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน....	๘๗
๔.๑.๒ แหล่งเรียนรู้วิถีชุมชน ประเพณี และความเชื่อ.....	๙๖
๔.๑.๓ จิตรกรรมทางประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญของโลก.....	๑๐๑

๔.๒ ผลการวิเคราะห์พัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนา  
 ผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ.....๑๐๕

    ๔.๒.๑ พัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงาน  
 จิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ.....๑๐๖

    ๔.๒.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่าน  
 จิตรกรรมฝาผนัง.....๑๑๕

๔.๓ ผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์  
 และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ.....๑๒๑

๔.๖ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....๑๒๘

**บทที่ ๕** สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....

    ๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....

    ๕.๒ อภิปรายผล.....

    ๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....

        ๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้.....

        ๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....

**บรรณานุกรม.....**

**ภาคผนวก.....**

    ผนวก ก หนังสือแนะนำ.....

    ผนวก ข เครื่องมือวิจัย.....

    ผนวก ค ภาพกิจกรรมวิจัย.....

    ผนวก จ รายชื่อผู้ให้ข้อมูล.....

**ประวัติผู้วิจัย.....**

## สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่ ๔.๑	แสดงตัวอย่างจิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนาวัดหนองอีไทย.....	๙๕
รูปภาพที่ ๔.๒	แสดงภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อของชาวบ้านในพื้นที่.....	๙๗
รูปภาพที่ ๔.๓	แสดงภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีของชุมชนในเขตพื้นที่.....	๙๙
รูปภาพที่ ๔.๔	แสดงภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง.....	๑๐๐
รูปภาพที่ ๔.๕	แสดงภาพจิตรกรรมทางประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญของโลก.....	๑๐๔
รูปภาพที่ ๔.๖	แสดงการถ่ายภาพทอภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรม ฝาผนังด้านพุทธประวัติ.....	๑๑๔

## สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ ๑.๑	แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย.....	๘
แผนภาพที่ ๒.๑	แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework).....	๗๙
แผนภาพที่ ๔.๑	แสดงการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา.....	๙๕
แผนภาพที่ ๔.๒	แสดงแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง.....	๑๐๑
แผนภาพที่ ๔.๓	แสดงภาพจิตรกรรมทางประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญของโลก.....	๑๐๕
แผนภาพที่ ๔.๔	แสดงการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง.....	๑๑๕
แผนภาพที่ ๔.๕	แสดงปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ผ่านจิตรกรรม.....	๑๒๑
แผนภาพที่ ๔.๖	แสดงผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนัง ในจังหวัดศรีสะเกษ.....	๑๒๗
แผนภาพที่ ๔.๗	แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๒๘



## บทที่ ๑

### บทนำ

#### ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เนื่องจากสังคมในปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ทำให้การสื่อสารเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่บุคคลจะต้องเรียนรู้ตลอดเวลาและต่อเนื่องตามความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่ก้าวล้ำ โดยเริ่มต้นจากการเรียนรู้จากครอบครัว ชุมชน ศูนย์การเรียนรู้จากโรงเรียน สถาบันศาสนา เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคมในยุคปัจจุบัน และด้วยความสำคัญนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ มาตรา ๒๕ จึงได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบในชุมชน ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ<sup>๑</sup> ในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงกล่าวได้ว่าในยุคปัจจุบันแหล่งเรียนรู้จึงมีความสำคัญอย่างที่สุดในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สำหรับประเทศไทยเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนไทยเกือบทุกด้านไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด สังคมไทยจะต้องมีวัดและพระสงฆ์ควบคู่กับการดำเนินชีวิตเสมอ วัดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นศูนย์กลางของชุมชน และยังเป็นสถานที่รวมพบปะสังสรรค์ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน ทั้งยังเป็นสถานที่ธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนไว้ร่วมกันสืบทอดมาถึงปัจจุบัน นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ศิลปะวิทยาการของชุมชนมาแต่อดีต โดยผ่านตัวบุคคล คือ พระสงฆ์ ทำหน้าที่บทบาทในการให้การเรียนรู้ทั้งมิติด้านศีลธรรมจรรยา วัฒนธรรมศิลปะ ประเพณี รวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้มีการพัฒนาตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างต่อเนื่องทั้งหมดนี้ล้วนสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนตามความหมายในมาตรา ๒๓ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ และ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ.๒๕๕๓ วรรคแรก (๑) ที่เน้นความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทย

---

<sup>๑</sup>สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานสรุปการสัมมนาเรื่องยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำครุสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๗.

ฯลฯ และวรรณคดี (๓) ที่เน้นความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา สอดรับกับวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔ ที่มุ่งเน้นการสร้างโอกาสการเรียนรู้คู่คุณธรรมจริยธรรมอย่างต่อเนื่องที่ขับเคลื่อนด้วยการเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว สถาบันศาสนา และสถานศึกษา ตลอดจนชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชนและสถาบันทางสังคมต้องร่วมมือกันจัดให้เกิดการเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ศึกษาหรือบุคคลผู้สนใจทั่วไปสามารถไปใช้แหล่งเรียนรู้ได้โดยง่ายด้วยตนเองได้อย่างแท้จริง

ในพระพุทธประวัติแต่เดิมนั้นชาวอินเดียสมัยโบราณไม่นิยมสร้างรูปเคารพแต่จะสร้างอย่างอื่นเป็นสัญลักษณ์<sup>๒</sup> ซึ่งคตินิยมนี้เองที่ตลใจให้ชาวบ้านเริ่มสร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ กลายเป็นภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่ถ่ายทอดโดยผ่านด้านศิลปกรรม, จิตรกรรม, ประติมากรรม และหลักธรรม มีหลักปฏิบัติมุ่งเน้นให้เข้าใจองค์ความรู้ที่ปรากฏเป็นสื่อออกมาสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง วิถีปฏิบัติขององค์ความรู้นำมาสู่ภาคปฏิบัติ โดยการดำเนินชีวิตตามคตินิยม เข้าถึงคุณค่าแท้ของศิลปกรรมในพระพุทธศาสนา อันเป็นเอกลักษณ์ของการดำเนินชีวิตโดยการนำจุดเด่นของแต่ละท้องถิ่นมาบูรณาการให้สอดคล้องกัน การเสริมสร้างคุณค่าด้วยวิถีแนวทางของพระพุทธศาสนาตามหลักธรรมที่สำคัญ มีเมตตา กตัญญู กตเวทิตะ สามัคคี และมัชฌิมนธรรม เพื่อนำมาสู่ความสงบผาสุก และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อครั้งอดีตที่ผ่านมาหรือในปัจจุบัน ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลัก และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีและวัฒนธรรมล้วนแต่ผูกพันกับพระพุทธศาสนา กระแสยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ศิลปะและวัฒนธรรม รวมทั้งความสัมพันธ์กับศิลปะต่าง ๆ ในทิศทางที่เหมาะสม ซึ่งยังขาดการศึกษา วิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางของพุทธศิลป์กับกระบวนการจัดการองค์ความรู้ใหม่ในการสืบทอด ภูมิปัญญาอันเป็นมรดกของท้องถิ่นอีสาน พุทธศิลป์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ให้เกิดความเกษมเบิกบานกลับเป็นความสุขและร่มเย็น จึงกล่าวได้ว่า พุทธศิลป์เป็นเสมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์ปรากฏอยู่ทุกประเภท จึงเป็นประจักษ์พยานแห่งความศรัทธาอันของพุทธบริษัทต่อ ๆ กันมาทุกยุคทุกสมัย ที่ได้ปรากฏต่อสายตาจนมาถึงปัจจุบัน งานศิลป์จะถือได้ว่าเป็นศิลปะนั้นจะต้องประกอบด้วย ๕ อย่าง คือ ๑) มนุษย์ ๒) ความคิด สติปัญญาของมนุษย์ ๓) การกระทำของมนุษย์ ๔) ความงามที่พึงพอใจ ๕) ความนิยมชมชอบ และสามารถแบ่งประเภทได้ ๒ ประเภท<sup>๓</sup> ได้แก่

<sup>๒</sup>กรมศิลปากร, คู่มือถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

<sup>๓</sup>อภิรักษ์ นาคคง, ความรู้เบื้องต้นวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

๑. ด้านวิจิตรศิลป์ (Fine Art) คือ ผลงานศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นมาด้วยความรัก แสดงออกถึงคุณค่าทางสุนทรียภาพ และอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ผู้ดู เกิดความรู้สึกทางความงามบริสุทธิ์และให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์แก่นมนุษย์ และวิจิตรศิลป์ ถือว่าเป็นศิลปะบริสุทธิ์ เป็นการสร้างงานศิลปะเพื่อศิลปะโดยแท้จริง เป็นการสร้างงานศิลปะเพื่อสนองความต้องการทางจิตใจและอารมณ์เป็นสำคัญถือเอาความรู้สึกสะท้อนจากงานนั้นเป็นคุณค่า

๒. ประยุกต์ศิลป์ (Applied Art) ซึ่งเป็นงานศิลปะที่ไม่ได้เน้นแต่ทางด้านสุนทรียภาพเท่านั้น แต่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น งานหัตถกรรม โภคภัณฑ์ อันเกี่ยวกับการแต่งกายของโชน ละคร ลิเก เป็นต้น ศิลปะสาขาประยุกต์ศิลป์<sup>๔</sup> ได้แก่ ๑) สถาปัตยกรรม คล้ายกับงานประติมากรรมนั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อป้องกันมนุษย์จากสิ่งแวดล้อม ส่วนประติมากรรมสร้างขึ้นเพื่อเคารพบูชาสักการะและความสวยงาม ๒) ศิลปะอุตสาหกรรม เป็นศิลปะในการค้นคิดกรรมวิธีที่จะให้มีผลผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก งานศิลปะอุตสาหกรรมนี้ ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรม เช่น ทอผ้า ตัดเสื้อผ้า ทำเฟอร์นิเจอร์ ปัจจุบันศิลปะอุตสาหกรรมมีหลายแขนง เช่น งานตกแต่งภายใน งานออกแบบลวดลายผ้า งานออกแบบเสื้อผ้า งานไม้ งานโลหะ งานถ่ายภาพ ตลอดทั้งภาพยนตร์ โทรทัศน์ และอื่น ๆ ๓) ศิลปะหัตถกรรม เป็นงานศิลปะที่ทำด้วยมือเป็นส่วนใหญ่ แบบที่ทำมักจะออกแบบตามใจของผู้ทำ เช่น การทำโต๊ะ เก้าอี้ การปั้นหม้อ ปั้นไห การทอผ้า และอื่น ๆ ซึ่งปัจจุบันได้นำเอาเครื่องจักรมาใช้แทนเพื่อเป็นเครื่องทุ่นแรง จึงกลายเป็นกึ่งอุตสาหกรรมไป (Semi Industrial) เห็นได้ว่า พุทธศิลป์จัดอยู่ในศิลปะสาขาวิจิตรศิลป์ และจัดเข้าในทัศนศิลป์ เพราะเป็นศิลปะที่เราสามารถสัมผัสความงามได้โดยทางประสาทตา พุทธศิลป์ ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหารหรือศาลาการเปรียญ พระสถูป พระปราสาท จัดเป็นทัศนศิลป์ประเภทสถาปัตยกรรม พระพุทธรูปในอิริยาบถหรือปางต่าง ๆ ลวดลายปูนปั้น งานแกะสลักไม้บานประตู ตกแต่งต่าง ๆ จัดเป็นทัศนศิลป์ประเภทประติมากรรมรูปภาพฝาผนังตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ จัดเป็นทัศนศิลป์ประเภทจิตรกรรม

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะได้ทำการสืบค้น รวบรวมจัดหมวดหมู่ อนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้ด้านกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ที่มีอยู่ในแต่ละแห่ง เพื่อเป็นการจัดการกระบวนการอนุรักษ์เพื่อถ่ายทอดและส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในเชิงประวัติศาสตร์จากแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ ส่งเสริมการต่อยอดความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และยังสามารถถอดองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดคุณค่าด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และการดำเนิน

<sup>๔</sup>บุญมี แทนแก้ว, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

ชีวิตประจำวัน ที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ความเชื่อของท้องถิ่น และการจัดการความรู้ การรักษา ความรู้ที่มีอยู่มิให้สูญหายไปจากความทรงจำและการเรียนรู้ ซึ่งเป็นผลให้ชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และสามารถรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนไว้ได้ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างโอกาสสร้างพื้นที่และสร้างแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าในด้านองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกบันทึกไว้ผ่านศิลปกรรม, จิตรกรรม, ประติมากรรม และหัตถกรรมต่าง ๆ สร้างการเรียนรู้แก่เยาวชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสัมมนา การฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ และกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ โดยมีการรวบรวมองค์ความรู้และจัดทำฐานข้อมูลตลอดจนการเชื่อมโยงองค์ความรู้ระหว่างหน่วยงาน สถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และสังคม เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรมให้เป็นสมบัติของอนุชนรุ่นหลังและประเทศชาติสืบต่อไป

## ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาพัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๑.๒.๓ เพื่อเสริมสร้างระบบการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

## ๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นมาอย่างไร

๑.๓.๒ พัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ มีพัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างไร

๑.๓.๓ การเสริมสร้างระบบการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ มีวิธีการเสริมสร้างระบบการการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างไร

## ๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ๓ ด้าน ดังนี้

### ๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑.๔.๑.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ในการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม และในขณะระหว่างเก็บข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ทำการศึกษา ได้แก่ เอกสารงานวิจัยต่าง ๆ จากห้องสมุด จากเว็บไซต์ จากเอกสารตำรา สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ตลอดจนข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา

๑.๔.๑.๒ เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) ข้อมูลเชิงกายภาพใช้วิธีสังเกตการณ์โดยใช้แบบสังเกตชนิดไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานและสภาพแวดล้อมทั่วไป และแบบสังเกตการณ์ชนิดมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในกรณีที่เข้าไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง

๑.๔.๑.๓ รวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายด้วยวิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง (Structured Interview) สำหรับข้อมูลพื้นฐาน และคำถามที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง ในการเก็บข้อมูลตามสภาพความเป็นจริงของแต่ละสถานการณ์ ในการหาข้อสรุปหรือแนวทางการปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

### ๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเวลา

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามทั้งสิ้น ๑ ปี คือ ตั้งแต่วันที่ ๑ เดือนตุลาคม ปีพ.ศ. ๒๕๖๖ ถึงวันที่ ๓๐ เดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๗

### ๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้ให้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เกี่ยวข้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) จำนวนทั้งหมด ๒๐ รูป/คน โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกพื้นที่ภาคสนาม คือ แหล่งที่มีวัดและชุมชนพื้นที่ใกล้เคียงที่จะทำการศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน ๒ พื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่และเป็นแหล่งที่มีประชาชนผู้อยู่อาศัยที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล โดยกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

#### ๑. พื้นที่วิจัย

- ๑) วัดหนองอิไทย อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ
- ๒) วัดสร้างเรือง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

## ๒. ด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) สัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant interview) หรือกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๖ คน
๒. กลุ่มประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๐ คน
๓. กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป

รวมผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น ๒๐ รูป/คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ซึ่งจัดอยู่ในส่วนของการสังเกตการณ์ประกอบกันไปด้วย

### ๑.๔.๔ ขอบเขตด้านแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัย ประกอบด้วย

๑. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
๒. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา
๓. แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง
๔. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

## ๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

**กระบวนการ** หมายถึง กิจกรรมหรือกลุ่มของกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันในการแปลงปัจจัยนำเข้า (input) ให้กลายเป็นผลที่คาดหวัง (output) เกี่ยวกับการดำรงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้คงสภาพที่ดีไว้โดยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการสูญเสีย และการทำลายน้อยที่สุด ทั้งนี้รวมถึงการหาแนวทางแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และการหาแนวทางป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

**การถ่ายทอด** หมายถึง การแสดงออกทางความคิด หรือปัญญาผ่านทางการมองเห็น การรับรู้ และเกิดความเข้าใจในความหมายนั้น โดยถ่ายทอดผ่านจิตรกรรมฝาผนัง วัดหนองอีไทย อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

**ภูมิปัญญา** หมายถึง ความรู้ความสามารถที่สามารถแสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทรงคุณค่า และเกิดประโยชน์ทั้งทางด้านความรู้และความสวยงาม

**ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา** หมายถึง ความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดการแสดงออกทางความคิด ปัญญา ในทางเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง วัดหนองอีไทย อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ และวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

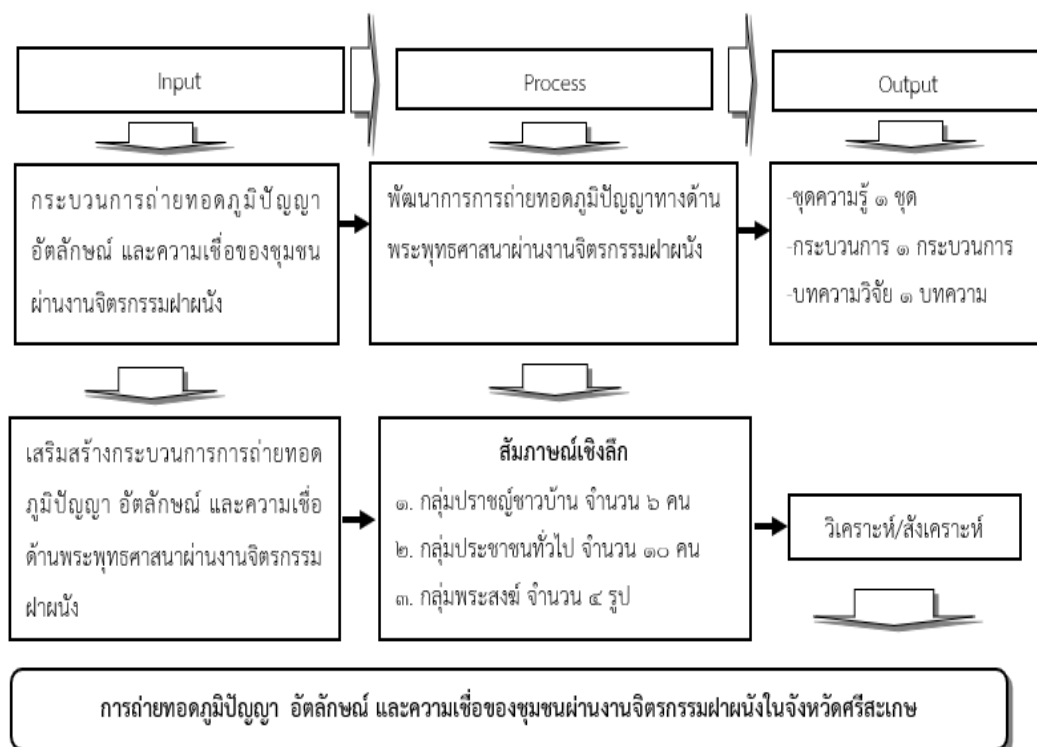
**อัตลักษณ์** หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะตัวสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศนั้น ๆ เช่น เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น ศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ

**ความเชื่อ** หมายถึง ความเชื่อทางศาสนาที่เป็นความเชื่อที่มนุษย์ยินยอมต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ มีการกราบไหว้อ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง ต่างจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ชุมชน เป็นต้น

**จิตรกรรมฝาผนัง** หมายถึง เรื่องราวที่แสดงออกถึงความเป็นมา เรื่องราวโดยถ่ายทอดเรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง เป็นภาพที่ปรากฏบนกำแพงวัดหนองไธย

## ๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษาซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้



แผนภาพที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

## ๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๑.๗.๒ ได้พัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๑.๗.๓ ได้เสริมสร้างกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ



## บทที่ ๒

### แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง "กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน ผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ" ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ และวัฒนธรรมชุมชน

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

๒.๖ บริบทพื้นที่ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

#### ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา

การถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ องค์คติ ได้แก่ ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ และอุดมการณ์ต่าง ๆ จากแนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญานี้มีผู้้นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายประการ ดังนี้

##### ๒.๑.๑ ความหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญา

คำว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ<sup>๑</sup> ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ในชีวิตของคน ที่ผ่านกระบวนการศึกษาสังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะสาขาหลายๆ เรื่อง ความรู้อย่างกล่าว

<sup>๑</sup>กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารทางวิชาการชุดปฏิบัติการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพโรงเรียนโดยปัจจัยองค์รวม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า ๖-๗.

ไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยให้การเรียนรู้การแก้ปัญหา การจัดการและปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเราภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป ในสังคม ชุมชน และการในตัวของคน หากแต่มีการสืบค้นแสวงหาเพื่อนามาปรับใช้ก็จะเป็นที่รู้จักเกิดการยอมรับถ่ายทอด ไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคตามสมัย ซึ่งตรงกับความหมายที่นักวิชาการต่าง ๆ ได้บัญญัติไว้ เช่น ศาสตร์แห่งพระราชากับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี<sup>๒</sup> สามารถ จันทรสุรีย์<sup>๓</sup> และวิมล คาศรี<sup>๔</sup> ได้ให้ความหมายไว้อย่างแตกต่างกันกล่าวคือ ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้านหรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ด้วยตนเองหรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมาหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองแล้วนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มี อยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิต ในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีลักษณะประสมประสานและสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

ภูมิปัญญานั้นก็คือศาสตร์ที่เกิดขึ้นในลักษณะแตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ในประเทศ ทั้งที่สืบทอดกันมาหรือจากการประยุกต์ (ดัดแปลง) และถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องหลายช่วงอายุคน ซึ่งจะมี ๒ ลักษณะ คือ

๑) ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

๒) ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรมศิลปดนตรี กีฬาและอื่น ๆ<sup>๕</sup>

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์กันคือ (๑) คนกับสิ่งแวดล้อม (๒) คนกับคน และ (๓) คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่คนทั่วไปไม่สามารถสัมผัสได้ ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์พื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตภายใต้ความแตกต่างของพื้นที่ และระดับของภูมิปัญญา คือ ในระดับชาติ

<sup>๒</sup>ประเวศ วะสี, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

<sup>๓</sup>สามารถ จันทรสุรีย์, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๓), หน้า ๗๖.

<sup>๔</sup>วิมล คาศรี, วรรณกรรมมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช, (นครศรีธรรมราช: สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๒๔), หน้า ๘๔.

<sup>๕</sup>เสรี พงศ์พิศ, คีนสุ่รักเหง้า: ทศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, ๒๕๒๙), หน้า ๙๐.

เป็นภูมิปัญญาที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับชาติเพื่อให้รอดพ้นจากภัยพิบัติและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งการรักษาเอกราชของชาติ ส่วนระดับท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านนั้นในการคิดแก้ไขปัญหาในชีวิตของตนเองหรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น

**อัจฉราพร จิวสุภา, สุเทพ การุณย์ลัญจกร, ผศ.ดร., และปทุมทิพย์ ม่านโคกสูง** ได้กล่าวว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน ซึ่งไม่มีอยู่ในเอกสารหรือตำรา โดยมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในลักษณะแม่สอนลูก ยายสอนหลาน หรือน้าสอนหลาน ซึ่งวิธีการถ่ายทอดมีทั้งการสาธิตของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและการฝึกปฏิบัติของผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา<sup>๖</sup>

**ประเวศ วะสี** อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุง สืบต่อกันมาปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการเครื่องมือ สามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ไขปัญหา หรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคลและท้องถิ่นโดยตลอดมา จำแนกได้สองลักษณะ คือ ด้านนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าปัจเจกชน ต่อมาปรากฏในรูปของศาสนา พิธีกรรม นิทาน เพลง สุภาษิต การสั่งสอน เป็นต้น และด้านวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งปลูกสร้าง อาชีพต่าง ๆ เป็นต้น โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญบางประการ คือ ๑) ความจำเพาะกับท้องถิ่นนั้น ๆ ๒) มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการกันสูง ๓) มีความเคารพผู้อาวุโส คือเคารพในประสบการณ์ของผู้ผ่านชีวิตมาก่อน โดยได้จำแนกลักษณะของภูมิปัญญาไทยออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

- (๑) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
- (๒) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
- (๓) เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
- (๔) เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้
- (๕) เป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้เรื่องต่าง ๆ
- (๖) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

<sup>๖</sup>อัจฉราพร จิวสุภา, สุเทพ การุณย์ลัญจกร, ผศ.ดร., และปทุมทิพย์ ม่านโคกสูง, “แนวทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไหมสู่คนรุ่นใหม่ของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองแซ่ ตำบลตองโขบ อำเภโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร”, วารสารบัณฑิตศึกษา, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๖๔ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๐): ๑๐๐.

(๗) มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาสังคม<sup>๗</sup>

**ฐิติวัฒน์ เพชรถิรสวัสดิ์** ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่า หมายถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ ความสามารถและทักษะดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาและทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกันเหมือนเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าควรได้รับการอนุรักษ์และถ่ายทอดต่อชุมชนรุ่นหลัง ซึ่งประเทศไทยก็เป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม และมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่ามากมายในหลากหลายด้าน เช่น วิทยาการทางการแพทย์ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น<sup>๘</sup>

**เอกวิทย์ ณ ถลาง** อธิบายความหมายของภูมิปัญญาว่า หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพ ในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนา สืบสานกันมา<sup>๙</sup>

การสืบทอดความรู้ ความคิดที่มีความเชื่อในท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญ ทำให้การดำรงอยู่ได้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ในยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านได้สร้างขึ้น เป็นผลงานทางศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งกลายเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ มรดกที่สืบทอดมานั้น ส่วนหนึ่งมาจากวิธีการศึกษาเรียนรู้ รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมรดกที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางปัญญา<sup>๑๐</sup>

การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกคนรู้เรื่อง ทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของ

<sup>๗</sup>ประเวศ วะสี, “การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น”, เอกสารประกอบการสัมมนาภูมิปัญญากับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท, (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๓๔), หน้า ๘๐.

<sup>๘</sup>ฐิติวัฒน์ เพชรถิรสวัสดิ์, “กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านตำบลภูเขาทอง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วารสาร มจร การพัฒนาสังคม, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖): ๓๔๓-๓๔๔.

<sup>๙</sup>เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๖๕-๖๖.

<sup>๑๐</sup>สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ผศ. ดร., พระมหาทองชัย ฐิตโสภโณ, ดร. และพระกัญจน กนตธมโม, ดร., “ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ, ๒๕๖๑), หน้า ๑๖.

ชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน ส่วนการสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดภายในครอบครัว และเครือข่าย บางอย่างมีการทวงแทน และเป็นความลับในสายตระกูล เป็นความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้<sup>๑๑</sup>

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบ ๆ ตัวเอง กิจกรรมการถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทดลองทำหรือการเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นปริศนาคำทาย และวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ถือว่าผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มานานพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีแต่งงานของท้องถิ่นต่าง ๆ จะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาววิธีการถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง เช่น การสอดแทรกในคำร้องของบันเทิง ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ ๆ อาจแบ่งได้ ๒ รูปแบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับ แบบเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งในอดีตส่วนใหญ่ได้จารึกหรือเขียนไว้ในใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า บุตดำ บุตขาว ส่วนในปัจจุบัน มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่น ๆ<sup>๑๒</sup>

จะเห็นได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การสืบทอดความรู้ที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญ ถึงแม้ว่าการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่มรดกทางวัฒนธรรมและทางปัญญาที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของค่านิยม ความเชื่อ และวรรณกรรม รวมถึงโบราณวัตถุและโบราณสถานนั้น ยังคงเป็นหลักฐานที่สำคัญ ที่ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความเป็นมาที่ต่อเนื่อง มิได้สูญหายไปจากความทรงจำและรูปแบบการปกครองของบ้านเมืองในสมัยใหม่ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับองค์ความรู้

<sup>๑๑</sup>ปฐม นิคมานนท์, การค้นหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน, การวิจัยทางการศึกษาและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา, (ชมรมผู้สนใจงานวิจัยทางการศึกษา: ๒๕ มิถุนายน, ๒๕๖๐), หน้า ๒๗๙-๒๘๑.

<sup>๑๒</sup>สามารถ จันทรสุรีย์ และคนอื่น ๆ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาดพร้าว, ๒๕๓๖), หน้า ๕๐-๕๑.

และภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงวิถีคิดของชนชาติ และความเป็นไปของสังคม

### ๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา

แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าของภูมิปัญญา คนรุ่นหลังต้องศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าของภูมิปัญญาที่นิยมใช้กันอยู่ทุกภูมิภาคมีดังนี้

๑. การบอกเล่า บรรยาย ด้วยวาจา เป็นวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดเป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบายหรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สั่งสมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดในรูปของคำพูด โดยผู้ถ่ายทอดจะต้องเป็นฝ่ายเตรียมเนื้อหาที่จะพูด วิธีนี้ผู้ถ่ายทอดจะมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ให้ความรู้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอดจะเป็นผู้รับฟังและจดจำความรู้หรือบันทึกสาระสำคัญต่าง ๆ ที่ได้รับฟังตามไปด้วย

๒. การสาธิต เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงหรือกระทำพร้อมกับการบอก หรืออธิบายเพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ประสบการณ์ตรงในเชิงรูปธรรม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจวิธีการขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้ การสาธิตที่นิยมใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การสาธิตวิธีการและการสาธิตประกอบการบรรยาย

๓. การปฏิบัติจริง เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ผู้รับการถ่ายทอดลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้คอยแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้กระบวนการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน และได้ผลงานตามที่ต้องการด้วยวิธีการนี้ผู้รับการถ่ายทอดจะได้เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ไปที่ละเล็กละน้อย

๔. วิธีถ่ายทอดโดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเอง เป็นวิธีที่จัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ภูมิปัญญาในรูปของสื่อประสมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจด้วยตนเองมากที่สุด เช่น บทเรียนแบบโปรแกรม ศูนย์การเรียนรู้ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น

๕. วิธีถ่ายทอดโดยจัดในรูปของแหล่งเรียนรู้ เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ ตลาดนัดภูมิปัญญา เป็นต้น โดยจัดเป็นแหล่งสำหรับการเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เปิดกว้างสำหรับทุกคนเข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา การถ่ายทอดโดยวิธีนี้อาจรวม หมายถึง การใช้วิถีสายลักษณะในรูปของตำราต่าง ๆ ที่บันทึกไว้ด้วย

๖. วิธีถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อ เป็นวิธีที่ใช้การแสดงที่ชาวบ้านนิยมชมชอบเป็นสื่อในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ทางภูมิปัญญา โดยที่ผู้รับการถ่ายทอดจะได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้

๗. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ตำราต่าง ๆ และในรูปของสื่ออื่น ๆ เช่น วัสดุทัศนในรูปของวีซีดี/ดีวีดี เทปเสียง หรือแผ่นซีดีเสียง รวมถึงเว็บไซต์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาต่อไป ไม่ให้สูญหาย

๘. การถ่ายทอดด้วยวิธีการผ่านทางกิจกรรมอย่างง่าย ๆ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทายปริศนาซึ่งมักเป็นวิธีที่เด็กๆ มักมุ่งเน้นในเรื่องของจริยธรรม

๙. การถ่ายทอดในรูปแบบของการบันเทิง เป็นการสอดแทรกในเนื้อหา คำร้องของการแสดงต่าง ๆ เช่น ลิเก โนรา หนังตะลุง หมอรำ ซึ่งมักกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ธรรมเนียมประเพณี คติคำสอน อาชีพจารีตประเพณี เป็นต้น

๑๐. การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตมีการจารโลงบนใบลาน และเขียนลงในสมุดข่อย ส่วนในยุคปัจจุบันจะถ่ายทอดผ่านทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ

โลกปัจจุบันเป็นโลกแห่งข้อมูลข่าวสารที่แพร่หลายทั่วถึงกันได้อย่างรวดเร็ว ไร้อาณาเขต ขวางกั้นสภาพดังกล่าวมีส่วนกระทบถึงวิถีชีวิตของผู้คนพลเมืองโดยทั่วไป เพราะเป็นสภาพที่เอื้ออำนวยในการรับและถ่ายโยงเอาศาสตร์ตะวันตกเข้ามาในการพัฒนาประเทศ และพัฒนาผลผลิตตลอดจนการดำเนินชีวิต อย่างมิได้มีการปรับปนกับภูมิปัญญาไทยที่มีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทำให้ชุมชนชนบทประสบปัญหาดังที่กล่าวว่า ชุมชนล่มสลาย อันมีผลรวมไปถึงความทรุดโทรมของสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง ภูมิปัญญาเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานและสังคมไทย เป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งที่ปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมากโดยภูมิปัญญาเหล่านั้นนอกจากแสดงความเป็นไทยความเป็นเอกลักษณ์ไทยอย่างหนึ่งแล้วยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาติไทยเพราะภูมิปัญญานั้นถือว่าเป็นสิ่งละเอียดอ่อนซึ่งชาติที่เจริญแล้วมักมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสายมีความเป็นอิสระ จึงจะสามารถสร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้<sup>๓๓</sup>

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ พื้นฐานของความรู้ของชาวบ้านหรือคือ ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือที่เป็นความรู้สะสมสืบต่อกันมาลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้มีนัยเป็นแต่เพียงนามธรรม หากแต่มีความหมายครอบคลุมไปถึงรูปธรรมของการดำรงชีวิต เช่น แบบแผนของการใช้ทรัพยากร ซึ่งแบบแผนดังกล่าวจะต้องกำกับด้วยกฎเกณฑ์คุณธรรม หรืออาจเรียกว่า สติ คือ การรู้จักยั้งคิดว่าการใช้ทรัพยากรในระดับใดจึงจะเป็นการสมควร พร้อมกันนั้นก็ใช้ปัญญาที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบแผน หรือวิธีการใช้ทรัพยากรหรือ ธรรมชาติอย่างรอบคอบ เหมาะสมกับ

<sup>๓๓</sup>สุชาติ สวรรณกรรม, วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าของภูมิปัญญา, (กรุงเทพมหานคร: บจก.ปิยะวัฒนา, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๓.

เงื่อนไขทางธรรมชาติและสังคม เพื่อความมั่นคงและยืนยาวในอนาคต จึงอาจแยกภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น ๒ ระดับ หรือ ๒ ประเภท กล่าวคือ ระดับหนึ่ง คือ สิ่งที่จับต้องได้ สัมผัสได้ไม่ยากนัก เช่น การเกษตรพื้นเมือง ส่วนอีกระดับหนึ่ง คือ ด้านที่ดูเหมือนกับเป็นนามธรรม นั่นคือ อุดมการณ์หรือ หลักยึดในการดำรงชีวิตนั่นเอง<sup>๑๔</sup>

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดออกเป็น ๒ แบบหลัก ๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การจดจำสืบทอดกันมาและแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้ จารึกในใบลานหรือสมุดข่อย หรือจากภาพวาดที่มีการบันทึกไว้ เพื่อผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบทอดกัน มาได้วิธีหนึ่ง

### ๒.๒.๓ ประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญา

การนำเสนออัตลักษณ์ผ่านสถานที่ท่องเที่ยว วิถีชีวิต และการแสดงทางวัฒนธรรมต่าง ๆ คือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ศิลปะการฟ้อนรำ ประเพณี และการละเล่นของชุมชน แต่ทั้งนี้การนำเสนอ อัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวที่ผู้วิจัยมองว่า ยังไม่เป็นที่ยอมรับและโดดเด่นเท่าที่ควร ควรปรับให้มีความสวยงาม แปลกใหม่ และมีความตื่นตาตื่นใจมากขึ้นด้วย เช่น ด้านความเชื่อทาง ศาสนา ด้านพิธีกรรม และด้านวัฒนธรรม<sup>๑๕</sup>

ความเชื่อทางศาสนา เป็นความเชื่อที่มนุษย์สยบยอมต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ มีการ กราบไหว้อ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง ต่างจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจ เหนือธรรมชาติ เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง รูปแบบความเชื่อทางศาสนานั้นมีอยู่สองแบบ คือ ศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ ตามคำสั่งสอนของศาสดา และศาสนาแบบชาวบ้าน ศาสนาชาวบ้าน นั้น เป็นการผสมผสานของคตินิยมท้องถิ่น คือ พุทธศาสนาระดับที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวันกับ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อผี คติความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการประกอบอาชีพ การกระทำของบุคคล มนุษย์ผู้ฉลาดนำคติความเชื่อเหล่านี้ไปประกอบพิธีกรรมเพื่อคลี่คลายความ ขัดแย้งระหว่างคนกับธรรมชาติคนกับคน และคนกับกฎเกณฑ์ทางสังคม<sup>๑๖</sup>

<sup>๑๔</sup>กัณฑนา ภัทรโพธิวงศ์, ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา, ผศ.ดร., และพระปลัดประพจน์ สุภภาโต, ดร., “การ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงรักษาสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนยายชา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม”, วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๑๔๙.

<sup>๑๕</sup>อมรา พงศาพิชญ์, การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อพัฒนางาน, (ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), หน้า ๓๔-๓๕.

<sup>๑๖</sup>จรรุวรรณ ธรรมวัตร, ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม: นางนวลออฟเซ็ท, ๒๕๓๘), หน้า ๒.



ความเชื่อ เป็นสิ่งสำคัญที่มาควบคู่กับการสร้างอารยธรรมของมนุษยชาติ ความเชื่ออาจเป็นการค้นหาคำตอบในคำถามที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล หรืออาจเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจในสภาพแวดล้อมและสังคมที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก ในสังคมยุคโบราณ มนุษย์ยังไม่มีมีการพัฒนาระบบความเชื่อขั้นสูงที่เรียกว่าศาสนา ผู้คนสมัยนั้นพยายามหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ พวกเขาเชื่อว่าผู้มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พวกเขาไม่สามารถอธิบายได้ ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงต้องทำอะไรบางอย่างให้เป็นที่รักที่พอใจของผู้มีอำนาจพิเศษนั้น เพื่อได้รับการคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่มีมากมายในสังคมยุคบุกเบิก และได้รับการเอื้ออำนวยผลประโยชน์ในการทำมาหากินท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ยากลำบาก<sup>๑๗</sup>

เมื่อวิวัฒนาการต่าง ๆ เจริญขึ้น มนุษย์ได้คิดค้นวิธีการตอบสนองความพึงพอใจของผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขาสร้างขึ้น และกลายมาเป็นพิธีกรรมหลากหลายรูปแบบในระบบความเชื่อดั้งเดิมต่อมาความเชื่อได้มีพัฒนาการจนเกิดระบบที่ซับซ้อนขึ้น มีการขยายแนวคิดทางความเชื่อออกไปสู่สังคมระดับกว้าง มีระบบการสืบทอดความเชื่ออย่างเป็นรูปธรรม เกิดประเพณีพิธีกรรมที่รองรับกับรูปแบบความเชื่อนั้น ๆ ซึ่งความเชื่อนั้นก็ได้กลายมาเป็นลัทธิ และศาสนาในเวลาต่อมาประเพณีพิธีกรรมในภาคอีสานมีทั้งประเพณีในชีวิตประจำวันและประเพณีตามฮีตสิบสอง แต่ประเพณีที่ถือได้ว่าเป็นความโดดเด่น และถือเป็นลักษณะเฉพาะของภูมิภาคก็คือ ประเพณีฮีตสิบสอง คำว่า “ฮีต” เป็นคำย่อของ “จารีต” ฮีตสิบสอง<sup>๑๘</sup> ก็คือจารีตที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือนของรอบปี ตรงกับคำว่าประเพณีสิบสองเดือนของภาคกลางนั่นเอง เป็นประเพณีที่ปฏิบัติหมุนเวียนไปอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปตามฤดูกาล และในแต่ละเดือนก็แฝงไว้ด้วยความเชื่อในลัทธิศาสนากับวิถีชุมชนของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ชาวอีสานเชื่อถือในประเพณีฮีตสิบสองมาก และมีการปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง บางท้องที่ปฏิบัติกันจนครบทั้งสิบสองเดือน บางท้องที่ปฏิบัติกันเป็นบางฮีต จะมีบางท้องที่เท่านั้นที่ได้สืบทอดมา<sup>๑๙</sup>

พื้นฐานทางอุดมการณ์ของชาวอีสาน เกิดจากการผสมผสานของระบบความเชื่อหลักสามประการ คือ พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี โดยแสดงออกผ่านการดำเนินชีวิต พิธีกรรม และจารีตของชุมชน ค่านิยมหลักมักเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และการทำมาหากิน คือ การแก้ปัญหาปากท้อง การแสวงหาที่ทำกิน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน มีระบบ

<sup>๑๗</sup>จรรุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้านอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

<sup>๑๘</sup>มูณี พันทวี, โครงการจัดงานประเพณีวันออกพรรษา, (มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, ม.ป.ป., ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

<sup>๑๙</sup>สำลี รักสุทธี, ฮีตสิบสองคลองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร: พ.ศ.พัฒนา จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗.

ครอบครัวและเครือญาติเป็นแรงยึดเหนี่ยว เมื่อพิจารณาถึงลงไปในเรื่องละเอียดแล้วจะพบว่า ประเพณีที่ชาวอีสานทำอยู่ส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่มีพิธีกรรมคลี่คลายมาจากลัทธิพราหมณ์ และการนับถือผี มีเพียงพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้นที่เป็นพุทธศาสนาโดยแท้ และประเพณีฮีตสิบสองก็มีการผสมผสานความเชื่อแบบต่าง ๆ ในแต่ละเดือนเช่นเดียวกัน

ในจำนวนฮีตทั้งสิบสองเดือน อาจสามารถจำแนกประเภทตามจุดมุ่งหมายหรือตามหลักความเชื่อในการกระทำได้สี่ประเภทคือ ประเพณีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีทั้งหมดหกเดือน คือ เดือนเจียง เดือนสาม เดือนสี่ เดือนแปด เดือนสิบเอ็ด และเดือนสิบสอง ประเพณีที่เกี่ยวกับการทำมาหากินเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตตลอดจนความบริบูรณ์ของน้ำฝน มีทั้งหมดสามเดือน คือเดือนยี่ เดือนหก และเดือนสิบ ซึ่งเป็นความเชื่อตามแบบธรรมชาตินิยม หรือความเชื่อเกี่ยวกับผี ประเพณีเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจในการดำรงชีวิต มีทั้งหมดสองเดือน คือ เดือนห้า และเดือนเจ็ด ซึ่งจะมีลักษณะของความเชื่อถือผีผสมกับพิธีกรรมแบบพราหมณ์อยู่ในประเพณีเดียวกันและประเพณีเกี่ยวกับความกตัญญูและระลึกถึงบรรพบุรุษ มีสองเดือน คือ เดือนเก้า และเดือนสิบซึ่งในเดือนสิบจะเป็นลักษณะผสมระหว่างความมุ่งหมายเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตและแสดงความกตัญญูแก่บรรพบุรุษไปด้วยในขณะเดียวกัน<sup>๒๐</sup>

จะเห็นได้ว่า ชาวอีสาน มีการผสมผสานของคตินิยมท้องถิ่น คือ พุทธศาสนาระดับที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวันควบคู่กับศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีแถน ผีเชื่อ ผีนา ผีไร่ ผีป่า ผีปู่ตา ผีป่าเขาลำเนาไพร คติความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญ เป็นตัวกำหนดการกระทำของบุคคลและสังคม ถือเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดที่บรรพบุรุษของชาวอีสานสืบทอดไว้ให้ลูกหลานผ่านมาแล้วหลายชั่วอายุคน ถึงแม้จะมีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์ แต่ความเชื่อทางศาสนาเป็นเพียงนามธรรม ในส่วนรูปธรรมของความเชื่อทางศาสนานั้น ย่อมแสดงออกผ่านทางประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อรองรับความเชื่อนั้น ประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายวัฒนธรรมทางความเชื่อ ที่ชุมชนหรือสังคมแสดงออกมาให้ภายนอกได้รับรู้ ผ่านการมองเห็น การสัมผัส ได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ผ่านการเรียนรู้ ดัดแปลง สังคม และถ่ายทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยในแต่ละสังคมย่อมมีประเพณีพิธีกรรมที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกันไปตามลักษณะสังคมวัฒนธรรม และอิทธิพลของสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนั้น ๆ

## ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์

สังคมมนุษย์ คือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความ

<sup>๒๐</sup>พระครูสุเทพสารคุณ (สุนันท์ เพชรเลื่อน) และคณะ, **มรดกไทยอีสานฉบับสมบูรณ์**, (ขอนแก่น: ขอนแก่นคัลนนานาธรรม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๖-๑๘๗.

สนใจร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น ประเทศ จังหวัดและอื่น ๆ และมักจะมิวัฒนธรรมหรือประเพณี รวมถึงภาษา การละเล่น และอาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์ร่วมกันเป็นสังคมนั้น เพราะมนุษย์มีพฤติกรรมการอยู่ร่วมกันในสังคม พฤติกรรมเหล่านั้นได้ขัดเกลามาโดยลำดับจนกลายเป็นวัฒนธรรม ดังนั้น ในแต่ละสังคมจึงย่อมมีวัฒนธรรมเฉพาะตัวถือเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น แม้ว่าจะมีชนกลุ่มต่าง ๆ ตามภาษาพูดที่หลากหลาย แต่วัฒนธรรมจะแสดงถึงความเป็นปึกแผ่น การมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเด่นชัดและหลากหลายจนกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์นี้นักวิชาการได้กล่าวไว้ ดังนี้

### ๒.๒.๑ ความหมายของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ คือ จิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกร่วมในสังคมที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่าตัวเองคือใครมีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไร และจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายของการแสดงออก คำว่า “อัตลักษณ์” นั้น หมายถึงอะไร ซึ่งถ้าพูดกันง่าย ๆ ก็คือ สิ่งที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของคน ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะเป็นลักษณะของตัวตนภายนอก เช่น กิริยาท่าทาง ภาษา และการแสดงออกต่อบุคคลอื่นกับลักษณะของตัวตนภายใน ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด นิสัยใจคอ คตินิยม ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ อัตลักษณ์นั้นเป็นเพียงคำที่ต้องการสื่อถึงคำพูดบางประการเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของบุคคลและเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของตัวบุคคล สังคม ชุมชน เช่น เชื้อชาติ ภาษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไปหรือสากลกับสังคมอื่น ๆ กล่าวคือ ลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่น ๆ อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่มีความผลกระทบต่อสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราสามารถนำไปสู่การพัฒนาสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวได้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันโดยการกำหนดแนวทางด้านใดด้านหนึ่งให้ชัดเจนเพื่อให้บุคคลหรือกลุ่มได้มีเจตคติร่วมกัน สามารถทำให้นำไปสู่การพัฒนาได้

“อัตลักษณ์” มาจากภาษาบาลีว่า อตต รวมกับคำว่า ลักษณะ โดยที่ “อัตตะ” มีความหมายว่า ตัวตน ของตน ส่วน “ลักษณะ” หมายถึง สมบัติเฉพาะตัว อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการให้คำนิยามและตีความหมายเชิงคุณค่า ซึ่งคุณค่าเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องได้รับความเป็นสากล แต่เป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือการสร้างตัวตนจากวัฒนธรรมย่อยก็ได้ ทำให้เกิดการยอมรับซึ่งพหุลักษณะทางสังคมซึ่งไม่เหมือนกับเอกลักษณ์ในคำนิยามสมัยแรกที่จะต้องสร้างเพื่อความเป็นปึกแผ่นของสังคมเท่านั้น แต่อัตลักษณ์เป็นเรื่องของการยอมรับในการมีอยู่ของปัจเจกอย่างจริงจังในสมัยก่อนนั้น เมื่อพูดถึงคนไทยในสายตาของชาวต่างประเทศ ก็คือการยิ้มแย้มจนได้รับสมญาว่าเป็น “Land of Smiles” หรือ “ดินแดนแห่งรอยยิ้ม” ถัดมาก็คือ การเป็นมิตรกับชาวต่างชาติและความเอื้ออารี โดยปกติคนไทยมักจะเป็นคนที่สุภาพเรียบร้อย รักสนุก ชอบความสะดวกสบาย และเก็บความรู้สึก นอกจากรอยยิ้มแล้ว คนไทยไม่ค่อยแสดงอะไรออกมาทางสีหน้าหรืออากัปกิริยา ไม่ว่าจะชอบ

หรือไม่ชอบ จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ดังนั้น จึงออกจะเป็นการยากที่จะคาดเดาความหมายจากรอยยิ้มของคนไทย<sup>๒๑</sup>

อัตลักษณ์ (Identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ คำว่า Indentitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (The Same) หมายถึงความเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนที่แตกต่างกันแต่ละกลุ่มคน อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้น จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้<sup>๒๒</sup>

อัตลักษณ์ หมายถึง ตัวตน ตัวเอง และเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างของวัฒนธรรม อัตลักษณ์มีความสำคัญต่อระบบสังคม กล่าวคือ ประการแรกทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่ง แต่อาจมีหลายลักษณะที่ประกอบขึ้นมา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น<sup>๒๓</sup>

อัตลักษณ์มีความหมายเป็นปัจเจกที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม ซึ่งสังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และคุณค่าที่ติดตามมากับความเป็นสามี-ภรรยาความเป็นศิษย์-อาจารย์ อัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องของสัญลักษณ์ด้วย อัตลักษณ์ (Identity) เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่นโดยผ่านการมองเห็นตนเองและการที่คนอื่นมองเรา อัตลักษณ์ต้องการความตระหนัก (Awareness) ในตัวเราและพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง นั่นคือ เราจะต้องแสดงตนหรือยอมรับอย่างตั้งใจกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก ความสำคัญของการแสดงตนก็คือ การระบุได้ว่าเรามีอัตลักษณ์เหมือนกลุ่มหนึ่งและมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไรและ “ฉันเป็นใคร” ในสายตาคนอื่น<sup>๒๔</sup>

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาสำคัญของอัตลักษณ์ คือ จิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกส่วนรวมในระดับสังคมที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่าตัวเองคือใคร เป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่นอย่างไรและจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายในการแสดงออก นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่ให้

<sup>๒๑</sup>ประสิทธิ์ ลีปรีชา, การสร้างและการสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

<sup>๒๒</sup>ประสิทธิ์ ลีปรีชา, ชาติพันธุ์และมายาคติ, (กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุ, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

<sup>๒๓</sup>ฉลาดชาย รมิตานนท์, คนกับอัตลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เอกสารประกอบการประชุมประจำปี ทางมานุษยวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

<sup>๒๔</sup>อภิญา เพ็ญพสุกุล, “แนวคิดหลักทางสังคมวิทยาเรื่องอัตลักษณ์”, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑, คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาสังคมวิทยา สำนักคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๓, หน้า ๔.

ความหมายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกหรือวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มหรือการที่ปัจเจกชนมีอิทธิพลหรือการได้รับการยอมรับจากวัฒนธรรมของกลุ่มนั้น ๆ นอกจากนี้การยอมรับวัฒนธรรมของกลุ่มคนยังมีความเกี่ยวเนื่องกับบรรทัดฐานของสังคม (Norms) ซึ่งบุคคลต้องยอมรับความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของกลุ่มให้ได้ ความสำคัญของการสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมทำให้เห็นความแตกต่างและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทั้งนี้ความแตกต่างดังกล่าวควรได้รับการยอมรับมากกว่าการตำหนิหรือเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม เพราะเกิดจากความแตกต่างและการไม่ยอมรับวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มนั้น ๆ นอกจากนี้การยอมรับในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มทำให้บุคคลได้รับการยอมรับเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มได้ง่ายมากขึ้นด้วย

### ๒.๒.๒ ประเภทของอัตลักษณ์

อัตลักษณ์ คือ ความเชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคม เพราะการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ต่าง ๆ กระทำผ่านระบบสัญลักษณ์หลายแบบในอีกด้านหนึ่ง อัตลักษณ์เกี่ยวกับมิติภายในของความ เป็นเราอย่างมาก ทั้งในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายเกี่ยวกับตนเองที่สัมพันธ์กับโลก<sup>๒๕</sup> จึงได้แบ่งอัตลักษณ์เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และ อัตลักษณ์ทางสังคม อธิบายได้ดังต่อไปนี้

#### (ก) อัตลักษณ์ส่วนบุคคล

อัตลักษณ์ คือ ความเป็นตัวตน ที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ต่อตัวคน หรือสถาบัน โดยสะท้อนถึงลักษณะสำคัญ ๕ ประการ คือ เป็นพลังแฝงที่นำไปสู่พฤติกรรม เป็นเจตคติที่บุคคล กลุ่มบุคคล ที่มีต่อสถาบันหรือเป้าหมาย เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสถาบัน ที่สอดคล้องกับความเชื่อหรือความรู้สึกต่อตนเองและสถาบัน

กลุ่มประชาชน กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะร่วมอย่างเดียวกันอย่างน้อยที่สุดหนึ่งอย่าง ลักษณะร่วมกันนี้ จะเป็นอะไรก็ได้ เช่น อาชีพ ภาษา ศาสนา ฯลฯ แต่ที่สำคัญคือ กลุ่มที่มีลักษณะร่วมกันนี้จะต้องมีประเพณีบางอย่างซึ่งเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มของตนเอง โดยที่สมาชิกของกลุ่มไม่จำเป็นต้องรู้จักสมาชิกอื่น ๆ ทั้งหมด แต่เขาจะต้องรู้ว่าประเพณีของกลุ่มของเราประเพณีเฉพาะของกลุ่มที่ทำให้กลุ่มมีเอกลักษณ์ของตัวเองแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ และมีการจัดแบ่งประเภทของอัตลักษณ์เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) และระดับอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity)<sup>๒๖</sup>

<sup>๒๕</sup>ธีรยุทธ บุญมี, *ชาตินิยมและหลังชาตินิยม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑.

<sup>๒๖</sup>ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, *มานุษยวิทยากับการศึกษาคหิชาบ้าน*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘.

### (ข) อัตลักษณ์ทางสังคม

อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เป็นลักษณะอย่างหนึ่งในตัวบุคคลที่จะทำให้บุคคลนั้นมีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งแตกต่างจากผู้อื่น จะเห็นได้ว่า อัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งในตัวบุคคล ซึ่งในทางสังคมวิทยาถือว่าเมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในสังคมก็มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการกระทำทางสังคมระหว่างกัน (Social Interaction) โดยพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ขึ้นอยู่กับสังคม (Social Norms) ตามโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ การกระทำระหว่างกันทางสังคมทำให้บุคคลมีบทบาทตามสถานการณ์ที่ตนสัมพันธ์อยู่ เพื่อศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้ บุคลิกภาพไม่ได้หมายถึงการตอบสนองต่อสิ่งเร้าข้างนอก แต่เป็นความพร้อมหรือแนวโน้มที่จะตอบสนอง<sup>๒๗</sup>

อัตลักษณ์มีความสำคัญต่อระบบสังคม กล่าวคือ ประการแรกทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่ง แต่อาจมีหลายลักษณะที่ประกอบขึ้นมา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น ประการต่อมา อัตลักษณ์ของบุคคลเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในตัวบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้นมีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งแตกต่างจากผู้อื่น อัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งในตัวบุคคล

สรุปได้ว่า อัตลักษณ์ หมายถึง ความนึกคิดเกี่ยวกับบทบาทเฉพาะตนของบุคคลในการแสดงออก เพื่อติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นตามโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ที่บุคคลดำรงอยู่ เนื่องจากอัตลักษณ์ เป็นความนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง จึงมีความสำคัญ ต่อพฤติกรรมของบุคคล กล่าวคือ ความนึกคิดเกี่ยวกับตน เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลเพราะคนเราย่อมกระทำไปตามความคิด หรือ มโนภาพว่าตนเองเป็น คนเช่นไร ซึ่งในทางสังคมวิทยาถือว่า เมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการกระทำทางสังคมระหว่างกัน โดยพฤติกรรมที่แต่ละบุคคลแสดงออกมาเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ขึ้นอยู่กับปทัสถานทางสังคมตามโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ การกระทำระหว่างกันทางสังคมทำให้บุคคลมีบทบาทตามสถานการณ์ที่ตนสัมพันธ์อยู่

### ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ และวัฒนธรรมชุมชน

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่เก่าแก่และมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณแห่งหนึ่งของภาคอีสานและเป็นพื้นที่เข้าใจกันว่าชนชาติกวยหรือส่วยคงจะเป็นบรรพชนเจ้าของพื้นที่มาตั้งแต่ดั้งเดิมและเป็นผู้สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

<sup>๒๗</sup>อภิญา เพื่อองฟูสกุล, อัตลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓.

### ๒.๓.๑ สังคมและวัฒนธรรมอีสาน

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งอยู่ร่วมกันภายใต้การปกครองของรัฐ แต่ในความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้ก็มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งรัฐพยายามหลอมละลายความแตกต่างที่หลากหลาย โดยใช้นโยบายการสร้างชาติไทยให้เป็นหนึ่งของรัฐบาล เช่น ชาวเขา และชาวมลายู เป็นต้น จนเป็นสาเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยมีรูปแบบของความขัดแย้งและการต่อต้านที่แสดงออกของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การลุกขึ้นมาเรียกร้องวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่ม หรือประกาศถึงความมีตัวตนแห่งอัตลักษณ์ดังกล่าว เพื่อเรียกร้องสิทธิและท้าทายต่อรองกับอำนาจครอบงำของรัฐ เป็นต้น<sup>๒๘</sup>

ในสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ย่อมมีลักษณะเฉพาะและมีความแตกต่างกันไปตามปัจจัยของสภาพแวดล้อมและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ในสังคมวัฒนธรรมขนาดใหญ่จะประกอบขึ้นด้วยสังคมวัฒนธรรมย่อยหลาย ๆ ส่วน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ในภาคอีสานของประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีลักษณะเฉพาะและความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ซึ่งมีผู้กล่าวถึงไว้แตกต่างกันในหลายแง่มุม โดยต่างมีอัตลักษณ์แห่งความเป็นไทยหรืออัตลักษณ์แห่งชาติร่วมกันและมีการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ไปตามบริบท สถานการณ์ และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่พวกเขาต้องเผชิญ ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เดิมของตนด้วย แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่ถูกกลืนกลายวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เดิมของตนไปเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่สังคมไทยเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ที่ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีได้กระจายเข้าสู่ทุกพื้นที่ของทุกภูมิภาคในประเทศไทย<sup>๒๙</sup>

ชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบทของกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าว ซึ่งพวกเขาได้พยายามปรับตัวคล้อยตามไปกับบริบทเหล่านั้น โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นชนเผ่าในแต่ละเขตพื้นที่ คือ ชนเผ่าส่วย ชนเผ่าเขมร ชนเผ่าลาว และชนเผ่าเยอ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์บางส่วนสูญหายไป แต่ปัจจุบันมีการฟื้นฟูความเป็นวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ให้คงไว้และรองรับกับกระแสการท่องเที่ยวของสังคม และเพื่อผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ที่พวกเขาจะได้รับจากการปรับตัวในครั้งนี้ โดยพวกเขาได้ใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองที่มีอยู่เดิมและที่ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่เป็นจุดขายให้แก่นักท่องเที่ยว โดยมีการนำเสนออัตลักษณ์ผ่าน

<sup>๒๘</sup>ยศ สันตสมบัติ, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายและการจัดการทรัพยากร, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์พันพูน, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔-๔๕.

<sup>๒๙</sup>เจนสุดา สมบัติ, “ความเป็นพวนในปรากฏการณ์ความเป็นไทยร่วมสมัย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑-๔.

สถานที่ท่องเที่ยว วิถีชีวิตและการแสดงทางวัฒนธรรมต่าง ๆ คือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ศิลปะการฟ้อนรำ ประเพณี และการละเล่นของชนสี่เผ่า แต่ทั้งนี้การนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทของการท่องเที่ยวนี้ ผู้วิจัยมองว่า ยังไม่เป็นที่ยอมและโดดเด่นเท่าที่ควร ควรปรับให้มีความสวยงาม แปลกใหม่และมีความ ตื่นตาตื่นใจมากขึ้นด้วย เช่น ด้านความเชื่อทางศาสนา ด้านพิธีกรรม และด้านวัฒนธรรม

ศรีสะเกษเป็นแหล่งอารยธรรมของชนสี่เผ่า คือ ส่วย เยอ เขมร และลาว ในอดีตชนเผ่า ลาวเขมร เคยปกครองมาก่อน และต่อมาชาวส่วย กวยหรือกวยได้อพยพมาสร้างบ้านแปลงเมืองรวมถึง การปกครอง ส่วนชาวเยอเป็นชนกลุ่มหนึ่งก็คือกวยเยอ ต่อมาเรียก เยอ ชนทั้งสี่เผ่า มีภาษาพูดใน ท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง งานประเพณีสี่เผ่าไทย ศรีสะเกษ หรืองานเทศกาลดอกคำดวนบาน (เดิม) เป็นงานประเพณีประจำปีที่ยิ่งใหญ่ทุกปีแสดงออก ถึงประเพณีวัฒนธรรมที่ชาว ๔ เผ่าได้อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี

**ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา** กล่าวว่า ชุมชนหมู่บ้านอีสานเป็นสังคมที่สืบ ทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ล้านช้าง อีสานเป็นดินแดนตอนปลายของวัฒนธรรม ดังกล่าว อิทธิพลของกรุงเทพฯ มีน้อยมาก สมัยรัตนโกสินทร์ฝ่ายไทยถือว่าลาวและเมืองในอำนาจของ ลาว (อีสาน) ล้วนขึ้นต่อไทย แต่เป็นการแผ่อำนาจทางทหารเท่านั้น แต่ทางด้านวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ยังไม่มีอิทธิพลต่ออีสานเลย<sup>๓๐</sup>

**อภิศักดิ์ โสมอินทร์** ได้สรุปลักษณะสังคมวัฒนธรรมของชาวอีสาน ในโลกทัศน์ของชาว อีสาน ไว้ดังนี้

(๑) สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตร สถานบันครอบครัวเริ่มจากขนาดเล็ก อยู่ในบ้านแบบ อีสาน คือเป็นห้องโถงห้องเดียว ด้านตะวันออกมีหิ้งพระเรียกว่าห้องเปิง

(๒) การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุก (Cluster) ใครตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างเพื่อนจะถูกมองว่ามี อะไรผิดปกติเกรงว่าชาวบ้านจะรู้ถึงสิ่งไม่ดี ชาวบ้านจึงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก

(๓) สมาชิกในสังคมดำรงอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

(๔) สังคมอีสานยึดเกาะกันโดยมีฮีต-คอง (จารีตประเพณี-ครองธรรม) ทำหน้าที่เป็น กฎระเบียบ

(๕) การดำเนินชีวิตของสังคมเกษตร ยึดถือปฏิบัติตามกรอบของฮีตสิบสอง หมุนเวียน เป็นวัฏจักรในรอบปี

(๖) สถาบันครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมที่สำคัญที่สุด การมีคู่ครองจึงต้องเห็นพ้อง ต้องกันทุกฝ่าย ลูกหลานเชื่อฟังผู้ใหญ่ในการแนะนำการเลือกคู่ครอง

<sup>๓๐</sup>ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓-๖๔.



- (๗) นิยมยกย่องครอบครัวเดี่ยวเมียเดียว
- (๘) สังคมชุมชนประกอบด้วยผู้คนจากหลายตระกูลรวมกัน ตระกูลหนึ่ง ๆ เรียกว่า "ซุม" แปลว่า สายเลือด สายตระกูลเดียวกัน ชาวอีสานให้ความสำคัญต่อระบบเครือญาติ หรือซุมอย่างยิ่ง เป็นการเห็นความสำคัญของพันธกรรมมากกว่าสิ่งแวดล้อม
- (๙) ไม่ละเลยอิทธิพลและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม
- (๑๐) ยกย่องนับถือคนที่จิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี
- (๑๑) ให้เกียรติและยอมรับนับถือสิทธิส่วนบุคคล ไม่ล่วงละเมิดซึ่งกันและกัน
- (๑๒) ให้ความสำคัญต่อผู้ที่มีนาทำกินเป็นของตนเองไม่เช่าผู้อื่น ชอบบุกเบิกหาที่นาทำกินเป็นของตนเอง ถ้าเช่าที่นาเขาทำจะรู้สึกต้อยต่ำ วัฒนธรรมกันด้วยปริมาณข้าวในเล้า (ยุงข้าว) ยกเว้นพวกพ่อค้า หรือข้าราชการที่ไม่ได้ทำนาแต่มีรายได้ไว้อื้อข้าวกิน
- (๑๓) รู้จักการแบ่งปัน คือรู้จักให้และรับ สนใจและยกย่องการทำบุญให้ทาน
- (๑๔) สังคมสอนให้พึ่งพาตนเองให้มากที่สุด แสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นมีสุข โดยแสดงความ "อ่อนซอม" (ชื่นชม) อย่างจริงใจ
- (๑๕) สังคมที่มีผู้ปกครองหลายคนมักมีปัญหาเพราะชาวอีสานไม่นิยมมีเจ้านายหลายคน<sup>๓๑</sup>

จะเห็นได้ว่า คำว่า "วัฒนธรรม" มีผู้ให้ความหมายหลากหลายที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมสามารถมองได้หลายแง่หลายมุมแล้วแต่จะมองกันในแง่มุมใด แต่พอสรุปได้ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์คิดและสร้างขึ้นเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของชาติพันธุ์ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้เกิดขึ้นในตนเองครอบครัวสังคมและประเทศชาติ วัฒนธรรม จึงเป็นส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญา และอารมณ์ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่คณะวัฒนธรรม มิได้หมายถึงเพียงศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่หมายถึงฐานนิยมต่าง ๆ ของชีวิตสิทธิพื้นฐานต่าง ๆ ของมนุษย์ระบบนิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ

### ๒.๓.๒ ความเชื่อด้านศาสนา

ความเชื่อด้านศาสนาเป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวันและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช่ว่าความเชื่อถืออย่างงมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาชาวบ้านของชาวอีสานทั่วไปประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือการนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และ

<sup>๓๑</sup> อภิศักดิ์ โสมอินทร์, โลกทัศน์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ๒๕๓๗), หน้า ๗๓-๘๘.

ศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ ต่างมีการผสมผสาน และกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

### (๑) ความเชื่อ

ความเชื่อเป็นพื้นฐานของลัทธิทางศาสนา และเป็นที่มาของพิธีกรรม ดังนั้น หากจะศึกษาเกี่ยวกับศาสนาหรือประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่อาจละเอียดที่จะทำความเข้าใจเรื่องความเชื่อได้ เพราะหากรู้จักพื้นฐานความเชื่อของท้องถิ่นใด ๆ แล้ว การจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นนั้นย่อมทำได้มากขึ้น ความเชื่อเป็นนามธรรมที่ไม่อาจจับต้องสัมผัสได้ด้วยอวัยวะหรือระบบสัมผัสส่วนใดของร่างกาย แต่ก็สามารถรับรู้สัมผัสได้จากสิ่งอื่น หรือกิจกรรมอื่นที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยความเชื่อนั้น สำหรับในด้านความหมาย มีผู้ให้คำนิยามความหมายของความเชื่อเอาไว้แตกต่างกันไปดังนี้

ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้น ๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว<sup>๓๒</sup> อาณาเขตของอาณาจักรล้านช้างในสมัยพระเจ้าสามแสนไทย (พ.ศ. ๑๙๑๖-๑๙๕๙) ครอบคลุมดินแดนภาคอีสานตอนบนลงมาถึงบริเวณที่ราบสูงโคราชด้วยจากพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมาจึงกล่าวได้ว่าพื้นที่ภาคอีสานที่เป็นดินแดนอาณาจักรล้านช้าง ได้แก่ พื้นที่ภาคอีสานตอนบน ตอนกลาง และจังหวัดอุบลราชธานี โดยชนเผ่าไทยจากอาณาจักรล้านช้างค่อย ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานแทนชนชาวเขมรที่เคยมีอยู่เดิม ซึ่งลดประชากรลงจากความเสื่อมของราชอาณาจักรกัมพูชา หรือถอยร่นกลับมายังดินแดนอีสานใต้ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๔ ชนเผ่าไทยจากอาณาจักรล้านช้างซึ่งทางอยุธยาเรียกว่า “ชาวลาว” ได้มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น<sup>๓๓</sup>

หากพิจารณาถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน จะพบว่ามีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ดังเช่น กลุ่มลาว กลุ่มเขมร และกวย เป็นต้น โดยสองกลุ่มหลังนี้อาศัยอยู่บริเวณที่เรียกว่า “เขมรป่าดง” คือ บริเวณที่เป็นจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษในปัจจุบัน ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประชากรมากที่สุดในอีสาน คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว<sup>๓๔</sup> ระบบครอบครัวแบบพิเศษอีกอย่างหนึ่งของชาว

<sup>๓๒</sup> ธีรวัช ปุณโณทก, *ทิศทางหมู่บ้านไทย*, (กรุงเทพมหานคร: เจริญการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๙๕.

<sup>๓๓</sup> ธาดา สุทธิธรรม, *รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท*, (ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๙), หน้า ๖-๗.

<sup>๓๔</sup> ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และอัครยา สังข์จันทร์, *การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เบื้องต้นจากงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๔๕*, (ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๗), หน้า ๗-๘.

อีสาน คือ ชาวอีสานมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่ขยายกว้างออกไปจากสังคมเครือญาติที่เรียกว่า เครือญาติสมมุติ เช่น ระบบพ่อแก้ว-ลูกแก้ว ที่มีการฝากตัวเป็นลูกเป็นพ่อระหว่างกัน การดำรงความสัมพันธ์หลังหมดภาระหน้าที่ เช่น หมอเหยากับลูกแก้ว ลูกเลี้ยง พ่อล่ามกับคู่สมรส และระบบ การผูกเสี่ยวระหว่างคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวอีกว่า วัฒนธรรมอีสานและ วัฒนธรรมฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงมีความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์และเชิงอำนาจใกล้ชิดกันมากวิถีชีวิตของ สองฝั่งแม่น้ำโขงจึงละม้ายคล้ายคลึงกันจนจำแนกความแตกต่างได้ยาก<sup>๓๕</sup>

ชุมชนหมู่บ้านอีสานเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ล้านช้าง อีสานเป็นดินแดนตอนปลายของวัฒนธรรม อิทธิพลของกรุงเทพฯ มีน้อยมากสมัยรัตนโกสินทร์ ฝ่ายไทยถือว่าลาวและเมืองในอำนาจของลาว (อีสาน) ล้วนขึ้นต่อไทย แต่เป็นการแผ่อำนาจทางทหาร เท่านั้น แต่ทางด้านวัฒนธรรมกรุงเทพฯ ยังไม่มีอิทธิพลต่ออีสานเลย<sup>๓๖</sup>

## (๒) ความเชื่อทางศาสนา

ศาสนาเป็นอารยธรรมเฉพาะของมนุษย์ นอกจากมนุษย์แล้วไม่มีสัตว์ชนิดอื่นใดในโลก สามารถสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางความเชื่อรูปแบบนี้ได้ และมนุษย์ทุกชีวิตไม่ว่าชาติใดภาษาใดล้วนตก อยู่ภายใต้อิทธิพลทางศาสนา ต้องมีศาสนาหรือลัทธิความเชื่อประจำตัวทั้งสิ้น ซึ่งอาจได้รับถ่ายทอด จากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของเผ่าพันธุ์ หรือเกิดจากทัศนคติความเชื่อถือจากประสบการณ์ ส่วนบุคคล ศาสนามีความเกี่ยวข้องและมีอิทธิพลต่อคนตั้งแต่เกิดจนตาย ศาสนาจึงมีความจำเป็นและมี อิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ศาสนาเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในพัฒนาการของความเชื่อ ศาสนาทุกศาสนาย่อมเกิดขึ้นโดยมี ความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในเบื้องต้น เมื่อรวมเข้ากับองค์ประกอบอื่น ๆ อีกหลายประการจึงถูกจัด ให้เป็นศาสนา แต่ความเชื่อทุกอย่างมิได้จัดเป็นศาสนาเสมอไป และศาสนาเองก็เป็นเพียงรูปแบบหนึ่ง ของความเชื่อเท่านั้น ทั้งนี้มีผู้ให้ความหมายของศาสนาไว้ ดังนี้

คำว่า “ศาสนา” แปรมาจาก “ศาสน” ในภาษาบาลี “ศาสน” ในภาษาสันสกฤต หมายถึง คำสั่งสอน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Religion” ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากภาษาละตินว่า “Religio” ซึ่งมาจากคำ ๒ คำ คือ “Relegere” แปลว่า การปฏิบัติต่อ หรือการเกี่ยวข้องด้วยความ ระมัดระวัง และคำว่า “Religare” แปลว่า ผูกพัน คือผูกพันกับพระเจ้าอีกอย่างหนึ่ง คำสั่งสอนที่ นับว่าเป็นศาสนานั้นต้องประกอบด้วยความเชื่อในอำนาจที่มองไม่เห็นด้วยตาบางอย่าง หลักศีลธรรม

<sup>๓๕</sup>เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน ไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕.

<sup>๓๖</sup>ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๖-๖๔.

จุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิต และพิธีกรรมทางศาสนา โดยสุชีพได้สรุปความหมายของศาสนาไว้ ๓ ประการ คือ ศาสนาคือที่รวมแห่งความเคารพนับถืออันสูงส่งของมนุษย์ ศาสนาคือที่พึ่งทางจิตใจ และ ศาสนาคือคำสั่งสอน<sup>๓๗</sup>

คำว่า คติความเชื่อ หมายความว่า ความคิด ความรู้สึกของคนหนึ่งหรือสังคมหนึ่งที่เชื่อว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นจริง ดำรงอยู่ และสามารถส่งผลกระทบต่อบุคคลนั้นหรือสังคมนั้น<sup>๓๘</sup>

ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใจใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมนั้น ๆ แม้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติไม่สามารถ พิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมนั้นยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว<sup>๓๙</sup> ดังนั้น ความหมายของศาสนาในเชิงสังคมวิทยา หมายถึง ศาสนารวมเอาหลักความเชื่อและการปฏิบัติทุกอย่างของบุคคลในสังคม ซึ่งดำเนินไปด้วยระบบเดียวกัน กล่าวคือ สมาชิกส่วนใหญ่ยอมรับหลักการ ระเบียบประเพณี และการปฏิบัติตามหลักการในแนวที่ไม่แตกต่างกัน ฉะนั้น ศาสนาในแง่นี้จึงเป็น ความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกัน (Shared belief and practice) หรือเป็นระบบความเชื่อและการ ปฏิบัติอย่างเดียวกัน (A unified system of belief and practices) โดยมีการปฏิบัติหน้าที่ทั้งที่ เกี่ยวกับโลกนี้และโลกหน้า<sup>๔๐</sup>

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือและปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสิ่งนั้นอาจมี ตัวตนหรือไม่มีตัวตน ความเชื่อนั้นอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลรองรับก็ได้ แต่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ของบุคคลที่เชื่อถือในเหตุการณ์บางอย่าง หรือในสภาวะการณ์ที่บุคคลไม่สามารถตอบข้อสงสัย หรือ แก้ปัญหาข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ ทั้งนี้เราสามารถสังเกตพฤติกรรมทางความเชื่อของแต่ละคน ได้ด้วยการแสดงออกต่อความเชื่อนั้น ๆ

### (๓) การเกิดความเชื่อ

แม้ความเชื่อจะเป็นนามธรรม เป็นสภาวะของจิตใจที่บุคคลหรือกลุ่มคนหนึ่ง จะมีต่อ เหตุการณ์ เรื่องราว หรือบุคคลหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้หรือไม่ได้ก็ตาม แต่ความเชื่อหาใช่ ความรู้สึกหรือจินตนาการที่เกิดขึ้นอย่างเลื่อนลอย ความเชื่อมีที่มาหลากหลายดังต่อไปนี้

<sup>๓๗</sup>สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาสน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑-๗.

<sup>๓๘</sup>วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ, คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๑๗๒๖-พ.ศ. ๒๑๑๖, การค้นคว้าอิสระ อศ.ม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒.

<sup>๓๙</sup>ธวัช ปุณโณทก, ทิศทางหมู่บ้านไทย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๙๕.

<sup>๔๐</sup>จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคม วิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๒.

ความเชื่อที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นความเชื่อที่เกิดจากสมมุติฐาน การพยายามค้นหาคำตอบจากสิ่งที่มีมนุษย์ไม่สามารถกำหนดขึ้นเองได้ ซึ่งเป็นพื้นฐานพัฒนาต่อมาจนกลายเป็นศาสนาในที่สุด อย่างไรก็ตามสามารถจัดประเภทของความเชื่อได้ ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อเรื่องวิญญาณและสิ่งเหนือธรรมชาติ สองความเชื่อในตัวบุคคล สามความเชื่อตามหลักเหตุและผล และสี่ กลุ่มเชื่อในหลักธรรมชาติสากลหรือเชื่อว่าไม่มีอำนาจพิเศษใด ๆ ทุกสิ่งเกิดขึ้นและเป็นไปโดยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ

ความเชื่อศาสนาดั้งเดิมของคนท้องถิ่น คือ การนับถือผี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ แม้จะให้ความสำคัญแก่ศาสนาพุทธและพราหมณ์ตามที่กล่าวมาก็ตาม ดังนั้น การให้พื้นที่หรือความสำคัญของความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะผีต่าง ๆ ที่สามารถให้คุณให้โทษได้ จึงเป็นเครื่องช่วยยืนยันในวิถีชีวิตวัฒนธรรมตามจารีตนิยมของชุมชน สะท้อนผ่านวรรณกรรม จึงเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาที่มีความสมดุล ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ หากแต่มีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น<sup>๔๑</sup>

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือและปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่มีตัวตน ความเชื่อนั้นอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลรองรับก็ได้ แต่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เชื่อถือในเหตุการณ์บางอย่าง หรือในสภาวะการณ์ที่บุคคลไม่สามารถตอบข้อสงสัย หรือแก้ปัญหาข้อขัดข้องที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ ทั้งนี้เราสามารถสังเกตพฤติกรรมทางความเชื่อของแต่ละคนได้ด้วยการแสดงออกต่อความเชื่อนั้น ๆ การเกิดความเชื่อทางศาสนาและลัทธินั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ

๑) เกิดจากความกลัวต่อธรรมชาติ มนุษย์บางกลุ่มคิดว่าธรรมชาติมีอารมณ์ที่แปรปรวนเหมือนอารมณ์มนุษย์ที่บางครั้งดีบางครั้งร้าย บางกลุ่มคิดว่าธรรมชาติมีความรู้สึกนึกคิดหรือวิญญาณคล้ายมนุษย์ ทำให้มนุษย์คิดหาทางเอาอกเอาใจธรรมชาติ โดยหวังว่าหากธรรมชาติพอใจจะไม่ทำร้ายพวกตน หรืออำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อพวกตน เช่น ลัทธินับถือผีสงเทวดา

๒) เกิดจากความปรารถนาเข้าถึงสัจธรรมของธรรมชาติ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์

๓) เกิดจากลัทธิทางการเมือง เช่น ความเชื่อของลัทธิคอมมิวนิสต์

<sup>๔๑</sup>สมบัติ สมศรีพลอย และบาทหยัน อิมสำราญ, “วรรณกรรมหนังตะลุงเมืองเพชร: สิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อทางศาสนาในพิธีกรรมไหว้ครู”, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๖๒): ๒๔.

#### (๔) ความเชื่อผี พราหมณ์ พุทธ

ความเชื่อที่ถือเป็นพื้นฐานสำคัญ และมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์อย่างมาก ได้แก่ ความเชื่อ ๓ รูปแบบ ที่มีหลักการ วิธีทางปฏิบัติ รูปแบบพิธีกรรม และความมุ่งหมายแตกต่างกัน แต่กลับสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี นั่นคือการผสมผสานระหว่าง ลัทธิความเชื่อผี ลัทธิความเชื่อพราหมณ์ และความเชื่อทางพุทธศาสนา ความเชื่อทั้งสามมีลักษณะความเป็นมาและรายละเอียด ดังนี้

ผี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้ อาจให้คุณหรือโทษได้ มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีहां เรียกคนที่ตายไปแล้วว่า ผี<sup>๔๒</sup>

ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณในประเทศไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือมีการยอมรับนับถือผีมาแต่ดั้งเดิมแล้ว โดยเฉพาะในภาคอีสานของไทย มีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวกับการนับถือผีและวิญญาณจำนวนมาก และมีหลักฐานบ่งบอกถึงการสืบทอดความเชื่อนี้มาตั้งแต่ยุคโบราณ และยังคงเชื่อถือมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีในประเทศไทยและภาคอีสานไว้ดังนี้

**ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์** ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทย พบว่า ก่อนสมัยพุทธกาลประชาชนในดินแดนไทยมีความเชื่อทางศาสนาตามแบบวิญญาณนิยม (Animism) ทำพิธีบวงสรวงกราบไหว้วิญญาณที่เชื่อว่ามีจริง เพื่อขอความอารักขาและความสวัสดิมีชัยในกิจกรรมที่ตนทำอยู่<sup>๔๓</sup>

**บุญยงค์ เกศเทศ** กล่าวว่า คติความเชื่อเรื่องผีนั้นชาวอีสานเชื่อกันว่าผีมีอยู่สองกลุ่มใหญ่ กลุ่มหนึ่งเป็นผีประเภทแผ่คุณความดี ช่วยคุ้มครองปกป้องภัยพิบัติทั้งปวงที่จะมากล้ากราย ตลอดจนดูแลรักษาชุมชนให้เกิดสันติสุข ขณะเดียวกันก็อาจบันดาลให้เกิดความเดือดร้อนยุ่งยากได้หากผู้ใดล่วงละเมิดขาดความยำเกรง กลุ่มผีดังกล่าวมี ผีเจ้า ผีนาย ผีบ้าน ผีเรือน ผีปู่ย่า ผีเมสสิกันหลักเมือง ผีฟ้า ผีแถน หรือผีที่ชาวบ้านนับถือเฉพาะถิ่น ส่วนผีอีกกลุ่มหนึ่งเป็นผีร้ายที่คอยมุ่งทำลาย เบียดเบียนให้เกิดโทษภัยอยู่เนื่อง ๆ เช่น ผีปอบ ผีเปรต ผีहां เป็นต้น<sup>๔๔</sup>

**สุจิตต์ วงษ์เทศ** กล่าวถึงลักษณะพิธีกรรมความเชื่อผี ว่า สมัยแรกผู้หญิงเป็นเจ้าของผู้ประกอบพิธีกรรม ใช้คนผู้ชายมาผูกมัดกับหลักหินทำพิธีบูชายัญเพื่อให้คอยปกป้องคุ้มครองเผ่าพันธุ์

<sup>๔๒</sup>ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖), หน้า ๗๓๕.

<sup>๔๓</sup>ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, “ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทย,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๓๒๕-๓๔๙.

<sup>๔๔</sup>บุญยงค์ เกศเทศ, “ดอนปู่ตา ป่าวัฒนธรรมอีสาน”, ใน ปกิณกะไทยคดีนิพนธ์, (มหาสารคาม: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒-๖๖.

สมัยหลังใช้สัตว์ เช่น ควาย วัว หรือหมูแทนคนจริง ๆ นี่เป็นระบบความเชื่อในคตินับถือผีบรรพบุรุษที่กลุ่มชนทั้งหลายในภูมิภาคอุษาคเนย์ถือปฏิบัติต่อกันมา<sup>๕๕</sup>

กระบวนการทัศน์ทางความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทยนั้นประกอบไปด้วยความเชื่ออันได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา กระนั้นก็ตინกวิชาการไทยส่วนมากมักอธิบายการปะทะสังสรรค์ของความเชื่อเหล่านี้เข้าด้วยกัน แต่ทว่ายังมีนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งที่พยายามนำเอาสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็น “วิทยาศาสตร์” เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการปะทะสังสรรค์กันกับความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ โดยวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของการนำเอาวิทยาศาสตร์เข้ามาผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมต่างก็มี เหตุผลและวิธีการที่แตกต่างกันไป<sup>๕๖</sup>

กล่าวได้ว่า ความเชื่อผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวันบางปัญหาที่เกินขีดความสามารถของมนุษย์จะแก้ไขได้จึงพากันสร้างความเชื่อขึ้นมา โดยเชื่อว่ามีพลังอำนาจลึกลับแฝงเร้นเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเพื่อป้องกันภัยพิบัติไม่ให้เกิดขึ้นกับตนมนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากพลังอำนาจลึกลับนั้นประโยชน์ของความเชื่อผีและอำนาจเหนือธรรมชาติว่า นอกจากจะก่อให้เกิดกำลังใจในการประกอบอาชีพแล้ว ยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวสังคมเสมือนเครื่องควบคุมความประพฤติและศีลธรรมไม่ให้ชาวบ้านประพฤติผิดจารีตประเพณี เป็นต้น

### ๒.๓.๓ องค์ประกอบของศาสนา

ศาสนาองค์ประกอบหลายประการที่มากกว่าความเชื่อ และลัทธิความเชื่อทั่วไปตามทัศนะของนักวิชาการด้านศาสนากำหนดไว้มีหลายประการดังต่อไปนี้

การพัฒนาสังคมโดยใช้หลักความเชื่อทางศาสนานั้น ในสังคมไทยแม้จะมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่คนส่วนใหญ่ในสังคมยังคงมีความเชื่อในเรื่องสิ่งเร้นลับ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมาช้านานแล้วในสังคมไทยสมัยก่อนจนถึงปัจจุบัน โดยทั่วไปความเชื่อมักจะมีเรื่องของความผูกพันกันอยู่ในของคนในสังคมที่แฝงอยู่ และสะท้อนออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนั้น พระพุทธศาสนาก็มีส่วนช่วยให้สังคมมีการพัฒนาได้ ซึ่งมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และสามารถพัฒนาสังคมได้คือ

<sup>๕๕</sup> สุจิตต์ วงษ์เทศ, เบื้องสังคมและวัฒนธรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปะวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

<sup>๕๖</sup> พระศุภราชัย สุรสโก, พระครูสุศีลัมภีรญาณ และจันทร์ศิริ พลอยงาม, “กระบวนการทัศน์ใหม่ของความเชื่อในสังคมไทย: ผี พราหมณ์ พุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์”, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๓): ๗.

การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาก็จะมีความร่วมแรงร่วมใจของคนในสังคมที่มารวมพิธีกรรมเพื่อให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้แต่กระนั้นในส่วนของคนแต่ละคนมักมีความเชื่อ และศรัทธาต่อสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป จนนำไปสู่การประกอบพิธีกรรมตามรูปแบบความเชื่อของแต่ละศาสนา และไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมประเภทใด ๆ ก็ตามล้วนแต่มีสาระอยู่ที่การเสริมสร้างความดีงาม และความบริสุทธิ์แห่งความคิดของผู้ร่วมพิธีกรรมเป็นพื้นฐาน<sup>๔๗</sup>

การให้ความหมายคำว่า ศาสนา ผู้ให้แต่ละคนมักจะเน้นหนักไปตามศาสนาที่ตนนับถือหรือตามอุดมคติที่ยึดเป็นสูงสุด และมีนักวิชาการผู้มีชื่อเสียงหลายท่าน ไม่ให้ความหมายของศาสนาเพราะถือว่า ไม่มีความหมายหรือคำจำกัดความใดจะสมบูรณ์ในการอธิบายหรือจำกัดความศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งนับถือศรัทธาของมนุษย์และมีหลายศาสนาซึ่งมีความแตกต่างกันไปอีก คำว่า ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนมูลเหตุที่เกิดศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑) ความต้องการทางร่างกาย เพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัยมีความสุข อันได้แก่ ความต้องการทางปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ตลอดจนปัจจัยอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ทางร่างกาย และ ๒) ความต้องการทางจิตใจ เพื่อความอบอุ่น ไม่ขาดที่พึ่งมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ รู้สึกมั่นคงปลอดภัยไม่หวาดกลัว ต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง ความสบายใจ ความสุขทางอารมณ์ จิตใจ<sup>๔๘</sup>

หลักเกณฑ์การพิจารณาองค์ประกอบของศาสนา ประกอบด้วย ๗ ประการ คือ สิ่งเคารพบูชา ความเชื่อ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์และการลงโทษผู้ฝ่าฝืน พิธีกรรม กฎเกณฑ์ปฏิบัติและ ศาสดา ผู้ประกอบพิธีและผู้สืบทอดเจตนารมณ์<sup>๔๙</sup> ศาสนาพุทธมีหลักธรรมที่นำไปสู่ความสุข คือ อริยสัจ ๔ โดยหลักสำคัญของแนวคิดนี้คือ การสอนให้มนุษย์มองทุกสิ่งบนโลกใบนี้ว่าเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยต้องกำจัดความไม่รู้และความอยากต่าง ๆ ให้หมดสิ้นเมื่อไม่มีกิเลสจะพบกับความสุขที่บริสุทธิ์และสงบ นอกไปจากนั้นยังมีหลักธรรมโอวาทปาติโมกข์ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นหัวใจของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีแนวคิดหลัก คือ “พึงทำความดี

<sup>๔๗</sup>พระมหาพชร กิตติวรเมธี, “การพัฒนาสังคมโดยใช้หลักความเชื่อด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา”, วารสารมหาจุฬานาครธรรม์, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๙ (กรกฎาคม ๒๕๖๔): ๔๐.

<sup>๔๘</sup>พระมหาโชตนิพัทธ์พนธ์ สุทธิจิตโต, พระครูใบฎีกาเวียง กิตติวณโณ และภักขวัชร สุขเสน, “บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) ศาสนากับสังคม”, วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓): ๔๒๐.

<sup>๔๙</sup>นิยพรธณ (ผลวัฒน์) วรณศิริ, มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๘-๒๖๙.



ละเว้นความชั่วและชำระจิตให้บริสุทธิ์” ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีหลักธรรมในการดำรงชีวิต<sup>๕๐</sup>

จะเห็นได้ว่า ศาสนา หมายถึง ความเชื่อถือหรือความยึดถือในหลักการบางอย่างที่อาจเกิดขึ้นด้วยการบอกเล่า การสั่งสอน การเรียนรู้ การคาดคะเน ความรู้สึก หรือการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ ว่าเรื่องราว เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ หรือคำสอนนั้น ๆ เป็นเรื่องจริง ความเชื่ออาจมีเหตุผลสามารถพิสูจน์ได้ หรือเป็นเรื่องลึกลับไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่ทั้งนี้ความเชื่อใดจะถูกจัดว่าเป็นศาสนาย่อมมีองค์ประกอบตามเกณฑ์ที่กำหนดด้วย ศาสนา ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก คือ ต้องมีผู้ก่อตั้งหรือผู้ประกาศศาสนา เรียกว่า ศาสดา ต้องมีหลักการหรือคำสอนของศาสนานั้น ๆ เรียกว่า ธรรมะหรือคัมภีร์ต้องมีผู้เผยแผ่หรือผู้สืบทอดศาสนา เรียกว่า สาวก หรือนักบวช ต้องมีสถานที่ปฏิบัติกิจกรรมหรือเคารพทางศาสนา เรียกว่า ศาสนสถาน ต้องมีสัญลักษณ์ทางศาสนา และต้องมีหลักเกณฑ์ปฏิบัติ ซึ่งศาสนาควรมีองค์ประกอบ ๖ อย่าง ดังนี้ (๑) ศาสดา หรือผู้ก่อตั้งศาสนาขึ้น (๒) คำสอนหรือข้อความที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ (๓) นักบวชหรือผู้สืบทอดศาสนา (๔) ศาสนสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา สถานที่ประกอบพิธีกรรม (๕) สัญลักษณ์ทางศาสนาและพิธีกรรมทางศาสนา (๖) ความเชื่อทางศาสนาและแนวทางปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น

### ๒.๓.๔ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อของชาวอีสาน

ภูมิปัญญา (Indigenous Knowledge) เป็นรากเหง้าของความรู้อันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ภูมิปัญญาก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น ปรับปรุง พัฒนาวิทยาการใหม่ ๆ แทนที่ของเก่าไม่ขาดสาย มีการเรียนรู้และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า มิใช่เพียงสติปัญญาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่หมายถึงองค์ความรู้ที่เป็นสมบัติเฉพาะของเผ่าพันธุ์

**เสรี พงศ์พิศ** กล่าวถึงความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ การเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง กับการเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่ได้รับจากผู้ใหญ่หรือจากการสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนกลายเป็นการยอมรับกันทั่วไปในชุมชนหรือท้องถิ่น หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง

<sup>๕๐</sup>พชร ใจอารีย์ และกัลยาณี เสนาสุ, “อิทธิพลของศาสนาต่อปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสุข: กรณีศึกษาของผู้ประกอบวิชาชีพบัญชีในประเทศไทย”, วารสารจันทร์เกษมสาร, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๕๕ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐): ๖๑.

ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ทำได้เอง ผ่านการเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นลักษณะของสติปัญญาและองค์ความรู้ทั้งหมดที่ครอบคลุมด้านกว้างด้านลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือใช้เป็นองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ภายในท้องถิ่นของตนเอง<sup>๕๑</sup>

**จารุวรรณ ธรรมวัตร** กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานมีรากเหง้าหลากหลายผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างศาสนาชาวบ้าน สถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรม และกระบวนการทางสังคม และได้แบ่งภูมิปัญญาอีสานออกเป็นภูมิปัญญาด้านการผลิต ภูมิปัญญาด้านประเพณี ภูมิปัญญาด้านภาษา ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ภูมิปัญญาด้านสถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาด้านดนตรีและการแสดงพื้นเมือง ภูมิปัญญาเรื่องการรักษาโรคแผนพื้นบ้าน ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาของพระวัดป่า<sup>๕๒</sup>

**อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา** ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Wisdom” ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อ และการกระทำของบุคคลในท้องถิ่นที่นำมาใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหาหรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยมีการสืบสานและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา<sup>๕๓</sup>

**สุภณ สมจิตศรีปัญญา** กล่าวว่า ฮีตสิบสองเป็นประเพณีที่กำหนดโดยพระภิกษุในศาสนาพุทธ เพื่อวางไว้เป็นหลักสำหรับหมู่คณะนำไปปฏิบัติให้เกิดความสุข ความเจริญรุ่งเรืองแก่บ้านเมืองสำหรับฮีตสิบสองเน้นแนวทางการปฏิบัติจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อผีสงเวทดา และศาสนาพุทธ เป็นสำคัญ<sup>๕๔</sup>

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ สติปัญญา ที่บรรพชนได้สั่งสมผ่านประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก การแก้ไขปรับปรุง และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนกลายเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า และเป็นทรัพยากรที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตในช่วงเวลานั้นมากที่สุด จนกว่าจะมีวัฒนธรรมหรือวิทยาการแบบใหม่ผ่านเข้ามา และเกิดกระบวนการปรับกระบวนการทัศน์ทางภูมิปัญญาให้ทันสมัยที่สุดอีกครั้งหนึ่ง โดยภูมิปัญญาของคนอีสานนั้นเกิดขึ้นจากสภาพการดำเนินชีวิตในท่ามกลาง

<sup>๕๑</sup> เสรี พงศ์พิศ, “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”, นโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๔๔, หน้า ๓๑-๓๔.

<sup>๕๒</sup> จารุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม: ม.ป.ท., ๒๕๓๘), หน้า ๒.

<sup>๕๓</sup> อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา, ลวดลายและการพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาต่อการจัดการผ้าทอพื้นเมืองที่ส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าลายสร้อยดอกหมากในจังหวัดมหาสารคาม, รายงานการวิจัย มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙, หน้า ๓๙-๔๓.

<sup>๕๔</sup> สุภณ สมจิตศรีปัญญา, “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ จากต้นฉบับโบราณ”, ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการไทยคดีวิชาการ ๓๕, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๒-๔๘.

ธรรมชาติที่บีบคั้น จึงเกิดเป็นภูมิปัญญาด้านการหาอยู่หากินในทุก ๆ สาขาอาชีพ นอกจากนั้นความเชื่อก็มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างภูมิปัญญาให้แก่บรรพบุรุษอีสาน โดยเป็นภูมิปัญญาในการผสมผสานความเชื่อเพื่อดำรงวัฒนธรรมทางความเชื่อทั้งแบบเก่าที่เคยประพฤติปฏิบัติมายาวนานและแบบใหม่ที่เห็นว่าดีมีเหตุผลเข้าด้วยกันได้อย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน

จะเห็นได้ว่า ศาสนาในบริบทของคนอีสาน เป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อแบบดั้งเดิมคือการนับถือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติกับความเชื่อที่เข้ามาใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อที่แพร่มาจากอินเดีย นั่นคือความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำสอนที่มุ่งเน้นในสภาวะของจิตใจ ทำให้สามารถผสมผสานเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดีกับความเชื่อที่มีการยึดถือมาแต่เดิม ภาคอีสานโดยภาพรวมไม่ได้แตกต่างจากรูปแบบความเชื่อของภูมิภาคอื่น ๆ มากนัก คือได้รับอิทธิพลจากลัทธิความเชื่อผี ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้รายละเอียดประเพณีพิธีกรรมบางอย่างก็มีความแตกต่างออกไป ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า ชาวอีสานมีความเชื่อถือศรัทธาในศาสนาพุทธค่อนข้างมาก ถึงแม้จะมีความเข้าใจในหลักคำสอนไม่ลึกซึ้ง แต่ก็มีศรัทธาในเรื่องราวการทำความดีละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้สงบ ขณะเดียวกันชาวอีสานก็มีความเชื่อถือในเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระอินทร์ พระพรหม และพระยม ว่าสามารถบันดาลให้มีความสุขและประสบความสำเร็จได้ ส่วนความเชื่อผีสางเทวดานั้นชาวอีสานต่างก็มีความเชื่อถือในเรื่องนี้อยู่มาก ชาวอีสานมีแบบแผนในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากการนับถือศาสนา โดยเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ยึดมั่นปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีความศรัทธาแรงกล้าในการที่จะเป็นผู้สืบศาสนา และพยายามปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะที่ดี แต่ขณะเดียวกันการปฏิบัติพิธีกรรมในชีวิตประจำวันมาจากคติพราหมณ์ ศาสนาที่ชาวบ้านในภาคอีสานนิยมยึดถือปฏิบัติเป็นศาสนาในลักษณะศาสนาแบบชาวบ้าน คือ ประกอบด้วยความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีสาง เทวดา ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติทางไสยศาสตร์ ลัทธิพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ ซึ่งเป็นระดับที่ช่วยในการจัดระเบียบสังคม แม้ว่าพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากการสังคายนาจากล้านนาจะแผ่เข้าสู่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่มีหลักฐานสามารถตรวจสอบความถูกต้องของการปฏิบัติได้ แต่กลุ่มชนในอีสานก็สามารถปรับปรุงหลักธรรมให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของตน มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน

### ๒.๓.๕ พิธีกรรมทางศาสนา

ประเพณีและพิธีกรรม คือ เครื่องบ่งชี้ถึงรูปแบบทางความเชื่อ เพราะเมื่อบุคคลมีความเชื่ออย่างไร ย่อมแสดงลักษณะทางความเชื่อของตนให้ปรากฏผ่านการกระทำ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประเพณีพิธีกรรม คือ ลักษณะทางรูปธรรมของความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรม ดังที่มีผู้กล่าวไว้ดังนี้

แต่เดิมนั้นพิธีกรรมทำเฉพาะตัวบุคคลและภายในกลุ่มเล็ก ๆ ต่อมาได้จัดระเบียบแล้ว กลายมาเป็นเรื่องของส่วนรวม คนในสังคมได้ประพฤติและถือปฏิบัติตามความคิดความเชื่อของตน และสังคม ทำให้เกิดเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน พิธีกรรมจึงเป็นประเพณีส่วนรวม ประเพณีของสังคมได้ผนวกเอาพิธีกรรมเข้ามารวมไว้เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของหมู่คณะ ซึ่งแตกต่างกันออกไปในท้องถิ่นแต่ละถิ่น ประเพณีอาจประกอบด้วยประเพณีย่อย ๆ หลาย ประเพณี<sup>๕๕</sup>

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอาอารยธรรมหรืออิทธิพลมาจากอินเดีย แล้วนำมา ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมทางสังคมของไทย โดยความเชื่อในลัทธิศาสนาพราหมณ์เป็นความเชื่อ เก่าแก่ ได้แพร่เข้ามาในยุคต้นประวัติศาสตร์ ศาสนาพราหมณ์นั้น เป็นศาสนาที่เคารพบูชาที่มีเรื่องเล่า เกี่ยวกับเทพเจ้าหลายองค์ โดยมีเทพเจ้าที่สำคัญที่สุดสามองค์ กล่าวคือ

- (๑) พระพรหม คือ ผู้สร้างสรรพสิ่ง
- (๒) พระศิวะ คือ ผู้ทำลาย
- (๓) พระวิษณุ คือ ผู้ปกป้องรักษา

ต่อมาได้เกิดนิกายสำคัญในศาสนาพราหมณ์ ๒ นิกาย คือ ไศวนิกายและไวษณพนิกาย โดยไศวนิกายนับถือพระศิวะว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด ส่วนไวษณพนิกายนับถือพระวิษณุว่าเป็นเทพเจ้า สูงสุด อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่แพร่มาจากเขมรครอบคลุมทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย ในระยะแรกศาสนาพราหมณ์ยังคงนับถือกันแต่เพียง ชนชั้นสูง และเป็นศาสนาของทางราชการ ส่วนประชาชนคนนับถือพุทธศาสนาหรือนับถือทั้ง พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ การแสดงออกทางความเชื่อแบบพราหมณ์มักเป็นเรื่องพิธีกรรม อิทธิปาฏิหาริย์ การอ้อนวอนขอพรบวงสรวงในเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์เดช เชื่อว่าเทพเจ้าเหล่านี้สามารถ บันดาลให้สำเร็จตามความมุ่งหมายปรารถนา ในปัจจุบันจึงนิยมการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ เครื่องเซ่น ตามความเชื่อของตนเอง ส่วนศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่มีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอก ของโลก ภายหลังที่พระองค์ตรัสรู้แล้วทรงค้นพบตัวเองว่า การเกิด แก่ เจ็บ และตาย นั้นเป็นทุกข์ ดังนั้น เพื่อที่จะดับทุกข์และให้ถึงซึ่งความหลุดพ้นตามหลักของศาสนาพุทธ พระพุทธองค์จึงเน้นสอน ให้คนทำความดี ละเว้นความชั่วร้ายทั้งปวง และฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้สูงขึ้นและให้หลุดพ้นจาก กิเลสทั้งหลาย ประมาณ พ.ศ. ๒๓๔ ในสมัยที่ พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นกษัตริย์ที่มีความเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า มีการส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างแดนทั่วทุกสารทิศ

<sup>๕๕</sup>ธิดา โมสิกรัตน์ และจันทน์ ทองประเสริฐ, "ศาสนาและพิธีกรรมของไทย", ใน เอกสารการสอนชุด วิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘-๓๙.

โดยในดินแดนสุวรรณภูมิ ให้พระโสณเถระและพระอุตระเถระเป็นหัวหน้า นำหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธที่มีการปฏิบัติจริงเข้ามาเผยแผ่ ก่อให้เกิดการตั้งมั่นเจริญรุ่งเรืองและแพร่ขยายตัวไปทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตราบจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า ประเพณีเป็นแบบแผนของกิจกรรมทางสังคมที่มนุษย์ทำขึ้น เกิดจากความเชื่อทางพุทธศาสนา มีทั้งจารีตประเพณี ขนบประเพณีธรรมเนียมประเพณี และประเพณีท้องถิ่น ประเพณีทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคม การอยู่ร่วมกันความสามัคคี ตลอดจนความปลอดภัยของชีวิต ประเพณียังสอนให้คนรู้จักการระ เคารพระบบอาวุโสโดยแสดงออกในรูปของการประกอบพิธีกรรม ดังนั้น ประเพณีพิธีกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ จึงมีความเหมือนกันหรือแตกต่างกัน มาจากสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้น ประเพณีส่วนรวมของชาติส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเหมือนกันทุกท้องถิ่น แต่จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของประเพณี ประเพณีส่วนรวมนี้ได้แก่ ประเพณีการบวช ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการเกิด และยังได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ประเพณีของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ว่าเกิดจากปัจจัย ๓ ประการ คือ

(๑) สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ในแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันออกไป

(๒) สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในสังคม ดังนั้นคนในสังคมคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร เชื่ออย่างไร ก็จะแสดงออกมาให้ปรากฏในรูปของภาษาประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น ตลอดจนสิ่งอื่น ซึ่งคนในสังคมสร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้

(๓) สิ่งแวดล้อมทางสังคม เนื่องจากสังคมประกอบไปด้วยคนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นประจำ เป็นเวลานานพอสมควร มีการผสมกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม และขณะเดียวกันก็มีการกำหนดขอบเขตและบรรทัดฐานทางสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้ประเพณีแตกต่างกันไปด้วย

## ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนัง เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวทางความคิด หรือประวัติความเป็นมาที่ต้องการแสดงออกให้รับรู้ผ่านการวาดบนฝาผนัง ดังความสำคัญต่อไปนี้

### ๒.๔.๑ ความหมายของจิตรกรรมฝาผนัง

คำว่า “จิตรกรรม” พจนานุกรมศัพท์ศิลปะได้ให้คำนิยามไว้ว่า จิตรกรรม หมายถึง ภาพที่แต่ละบุคคลสร้างขึ้น ด้วยประสบการณ์ทางสุนทรียภาพและความชำนาญ โดยใช้สีชนิดต่าง ๆ

เช่น สีน้ำ สีน้ำมัน สีฝุ่น เป็นสื่อกลางในการแสดงออกถึงเจตนาในการสร้างสรรค์ การสร้างงานจิตรกรรม จะสร้างงานบนพื้นราบเป็นส่วนใหญ่<sup>๕๖</sup>

คำว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” หมายถึง ภาพที่เขียนลงบนโครงสร้างอาคาร เช่น ฝาผนัง เพดาน เสา คอสอง ซื่อ คาน และบานประตูหน้าต่าง เป็นต้น โดยมากจะพบตามวัดวาอารามและเขียนภายในพระอุโบสถ วิหารศาลา หอไตร กรูในพระเจดีย์ พระปราสาทและกุฏิต่าง ๆ เรื่องที่เขียนเป็นพระพุทธรูปประวัติ เทพชุมนุม ไตรภูมิ ชาดก วรรณกรรมทางศาสนา ปรีชาธรรม ตำนาน พระราชพิธี และเหตุการณ์สำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ในสังคม การแต่งกาย เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ทำให้เกิดสุนทรียภาพในการชม เกิดความเชื่อ และความศรัทธาต่อคนในแต่ละสังคมแต่ละสมัย<sup>๕๗</sup>

จิตรกรรมไทยเป็นวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่ง ซึ่งมักแสดงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการแต่งกาย การแสดงการเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ และสาระอื่น ๆ ของแต่ละยุคให้ปรากฏ ซึ่งนอกจากจะส่งผลสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาติแล้วยังมีคุณค่าทางศิลปะที่ช่วยเสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมวลมนุษยชาติ และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี<sup>๕๘</sup> ภูมิปัญญาจากผู้สร้างจึงหมายถึงครุช่าง วัด พระ เป็นสำนัก จากวัดสู่บ้าน ชุมชน สังคม วัฒนธรรม สืบสานสืบทอดเป็นมรดกสู่ลูกหลานจนถึงปัจจุบัน แต่ด้วยความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เกิดสื่อสมัยใหม่ที่อำนวยความสะดวกสบายตามยุคสมัยและตามสภาพการเมืองการปกครอง ย่อมเกิดผลกระทบต่อชาติ ศาสนา ภาษา สังคม และวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นยุคสมัยแห่งความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมในหลายพื้นที่ เป็นการหลอมรวมร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการเรียนรู้ศึกษาเปรียบเทียบและแข่งขันในระดับที่สูงขึ้นในทุกด้าน มนุษย์จึงมุ่งสู่โลกของความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนกับสิ่งใหม่ ที่สอดคล้องกันจนนำไปสู่ความกระจัดกระจายและ

<sup>๕๖</sup>ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๔.

<sup>๕๗</sup>กรมศิลปากร กองโบราณคดี, จิตรกรรมไทยประเพณี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

<sup>๕๘</sup>ประเสริฐ ศิลรัตน์, สุนทรียะทางทัศนศิลป์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๙.

ความคงอยู่ของมรดกทางภูมิปัญญาที่น้อยลงไปตามกาลเวลา ทำให้มรดกทางภูมิปัญญาเชิงช่าง (เดิม) ของท้องถิ่น ยังคงเป็นสิ่งสำคัญต่อการศึกษาในปัจจุบัน และสืบทอดไปสู่ลูกหลานในอนาคต<sup>๕๙</sup>

จิตรกรรมฝาผนังเป็นผลงานศิลปะอีกประเภทหนึ่งของไทยที่นิยมทำกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นการวาดภาพลงบนผนังปูนหรือผนังไม้ภายในอาคารของวัด ซึ่งวัดนอกเหนือจากเป็นพื้นที่สาธารณะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว ยังเป็นที่รวมจิตใจของชาวบ้านเกี่ยวกับความเชื่อถือและศรัทธา วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ และมีบทบาทสำคัญในการดำรงชนบประเพณีของชุมชนให้กรอบบรรทัดฐานความประพฤติให้ความมั่นคง ความอบอุ่นทางจิตใจ ในทางพุทธศาสนาวัดเป็นแหล่งบ่มเพาะสติปัญญาและอุดมการณ์ชีวิตไปพร้อม ๆ กัน<sup>๖๐</sup>

จิตรกรรมฝาผนัง มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนา ๕ ประเด็น คือ คติพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องไตรภูมิ ทศชาติชาดก พุทธประวัติ ศาสนธรรมในตำนานเมืองลับแล และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้คนนับถือและยึดมั่นในพระพุทธรูปศาสนา ความเชื่อเรื่องไตรภูมิช่วยให้เกิดความศรัทธาในการละเว้นการกระทำความชั่ว มุ่งกระทำความดี นำสู่การปฏิบัติดี เช่น การทำทาน รักษาศีล อุปลัมภ์บำรุงพระพุทธรูป รักษาศีล เกรงกรรม กุศล อกุศล สำหรับภาพชาดกต่าง ๆ สะท้อนแนวคิดให้คนมุ่งสร้างบารมี และพุทธประวัติเป็นสื่อกลางให้คนเข้าหาโลกุตระธรรม ภาพตำนานเมืองลับแล เป็นการนำเรื่องราวพื้นบ้านมาผสานกับศาสนธรรม ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความศรัทธาอันแรงกล้าต่อการกระทำความดี และผู้ที่มีส่วนสำคัญในการที่พระพุทธรูปจะเจริญรุ่งเรือง มีความมั่นคงอย่างยั่งยืน คือ พระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก<sup>๖๑</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นงานจิตรกรรมขนาดใหญ่ และมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูป วรรณคดี เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ภาพจิตรกรรมไทยจัดเป็นข้อมูลหรือหลักฐานที่ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษา

<sup>๕๙</sup>เขมา แฉ่งฉายา, “ผลการสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยจากการศึกษาภูมิปัญญาการใช้รูปทรงในภาพจิตรกรรมฝาผนัง (วัดเกาะ) สกลุช่างเมืองเพชร”, วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์ (มสป.), ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๓๗.

<sup>๖๐</sup>ชุดิมา เวทการ, การจัดการเรียนรู้สาระทัศนศิลป์บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๖.

<sup>๖๑</sup>ปาริชาติ กัณหาทรัพย์, สุภัคกาญจน์ จิวาลักษณ์, และสุริยา คำกุนะ, “แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์”, วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๕): ๖๔.

เรื่องราวของอดีตได้<sup>๖๒</sup> และยังเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังช่วยยกระดับจิตใจของผู้ชม ผ่านความงามของลายเส้น สี แสงเงา องค์ประกอบของภาพที่แสดงเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในการเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า<sup>๖๓</sup> ได้เป็นอย่างดี

จากความหมายของจิตรกรรมฝาผนังตามแนวคิดต่าง ๆ ข้างต้น สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า จิตรกรรมฝาผนัง เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวทางความคิด หรือประวัติความเป็นมาที่ต้องการแสดงออกให้รับรู้ผ่านการวาด การปั้นบนฝาผนัง ซึ่งมักแสดงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการแต่งกาย การแสดงการเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ และสาระอื่น ๆ ของแต่ละยุคให้ปรากฏ ซึ่งนอกจากจะส่งผลกระทบต่อให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามแล้วยังทรงคุณค่าทางศิลปะที่ช่วยเสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมนุษย์ได้ ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังจึงหมายถึง จิตรกรรมไทยประเภทหนึ่งที่เขียนผลงานไว้ตามฝาผนัง เพดาน เสา คอซอง ซื่อ คาน บาน ประตูหน้าต่างในพระอุโบสถ วิหาร หอไตร ศาลาการเปรียญ กรุในพระเจดีย์และพระปราสาท เป็นต้น เรื่องที่เขียนเป็นเรื่องพระพุทธประวัติ ชาดก เทพชุมนุม ไตรภูมิ วรรณกรรมทางศาสนา ตำนาน เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โบราณคดี วิถีชีวิตชุมชน เป็นต้น

#### ๒.๔.๒ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนัง

วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่สะท้อนอัตลักษณ์และวิถีชีวิตที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ นับเป็นเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นชาติที่ต้องรักษาไว้<sup>๖๔</sup> ประเทศไทยมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสูง มีมรดกและทรัพยากรทางวัฒนธรรมจำนวนมากแต่มีจุดอ่อนที่ระบบฐานข้อมูลและการจัดการความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมยังไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร<sup>๖๕</sup> โดยเฉพาะฐานข้อมูล และการจัดการความรู้ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์การเขียน และการสืบทอดจิตรกรรมฝาผนังไทยประเพณี ซึ่งเป็นความรู้ทางเทคนิคเฉพาะที่ฝังอยู่ในตัวคน และเป็นความรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไทยประเพณีทั่วประเทศที่เก่าแก่เสื่อมโทรมและเสี่ยงต่อการสูญหายไปคงอยู่

<sup>๖๒</sup>สมชาติ มณีโชติ, **จิตรกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒-๒๕.

<sup>๖๓</sup>พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และ กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, **คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๕-๔๒.

<sup>๖๔</sup>อารักษ์ สังหิตกุล, **ประวัติและผลงานผู้ทรงคุณวุฒิของกรมศิลปากร**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๗-๘, ๑๒.

<sup>๖๕</sup>กระทรวงวัฒนธรรม, **เรื่องการจัดข้อมูลและการจัดการความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๕-๗.



จากรายงานมีจิตรกรรมฝาผนังที่ขึ้นทะเบียนและรอการอนุรักษ์กว่า ๗๔๙ แห่ง<sup>๖๖</sup> ปัญหาใหญ่ คือ องค์ความรู้ที่อยู่ในตัวช่างเขียนและนักอนุรักษ์ผู้เชี่ยวชาญไม่มีการจัดเก็บเป็นลายลักษณ์อักษร นายบวร เวท รุ่งรุจี ขณะเป็นอธิบดีกรมศิลปากรแถลงว่า “ที่ผ่านมาบุคลากรทางด้านงานอนุรักษ์ฝาผนังมีเพียง ๑๐ คน และเป็นการทำงานรุ่นต่อรุ่นทำให้บุคลากรไม่เพียงพอต่อประสิทธิภาพงาน” และนายเชาว ลิตร เนินพรหม (ครูช่าง) สะท้อนปัญหาวิกฤติจำนวนผู้รู้เรื่องการใช้สีฝุ่น และการเขียนจิตรกรรมฝา ผนังไทยประเพณีว่า “ปัจจุบันน่าจะเหลือคนที่ฝีมือที่ยังทำงานได้ไม่เกิน ๕ คน แต่ละคนก็แก่แล้ว ไม่มีใครจดอะไรไว้ ของมันอยู่กับตัว ผมจะทำไปจนกว่าจะทำไม่ไหว แต่ถ้าไปแล้วก็แล้วกัน”<sup>๖๗</sup> จึงจำเป็นต้องจัดการความรู้ เพื่อแปลงความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ด้านการจัดการเทคโนโลยี ในการเขียน จิตรกรรมฝาผนังไทยประเพณีจากผู้รู้ให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง ขณะที่มีการปฏิบัติงานใน “โบสถ์วัดกก” กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นวัดราษฎร์ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย<sup>๖๘</sup> และขึ้น ทะเบียนโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ มีจิตรกรรมฝาผนังที่สันนิษฐานว่าเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๓ และได้รับการขึ้นทะเบียนในทะเบียนจิตรกรรมฝาผนัง<sup>๖๙</sup> โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษา กระบวนการจัดการความรู้ด้านการจัดการเทคโนโลยีในการเขียนจิตรกรรมฝาผนังไทยประเพณี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งเป็นการสะท้อนแง่คิดพุทธจริยศาสตร์ผ่านภาพจิตรกรรมในวิถี ชีวิตของชาวอีสาน โดยใช้การตีความภาพจิตรกรรมและสุภาชิตอีสานในแต่ละภาพ โดยจำแนก ออกเป็น ๖ ส่วน คือ

- ๑) พุทธจริยศาสตร์ในแง่ของจิตรกรรมที่ก่อให้เกิดสุนทรียภาพ
- ๒) วิถีอัตลักษณ์ชุมชนอีสาน บอกเรื่องราวที่สะท้อนวิถีชีวิตชุมชนของชาวอีสาน
- ๓) วิธีการพุทธจริยศาสตร์ สอนจริยศาสตร์ผ่านจิตรกรรมที่บอกเล่าเรื่องราวในวิถีชีวิตของ ชาวอีสานที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา ซึ่งเหมาะกับบริบทของชุมชนอีสาน ทำให้เกิดความ น่าสนใจและความรู้สึกร่วมทางมโนธรรมสำนึก
- ๔) ระดับของพุทธจริยศาสตร์ ในภาพจิตรกรรมฝาผนังมีการสอนพุทธจริยศาสตร์ทั้งระดับ ศีลธรรม ระดับกุศลกรรมบถ และระดับหลุดพ้น

<sup>๖๖</sup>บรรณิกา ณ สงขลา, **จิตรกรรมสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และปติมากรรม, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐, ๑๑๐-๑๖๙.

<sup>๖๗</sup>อัครวิทย์ เรืองรอง, ผศ. ดร., “เรื่องเล่า”, **วารสารศิลปะศาสตร์**, ปี ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๓.

<sup>๖๘</sup>กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **จิตรกรรมไทยประเพณี ชุดที่ ๐๐๑ เล่มที่ ๓ จิตรกรรมสมัยอยุธยา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐๕.

<sup>๖๙</sup>บรรณิกา ณ สงขลา, **จิตรกรรมประเพณีไทย เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๕.

๕) ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ มีการสอนจริยศาสตร์ทั้งในแง่ของคุณค่าของการปฏิบัติ ตามพุทธจริยศาสตร์ โทษของการละเมิดพุทธจริยศาสตร์ และแนวทางปฏิบัติตามหลักพุทธจริยศาสตร์

๖) วิธีการศึกษาพุทธจริยศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาแบบตีความ การทำความเข้าใจวิถีชีวิตและวิถีวัฒนธรรมของชาวอีสาน สนุนทรีย์ภาพทางความรู้สึก และสร้างสำนึกทางจริยธรรม ซึ่งชี้ให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติตามพุทธจริยศาสตร์และโทษของการละเมิดพุทธจริยศาสตร์รวมทั้งแนวทางปฏิบัติในเชิงศีลธรรมกุศลธรรมและแนวทางปฏิบัติเพื่อเพื่อพ้นทุกข์ก่อให้เกิดความรู้และจิตสำนึกทางศีลธรรมและการพัฒนาชีวิตตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ รวมทั้งก่อให้เกิดเหตุผลเชิงจริยธรรมด้วย<sup>๗๐</sup>

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นโดยจิตรกรในประเทศไทย เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตน โกสินทร์ การเขียนจิตรกรรมมีวิวัฒนาการมาโดยตลอด จากความเรียบง่ายมาเป็นความสลับซับซ้อนของภาพ ซึ่งต้องอาศัยฝีมือของจิตรกรอย่างมาก จิตรกรรมที่ปรากฏในวัดต่าง ๆ มีหลายประเภทเช่นเรื่องราวจากชาดก พุทธประวัติ พระโพธิสัตว์ การบำเพ็ญตบตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา วิถีชีวิต ไตรภูมิ และวัฒนธรรม ประเพณี จะเขียนไว้ตามฝาผนังพระอุโบสถ พระวิหาร หรือภายในองค์พระเจดีย์เป็นต้น มีลักษณะพิเศษในการจัดวางภาพแบบเล่าเรื่องเป็นตอนๆตามผนังช่องหน้าต่างโดยรอบพระอุโบสถและวิหาร ผนังด้านหน้าพระประธานส่วนใหญ่นิยมเขียนภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ และผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพพุทธประวัติตอนเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และบางแห่งเขียนภาพไตรภูมิ<sup>๗๑</sup>

จิตรกรรมฝาผนังที่จิตรกรไทยในสมัยโบราณได้สร้างสรรค์ไว้ตามผนังโบสถ์และวิหารของวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวในพระพุทธศาสนาเช่นเรื่องราวพุทธประวัติ ประวัตติพระสาวกไตรภูมิกถา บาลีชาดก ซึ่งถือว่าเป็นวรรณกรรมอันทรงคุณค่าในทางพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สร้างแรงบันดาลใจให้จิตรกรไทยใช้สร้างงานจิตรกรรมฝาผนังไว้ตามวัดต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จิตรกรรมไทยในปัจจุบันมีหลายรูปแบบ เช่น จิตรกรรมไทยประเพณี มีลักษณะเป็นแบบอุดมคติ คุณค่าอยู่ที่รูปแบบอันได้สัดส่วนสวยงาม อารมณ์อันวิจิตร การตัดเส้นที่ละเอียดประณีต มีการจัดองค์ประกอบภาพอย่างมีระเบียบแบบแผน ซึ่งเกิดจากความพากเพียรและ

<sup>๗๐</sup>พระจตุรงค์ จตุราภินนโท และคณะ, “พุทธจริยศาสตร์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังศาลาโพธิสาร ๗๒ วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๓): ๒๓๔.

<sup>๗๑</sup>ประเสริฐ ศิลรัตน์, สนุนทรีย์ทางทัศนศิลป์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๐.

พลังแห่งความบันดาลใจ มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนานิยมวาดบนฝาผนังโบสถ์ วิหาร ศาลา และสมุดข่อย สร้างขึ้นเพื่อสื่อความหมายเกี่ยวกับเรื่องศาสนา ความเชื่อ<sup>๗๒</sup>

จิตรกรรมไทย<sup>๗๓</sup> เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลแบบสหวิทยาการ ถือได้ว่าเป็นแหล่งขุมความรู้ โดยเฉพาะเรื่องราวจากอดีตที่สำคัญยิ่ง แสดงให้เห็นถึงความเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ ยาวนาน ประโยชน์ของงานจิตรกรรมไทย นอกจากจะให้ความสำคัญในเรื่องคุณค่าของงานศิลปะแล้ว ยังมีคุณค่าในด้านอื่น ๆ อีกมาก ดังนี้

๑. คุณค่าในทางประวัติศาสตร์
๒. คุณค่าในทางศิลปะ
๓. คุณค่าในเรื่องการแสดงเชื้อชาติ
๔. คุณค่าในทางสถาปัตยกรรม
๕. คุณค่าในเชิงสังคมวิทยา
๖. คุณค่าในด้านโบราณคดี
๗. คุณค่าในการศึกษาประเพณีและวัฒนธรรม
๘. คุณค่าในการศึกษาเรื่องทัศนคติค่านิยม
๙. คุณค่าในการศึกษานิเวศวิทยา
๑๐. คุณค่าในการศึกษาเรื่องราวทางพุทธศาสนา
๑๑. คุณค่าในทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยว<sup>๗๔</sup>

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนัง ก็คือเป็นแหล่งรวบรวมเรื่องราว ความรู้ การดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี เป็นศิลปะ และเรื่องราวทาง พระพุทธรูปศาสนา เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สร้างแรงบันดาลใจให้จิตรกรรมไทยได้สร้างผลงานไว้ตาม ผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ภาพจิตรกรรม ฝาผนังมีคุณค่าในการศึกษาหลักวิชา และแบบอย่างฝีมือช่างที่สืบมาแต่โบราณ ทั้งยังเป็นหลักฐาน สำคัญในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีอีกด้วย

<sup>๗๒</sup>มัย ตติยะ, *สุนทรียภาพทางทัศนศิลป์*, (กรุงเทพมหานคร: วาดศิลป์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๙.

<sup>๗๓</sup>วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, *ศิลปะทัศนศิลป์พื้นบ้าน*, (กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อนแถมมี, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

<sup>๗๔</sup>สันติ เล็กสุขุม, *รวมบทความ มุมมอง ความคิดและความหมาย: งานช่างไทยโบราณ*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖-๑๗.

### ๒.๔.๓ ประเภทของจิตรกรรมฝาผนัง

#### ๑) จิตรกรรมปูนเปียก

จิตรกรรมฝาผนังแบบปูนเปียก (Buon fresco) เป็นวิธีที่ใช้สีผสมน้ำแล้ววาดลงบนปูนปลาสเตอร์ หรือ lime mortar ที่ปาดไว้บาง ๆ บนผนังที่ภาษาอิตาลีเรียกว่า “อินโทนาโค” เมื่อทาสีลงไปแล้วก็ไม่จำเป็นต้องใช้อะไรทาเคลือบให้สีติด เพราะปูนปลาสเตอร์จะมีปฏิกิริยาเคมีกับสีติดปูน เมื่อทาสีจะซึมลงไปปูนที่ยังชื้น พอปูนแห้งก็จะมีปฏิกิริยาเคมีกับอากาศทำให้สีติดผนังได้อย่างถาวร ผู้ที่ใช้วิธีเขียนจิตรกรรมฝาผนังโดยวิธีนี้ คือ ไอแซ็ค มาสเตอร์ ที่ชั้นบนของมหาวิหารเซนต์ฟรานซิส แห่งอาซิซิที่อาซิซิ ประเทศอิตาลี

#### ๒) จิตรกรรมปูนแห้ง

จิตรกรรมฝาผนังแบบปูนแห้ง (A Secco) จะตรงกันข้ามคือจะวาดบนปูนแห้ง (“Secco” ในภาษาอิตาลีแปลว่า แห้ง) วิธีนี้จิตรกรจะผสมสีกับสารที่ทำให้ติดผนังเช่นไข่ (ที่เรียกว่า “เทมเพอรา”) กาว หรือน้ำมัน เพื่อให้สียึดติดกับผนัง สิ่งที่ควรระวังคือความแตกต่างระหว่างจิตรกรรมปูนแห้งที่วาดทับบนจิตรกรรมปูนเปียกซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไปตั้งแต่ยุคกลางเป็นต้นมา และจิตรกรรมปูนแห้งที่วาดบนผนังเปล่า ตามปกติแล้วจิตรกรรมปูนเปียกจะทนทานกว่าจิตรกรรมปูนแห้งที่มาวาดทับภายหลังเพราะจิตรกรรมปูนแห้งจะติดผนังที่ไม่เรียบได้ดีกว่าผนังที่เรียบ บางครั้งจิตรกรจะใช้วิธีหลังนี้เพื่อเติมรายละเอียด หรือเพราะบางสีไม่สามารถทำได้จากวิธีแรก เพราะปฏิกิริยาเคมีของปูนที่มีต่างโดยเฉพาะสีน้ำเงิน สีออคูลุมที่เป็นสีน้ำเงินของจิตรกรรมปูนเปียกจะมาเติมด้วยวิธีหลังให้สีเข้มขึ้นเพราะทั้งสีน้ำเงิน azurite และสีน้ำเงิน “ลาพิส ลาซูลี” จะออกมาไม่สวยเมื่อใช้ปูนเปียก

จากการวิจัยพบว่าจิตรกรสมัยเรอเนซองส์ตอนต้นมักจะใช้วาดบนปูนแห้งเพื่อจะให้ได้สีที่หลากหลายกว่าปูนเปียก งานที่ทำด้วยวิธีนี้ในสมัยแรก ๆ สูญหายไปเกือบหมด แต่งานที่ทำบนผิวผนังที่ทำให้หยาบเพื่อให้สีติดจะยังคงเหลืออยู่บ้าง แต่สิ่งที่เป็นอันตรายต่อจิตรกรรมฝาผนังมากที่สุดก็เห็นจะเป็นความชื้น

#### ๓) จิตรกรรมปูนชื้น

วิธีที่สามเรียกว่า จิตรกรรมปูนชื้น หรือ “mezzo-fresco” วิธีนี้จิตรกรจะวาดรูปบนผนังปูนที่ใกล้จะแห้งตามที่อิกนาซิโอ ฟ็อสโซ อธิบายไว้เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ว่าเพื่อจะพอให้สีซึมลงไป ในเนื้อปูนเพียงเล็กน้อย พอมาถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ วิธีนี้ก็ใช้แทนที่จิตรกรรมปูนเปียกเป็นส่วนใหญ่ จิตรกรที่ใช้วิธีนี้ก็มักมีจิโอวานนิ บัตติสตา ตีเอโปลโล ระหว่างสามวิธีนี้ งานที่ทำโดยวิธีปูนแห้งล้วนจะทำได้เร็วกว่าวิธีอื่น ถ้ามีอะไรผิดก็แก้ง่ายและความแตกต่างของสีที่ทาลงไปกับเวลาที่สีแห้งจะน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับวิธีอื่น

จิตรกรรมไทย<sup>๗๕</sup> หมายถึง ภาพเขียนที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของไทย ที่แตกต่างจากศิลปะของชนชาติอื่นอย่างชัดเจน ถึงแม้จะมีอิทธิพลศิลปะของชาติอื่นอยู่บ้าง แต่ก็สามารถ ดัดแปลง ศิลปะคลาสิก ดัดทอน หรือเพิ่มเติมจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ ตนเองได้อย่างสวยงามลงตัว นำภาคภูมิใจและมีวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ และวิธีการมาตลอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถพัฒนา ต่อไปอีกในอนาคต จิตรกรรมไทยเป็นลักษณะอุดมคติ เป็นภาพ ๒ มิติ โดยนำสิ่งไกลัว์ตอนล่างของ ภาพ สิ่งไกลัว์ตอนบนของภาพ ใช้สีแบบเอกรงค์ คือ ใช้หลายสี แต่มีสีที่โดดเด่นเพียงสีเดียวจิตรกรรม ไทยแบ่งออกตามลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม ที่ปรากฏในปัจจุบันมีอยู่ ๒ แบบ<sup>๗๖</sup> คือ

๑. จิตรกรรมไทยแบบประเพณี (Thai Traditional Painting) เป็นศิลปะที่มีความ ประณีตสวยงาม แสดงความรู้สึกชีวิตจิตใจและความเป็นไทย ที่มีความอ่อนโยน ละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนได้ลักษณะประจำชาติ มีลักษณะประจำชาติที่มีลักษณะ และ รูปแบบเป็นพิเศษ นิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและอาคารที่เกี่ยวกับ บุคคลชั้นสูง เช่น โบสถ์ วิหาร พระที่นั่ง วัง บนผืนผ้า บนกระดาน และบนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดย เขียนด้วยสีฝุ่นตามกรรมวิธีของช่างเขียนไทยแต่โบราณ เนื้อหาที่เขียนมักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอดีต พุทธ พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย พงศาวดารต่าง ๆ จิตรกรรมฝาผนัง ส่วนใหญ่นิยมเขียนประดับผนังพระอุโบสถ

๒. จิตรกรรมไทยแบบร่วมสมัย (Thai Contemporary Painting) จิตรกรรมไทยร่วมสมัย เป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการของโลก ความเจริญทางการศึกษา การคมนาคม การพาณิชย์ การปกครอง การรับรู้ข่าวสาร ความเป็นไปของโลกที่อยู่ห่างไกล ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนมีผล ต่อความรู้สึกนึกคิด และแนวทางการแสดงออกของศิลปินในยุคต่อ ๆ มาซึ่งได้พัฒนาไปตามสภาพ แวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด และความนิยมในสังคม สะท้อน ให้เห็นถึงเอกลักษณ์ใหม่ของวัฒนธรรมไทยอีกรูปแบบหนึ่ง อย่างมีคุณค่า<sup>๗๗</sup>

จากการศึกษาแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับประเภทของจิตรกรรมฝาผนัง สามารถสรุปประเภท ของจิตรกรรมฝาผนังได้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑) จิตรกรรมปูนเปียก คือ เป็นวิธีที่ใช้สีผสมน้ำแล้ววาด ลงบนปูนปลาสเตอร์ หรือ lime mortar ที่ปาดไว้บาง ๆ ๒) จิตรกรรมปูนแห้ง คือ จะตรงกันข้ามคือ จะวาดบนปูนแห้ง วิธีนี้จิตรกรจะผสมสีกับสารที่ทำให้ติดผนังเช่นไข่ กาว หรือน้ำมัน เพื่อให้สียึดติด

<sup>๗๕</sup> กองโบราณคดีกรมศิลปากร, ศิลปะถ้ำในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ๒๕๓๘), หน้า ๗.

<sup>๗๖</sup> สมชาติ มณีโชติ, ความสำคัญของจิตรกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๔-๒๕.

<sup>๗๗</sup> กรมศิลปากร, จิตรกรรมไทยประเพณี เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ๒๕๓๓), หน้า ๖๙.

กับผนัง ๓) จิตรกรรมปูนขึ้น คือ วิธีนี้จิตรกรจะวาดรูปบนผนังปูนที่ใกล้จะแห้ง เพื่อจะพอให้สีซึมลงไป ในเนื้อปูนเพียงเล็กน้อย ส่วนจิตรกรรมไทยแบ่งออกตามลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันมีอยู่ ๒ แบบ คือ ๑) จิตรกรรมไทยแบบประเพณี ๒) จิตรกรรมไทยแบบร่วมสมัย

### ๒.๔.๔ วิวัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังของไทย

จิตรกรรมไทยมีมาตั้งแต่สมัยโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน จิตรกรรมแต่ละยุคแต่ละสมัยแสดงออกถึงลักษณะของศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มคนในยุคนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี และยังเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาเพื่อชมศิลปะ และศึกษาค้นคว้าจิตรกรรมของไทยเป็นจำนวนมาก จิตรกรรมไทยยังได้รับยกย่องว่าเป็นศิลปะที่สำคัญอีกด้วย จึงนำความภาคภูมิใจมาสู่ประชาชนคนไทยเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็นเจ้าของศิลปะและการสืบสายสกุลช่างไทยมาจากบรรพบุรุษ แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าจิตรกรรมไทยมีมาตั้งแต่ยุคสมัยใด ตามที่มีการศึกษาทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์พบว่า มีภาชนะเขียนสีในหลายแห่ง ส่วนการวาดภาพระบายสีตามวิธีการของจิตรกรรมไทยที่พบจะมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้น ซึ่งรูปแบบของจิตรกรรมไทยที่มีวิวัฒนาการดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนั้นมีลักษณะแบบแผนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวนั้น ชาญวิทย์ สุขพร ได้แบ่งเป็นยุคสมัยตามวิวัฒนาการของงานไว้ดังนี้

#### ๑. จิตรกรรมฝาผนังสมัยทวารวดี

เป็นจิตรกรรมเริ่มแรกในสมัยประวัติศาสตร์เป็นภาพลายเส้นสลักบนแผ่นหิน แผ่นอิฐ และแผ่นโลหะ เป็นรูปคน สัตว์และลวดลาย มีอิทธิพลของศิลปะแบบคุปตะ จากประเทศอินเดีย ภาพเขียนสีรูปคน และภาพลวดลายเรขาคณิตกับลายพันธุ์พฤกษาบนแผ่นอิฐ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ภาพคนเขียนด้วยสีขาว ส่วนภาพลวดลายบนแผ่นอิฐเขียนด้วยสีแดง ดำ ดินเหลือง และขาว และได้พบการเขียนสีบนภาพปูนดำ และปูนปั้นประดับอาคารมีภาพบนน้ำปูนเป็นจำนวนมากที่ทำให้สันนิษฐานว่าสมัยทวารวดี อาจมีบางแห่งเขียนด้วยวิธีเขียนสีปูนเปียก

#### ๒. จิตรกรรมฝาผนังสมัยศรีวิชัย

สมัยศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลา มีลักษณะพิเศษโดยเฉพาะเห็นได้จากความกลมกลืนของภาพ ซึ่งเขียนด้วยความมุ่งหมายทางพุทธศาสนาอันเป็นอิทธิพลจากประติมากรรมชวา ภาพเขียนด้วยสีฝุ่นบนพื้นผนังถ้ำที่เตรียมรองพื้นด้วยสีขาว สีที่ใช้มีดินเหลือง ดำ (เขม่าไฟ) ดินแดงจัดเป็นจิตรกรรมประเภทเอกรงค์ จิตรกรรมนี้ขำรุดและเลื่อนรางมาก ภาพที่พอเห็นได้ดีคือ ภาพพระพุทธรูปปางลีลาและมีธิดาพญามาร ๓ ตนตอนล่าง เป็นภาพตัวตลกหนังตะลุงและมีภาพเทพธิดา นอกจากเรื่องพุทธประวัติแล้วในถ้ำศิลป์นี้ยังได้พบจิตรกรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์บนผนังด้วยอาจารย์ทางด้านจิตรกรรมบางท่านยังไม่มั่นใจว่าเป็น

ศิลปกรรมสมัยศรีวิชัย เพราะอาจเป็นไปได้ว่าเขียนขึ้นมาในสมัยต่อมา แต่ยังมีรูปแบบและลักษณะของพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัยอยู่ก็ได้

### ๓. จิตรกรรมฝาผนังสมัยสุโขทัย

พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จิตรกรรมส่วนใหญ่เน้นหนักไปทางลายเส้น เช่นภาพลายเส้นที่วัดศรีชุมซึ่งเป็นภาพขาคดต่าง ๆ ที่เขียนบนแผ่นหินแต่มีลักษณะตัวภาพที่อ่อนหวานตามธรรมชาติ เป็นอิทธิพลของศิลปกรรมจากอินเดียและศรีลังกา ซึ่งเป็นแบบอย่างของจิตรกรรมไทยในยุคต่อมา นอกจากภาพลายเส้นบนแผ่นหินแล้วยังได้พบจิตรกรรมอีกหลายแห่ง แต่ส่วนใหญ่มีสภาพชำรุดมาก เช่นภาพเขียนสีเอกรงค์ที่วัดเจติยธรรมา อำเภอสรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ก็คงจะวาดขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เช่นเดียวกันอยู่ในเจติยธรรมาพุ่มข้าวบิณฑ์ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่ผนังซุ้มเจติยธรรมาใหญ่ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับเหนือบัลลังก์นาค ๘ เศียร แล้วได้พบจิตรกรรมในกรุเจติยธรรมาอีกองค์หนึ่งเป็นภาพบุคคลขี่ม้าเห็นได้เพียงกลางๆ เข้าใจว่าเป็นเรื่องราวพุทธประวัติเช่นกัน จิตรกรรมแห่งนี้มีลักษณะพิเศษที่ทำให้เป็นความสนใจ คือความแตกต่างของแบบอย่างระหว่างองค์พระพุทธรูปกับรูปอื่น ๆ เพราะองค์พระพุทธรูปมีลักษณะเป็น

แบบศิลปะสุโขทัย ภาพกษัตริย์ยังคงมีอิทธิพลศิลปะลังกา และพระพุทธรูปมีลักษณะทรวดทรงทางกายวิภาคเช่นเดียวกับประติมากรรมสมัยสุโขทัย สีที่ใช้ได้แก่สีแดง ขาว ดำ เขียนเป็นประเภทเอกรงค์ ปิดทองเป็นภาพเขียนสีฝุ่น (Saco Technique) การผสมสี (Medium) ใช้กาบหน้างสัตว์หรือยางไม้ ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ภาพเขียนของไทยกำลังก่อรูปขึ้นเป็นแบบของตนเอง

### ๔. จิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา

จิตรกรรมสมัยอยุธยา คือ จิตรกรรมไทยประเพณีที่มีอายุเริ่มตั้งแต่การสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ จนถึงเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นจิตรกรรมที่มีลักษณะเป็นงานที่มีรูปแบบองค์ประกอบเทคนิคและวัฒนธรรมตามแบบจิตรกรรมไทยประเพณีภาคกลางที่ได้รับอิทธิพลหรือครูจากกรุงศรีอยุธยา ลักษณะศิลปกรรมจึงเป็นแบบที่เกิดจากราชสำนักและถ่ายทอดต่อไปยังเมืองต่าง ๆ ได้แก่ อ่างทอง ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี กรุงเทพฯ เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยาพอสังเขปดังนี้

๑. การใช้สี ในระยะแรกจิตรกรรมมีสีอยู่ในวรรณะเอกรงค์สีที่ใช้มีสีแดง เหลือง ดำ และขาว ในระยะต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับต่างประเทศ ทำให้สีต่าง ๆ เริ่มเข้ามาในประเทศไทยหลายชนิด เช่นสีแดงชาติและเขียวจากจีน ดินแดงเทศจากอินเดียและเปอร์เซีย น้ำเงินจากยุโรป

๒. เรื่องระยะแรกนิยมเขียนอดีตพุทธ พระอัครสาวกบางแห่งมีแทรกเป็นภาพพุทธประวัติ ขาคด ภาพคนจีนและลายกระบวนจีน ต่อมานิยมเขียนภาพพุทธประวัติ ทศชาติ ขาคด ไตรภูมิภาพบุคคลต่างชาติ ภาพเรื่องพระพุทธรูป ภาพเทพชุมนุมและภาพลวดลายกระหนกลายเครือวัลย์ลาย

พรรณพฤกษาที่มีลักษณะต่าง ๆ กันและงดงามมาก เป็นภาพที่เขียนขึ้นด้วยความศรัทธาเพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๓. การจัดกลุ่มภาพ ในระยะแรกนิยมแบ่งภาพเป็นแถวในแนวระดับ และซ้อนต่อขึ้นไป เป็นชั้น ๆ จนจรดเพดาน ภาพดังกล่าวนิยมประดับอยู่ในกุฏิเจดีย์หรือปราสาท ส่วนการเขียนในโบสถ์ วิหารมักจัดกลุ่มภาพตาม มีขนาดและลักษณะของฝาผนัง มีการลำดับกลุ่มภาพด้วยลวดลายเส้นลวด เส้นสีนเทา หรือแบ่งด้วยลวดลายอื่น

๔. ภาพบุคคล จะมีลักษณะพิเศษ ภาพเทพกษัตริย์ นางกษัตริย์มีความประณีตงดงาม มีรูปแบบคล้ายกัน เป็นความงามตามแบบอุดมคติ รูปแบบของใบหน้า มือและเท้าจะคล้ายกับ ประติมากรรมสมัยอยุธยาที่มีอายุใกล้เคียงกันจนภาพจากจะแตกต่างกันในแต่ละที่แต่ละวัฒนธรรม

๕. ภาพทิวทัศน์ นิยมเขียนภาพต้นไม้ที่มีลักษณะคดโค้ง ดอกสีสดใสตัดเส้นใบอย่าง มีระเบียบ ในยุค แรกภาพทิวทัศน์มีทัศนียภาพแบบโบราณ (Primitive Perspective) ต่อมาค่อย ๆ เปลี่ยนไปเป็นแบบทัศนวิสัยแบบเส้นขนาน (Parallel Perspective)

๖. ภาพสถาปัตยกรรม แสดงรูปแบบที่มีลักษณะตาม แบบอย่างสถาปัตยกรรมสมัย อยุธยาอันวิจิตรงดงามมาก

๗. การปิดทอง นิยมปิดที่ภาพสำคัญเพื่อให้ภาพมีประกายแวววาวมีลักษณะเด่นสะดุดตา ส่วนการปิดทองนั้นก็มีลักษณะพิเศษ คือ นิยมใช้สีแดงชาดซับบนทองทำให้ทองคำเปลวมีประกาย สุกใสมากยิ่งขึ้น

๘. การประดับพื้นหลัง นิยมทำภาพลายดอกไม้ร่วงที่ภาพพื้นหลังส่วนใหญ่เป็นสีแดงบาง แห่งลายดอกไม้ร่วงจะมีการปิดทองแทนการเขียนสี ซึ่งลวดลายไปไม้ร่วงจะค่อย ๆ หายไปในสมัย รัตนโกสินทร์

#### ๕. จิตรกรรมฝาผนังสมัยธนบุรี

ศิลปวัตถุสถานในเมืองธนบุรีสมัยอยุธยาจัดเป็น "ศิลปะสกุลช่างธนบุรี" ที่มีมาก่อน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะทรงตั้งกรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี สกุลช่างศิลปะในสมัยนี้ยังดำรงอยู่ในกรุงธนบุรีสืบทอดมาถึงต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสิ้นสุดลง สกุลช่างธนบุรี มีระยะเวลาอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๓๕๐ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่จัดอยู่ในสกุลช่างนี้อยู่ที่วัด ปราสาท อ.บางกรวย จ. นนทบุรี จิตรกรรมฝาผนังวัดช่องนนทรี อ.ยานนาวา กรุงเทพมหานครนี้ยัง พบสมุดภาพเรื่องไตรภูมิฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นในราว ๒๐๐ ปี หลังสมุดภาพเรื่องไตรภูมิสมัยอยุธยา สมุดภาพเรื่องไตรภูมิสมัยธนบุรี มีแบบการเขียนเป็นไปตาม กฎเกณฑ์ โดยที่จิตรกรไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น จิตรกรรมที่เขียนขึ้นในแผ่นดินนี้จึงพบเพียงสมุดภาพไตรภูมิ ๒ ฉบับเท่านั้น เมื่อพิจารณาตาม แบบศิลปะแล้ว จึงน่าจะจัดเป็นจิตรกรรมสกุลช่างธนบุรีที่มีอยู่ในกรุงธนบุรีก่อนแล้ว ส่วนสกุลช่าง อยุธยาที่หลบภัยทางบ้านเมืองอพยพมาหลบซ่อนอยู่ที่กรุงธนบุรี



## ๖. จิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์

การที่ได้เสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น ทำให้ประเทศไทยต้องประสบความยุ่งยากเป็นเวลา ๑๐ ปี ที่ทำให้ไม่สะดวกในการผลิตศิลปวัตถุ ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ประเทศไทยจึงเริ่มมีความเจริญขึ้น ภายหลังจากสมัยกรุงธนบุรี กรุงเทพพระมหานครก็ได้กลายเป็นเมืองที่สวยงามของประเทศไทยมีลักษณะการผสมผสานสังคมและวัฒนธรรมของชาวกรุงธนบุรีกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวอยุธยาครั้งกรุงเก่าที่อพยพมา ทำให้สังคมและวัฒนธรรมทั้งสองสายผสมผสานกันอย่างแนบสนิทในกรุงรัตนโกสินทร์ จึงทำให้เกิดสกุลช่างเขียนที่สำคัญขึ้น ที่ได้สร้างสรรค์จิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามหลายแห่งติดต่อกันลงมาเป็นเวลาถึง ๗๐ ปี

สกุลช่างรัตนโกสินทร์ได้รวบรวมเอา ศิลปะสองสายสกุลช่าง อันได้แก่ สกุลช่างธนบุรี และสกุลช่างอยุธยาไว้ด้วยกัน จากการผสมประสานความคิดและวิธีการช่างจนเข้าหากันอย่างสนิทแนบแน่นจนเกิดเป็นศิลปะสกุลช่างรัตนโกสินทร์ จึงทำให้งานจิตรกรรมในสมัยนี้มีความเป็นคลาสสิก จิตรกรรมสกุลช่างรัตนโกสินทร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด คือ จิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังหน้าปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ซึ่งเขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๔๐

ในจิตรกรรมสองสายสกุลช่างที่เป็นแบบฉบับครูช่าง มีลักษณะทั่วไปที่เหมือนกัน คือการใช้เส้นวาดที่มีพลังหนักแน่นแข็งกร้าว เส้นที่วาดมีอารมณ์อ่อนไหวของช่างเขียนสอดแทรกลงไปด้วยความมั่นใจกล้าหาญและอิสระของช่าง การระบายสี การจัดองค์ประกอบในภาพ ตลอดจนลวดลายที่สอดใส่ประดับประดาภาพบุคคลและบริเวณว่าง ช่องภาพล้วนมีลักษณะที่หนักแน่นกล้าหาญและอิสระ จึงดูเหมือนขาดความประณีตบรรจงและไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์มากนักจิตรกรรมสกุลช่างรัตนโกสินทร์ ได้วิวัฒนาการต่อของสองสายสกุลช่างที่กล่าวมา ได้พัฒนาการเน้นเรื่องกฎเกณฑ์ของแบบศิลปะเคร่งครัดมากขึ้น จึงทำให้ช่างต้องพะวงอยู่กับความถูกต้องตามกฎเกณฑ์ ตามแบบศิลปะที่กำหนดไว้ เส้น สีและองค์ประกอบในภาพจึงเกิดจากการไตร่ตรองแล้วจัดวางอย่างสุขุมมากที่สุด จึงทำให้คุณสมบัติด้านความอ่อนไหวของช่างที่อิสระขาดหายไปจากจิตรกรรมสกุลช่างรัตนโกสินทร์ จนทำให้กลายเป็นศิลปะแบบกำหนดนิยมแบบเคร่งครัด

แบบศิลปะที่ใช้ในจิตรกรรม สกุลช่างรัตนโกสินทร์นี้ ศิลป์ พีระศรี ได้เขียนไว้ในหนังสือ "วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย"<sup>๗๘</sup> ว่า เราจะเห็นว่าอาจแบ่งจิตรกรรมฝาผนังของสมัยนี้ออกได้เป็น ๕ แบบ ตามเรื่องที่เขาเขียนกันขึ้นไว้ คือ

<sup>๗๘</sup> ศิลป์ พีระศรี, วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย, (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร, ๒๕๐๒), หน้า ๒๒-๒๓.

๑. แบบคลาสสิกเกี่ยวกับเรื่องราวเทวดาและเรื่องนิยายต่าง ๆ จะมีรูปบรรดาเจ้านาย ซึ่งเขียนกันขึ้นไว้อย่างสวยงาม แบบเคร่งครัด ณ ที่นี้ใบหน้าของบุคคลต่าง ๆ จะไม่แสดงออกเป็นความรู้สึกใด ๆ ความรู้สึกจะแสดงออกด้วยกิริยาท่าทางโดยเฉพาะ (ลักษณะเช่นนี้คงจะได้แบบมาจาก ทานาฏศิลปะ)

๒. แบบคลาสสิกเกี่ยวกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ใบหน้าของบุคคลแต่ละคนจะแสดงถึงความคิดจิตใจของบุคคลนั้น ๆ

๓. นักดนตรี นางรำ ข้าราชการสำนักและบรรดาชนชั้นสูง จะมีลักษณะโดยเฉพาะตามชั้นของตน และจะวาดขึ้นตามแบบคลาสสิกหรือตามแบบชีวิตจริง

๔. ประชาชนธรรมดาจะแสดงภาพตามความเป็นอยู่จริง ๆ ซึ่งเป็นลักษณะโดยเฉพาะของศิลปะไทยในการวาดภาพแบบนี้ เราจะเห็นความมีอารมณ์สนุกสนาน ซึ่งตรงกับนิสัยชอบสนุกสนานของชาวไทยด้วย

๕. ภาพนรก ก็เขียนตามชีวิตที่เป็นจริงเช่นเดียวกัน ณ ที่นี้ช่างได้วาดภาพ การลงโทษอย่างพิลึกกึกกือที่สุดและแสดงส่วนเกินความจริงของร่างกายมนุษย์เท่าที่จะสามารถคิดขึ้นได้

สำหรับลักษณะทั่วไป เกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์นั้น ศิลป์ พีระศรี ได้จัดไว้ ๓ แบบ ดังนี้

แบบที่ ๑ เป็นแบบเช่นจิตรกรรมฝาผนัง ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จากส่วนล่างของผนังขึ้นไปจนถึงขอบบนของหน้าต่างจะมีภาพเขียนเกี่ยวเนื่องเรื่องพุทธประวัติหรือเรื่องชาดกต่าง ๆ แต่ส่วนบนของผนังจะแบ่งออกเป็นภาพเทพชุมนุมซ้อนกันอยู่ระหว่าง ๓-๕ แถว

แบบที่ ๒ เป็นแบบเช่นภาพเขียนในพระอุโบสถวัดสุทัศนาราม จังหวัดธนบุรี คือส่วนล่างของผนังด้านข้างจะประดับด้วยภาพเขียนเช่นเดียวกับแบบที่ ๑ และส่วนบนก็จะมีภาพเทพชุมนุม แต่ผนังด้านหน้าพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานนั้นจะประดับด้วยภาพเขียนเรื่องมารผจญขนาดแตกต่างกับรูปอื่นทั้งหมด ซึ่งจะมีขนาดสูงระหว่าง ๒๐-๓๐ เซนติเมตร ภาพมารผจญเหล่านี้จะมีขนาดเท่าตัวบุคคลจริง ๆ หรือบางครั้งก็ใหญ่กว่าคนจริงด้วยซ้ำ ผนังด้านหลังพระประธานก็วาดเป็นเรื่อง ไตรภูมิ

แบบที่ ๓ แบบนี้ก็เช่นเดียวกับในพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม คือพื้นผนังทั้งหมดจะประดับไปด้วยภาพเขียนเรื่องต่าง ๆ กัน จะเขียนภาพเหล่านี้ติดต่อกันไปโดยไม่แบ่งแยกออกเป็นส่วนเป็นตอนเลย

สีและการใช้สีในจิตรกรรมสกุลช่างรัตนโกสินทร์นั้น ชาญวิทย์ สุขพร ได้สรุปไว้ดังนี้ว่า จิตรกรรมสกุลช่างนี้ นิยมใช้สีคล้ำ (สีแถม + สีดำ) เป็นพื้นหลังของภาพ สีคล้ำที่ใช้มีสีเขียวคล้ำ (เขียว+สีดำ) สีนํ้าเงินคล้ำ (สีนํ้าเงิน+สีดำ) และสีนํ้าตาลคล้ำ (สีแดง+สีดำ) ในขณะที่เดียวกันนิยม

ระบายสีตัวภาพจะเป็นภาพคน สัตว์ ต้นไม้ ด้วยสีน้ำ (สีแท้+สีขาว) และสีหม่น (สีแท้+สีเทา) สิ่งที่สำคัญและทำให้เด่นที่สุดก็คือ การนิยมปิดทองคำเปลวลงบนภาพอย่างมาก

### ๒.๔.๕ ประโยชน์ของจิตรกรรมฝาผนัง

คุณค่าของภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นขึ้นอยู่กับผู้ที่จะศึกษาหาความรู้จากภาพเหล่านั้น การศึกษาอาจแบ่งได้หลายแง่หลายมุม อาทิ การศึกษาถึงศิลปะความงาม สภาพความเป็นอยู่ การสร้างบ้านแปลงเรือน ชีวิตของสังคมประจำวันของกษัตริย์ของคนในราชสำนัก รวมไปถึงบุคคลธรรมดา ตลอดจนจารีตประเพณีของคนในสมัยโบราณ ฯลฯ ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นว่า เรื่องราวความเป็นอยู่ในสมัยที่ตนยังมีชีวิตอยู่ จิตรกรเองใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะอธิบายชีวิตทุกแง่ทุกมุม ตลอดจนภาพธรรมชาติแวดล้อมลงไปในการจิตรกรรมนั้นด้วย สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้<sup>๗๙</sup>

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กล่าวว่า สำหรับการพิจารณาว่าแหล่งเรียนรู้ใดมีความเหมาะสมต่อการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ของประชาชนหรือชุมชนได้นั้น ได้มีการกำหนดกรอบการสำรวจคุณลักษณะและปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาไว้ ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ความหลากหลายของทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้
๒. ความโดดเด่นของทรัพยากรในแหล่งเรียนรู้
๓. กิจกรรมภาคปฏิบัติ
๔. ความน่าสนใจของทรัพยากรที่มีอยู่ในแหล่ง
๕. ความหลากหลายขององค์ความรู้ที่มีอยู่ในแหล่ง
๖. การดูแลรักษาสภาพแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อม
๗. การเข้าถึงแหล่ง
๘. ความพร้อมของปัจจัยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ประเภทวิทยากร/ผู้แนะนำ
๙. ความพร้อมปัจจัยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ประเภทสื่อ/เอกสาร
๑๐. ความพร้อมของปัจจัยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ประเภทสื่อ/ป้าย<sup>๘๐</sup>

ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความร่วมมือประสานกันทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน โดยการจัดแหล่งความรู้ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นอยู่วัฒนธรรม

<sup>๗๙</sup>สมชาติ มณีโชติ, **จิตรกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๔-๒๕.

<sup>๘๐</sup>สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, **การพัฒนาระบบการประเมินคุณภาพภายนอกสำหรับแหล่งเรียนรู้ในชุมชนตาม (ร่าง) มาตรฐานแหล่งเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

ชนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ

สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้อธิบายว่า เป้าหมายของแหล่งการเรียนรู้ที่มีต่อประชาชน คือ มีไว้ให้บุคคลแต่ละคน ได้รับโอกาสเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาทักษะและความสามารถของตนอย่างอิสระและตลอดชีวิต หรืออาจกล่าวได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ ช่วยให้ผู้เรียนเป็นผู้ยอมรับความจริงแห่งตน ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ก็ได้กล่าวถึงเป้าหมายหลักของการสร้างแหล่งเรียนรู้ไว้ว่า สามารถทำให้ผู้รับบริการทุกกลุ่มเข้าถึงบริการต่าง ๆ ในทุกรูปแบบ และได้รับการบริการจากแหล่งเรียนรู้อย่างเสมอภาค มีโอกาสได้รับการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน<sup>๘๑</sup>

ส่วน ฟราสซีส ได้อธิบายจุดมุ่งหมายของแหล่งเรียนรู้ไว้ทำนองเดียวกัน กล่าวคือ มีไว้ให้ประชาชนใช้เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้เพื่อ พัฒนาทักษะความสามารถด้านต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้เต็มเต็มตลอดชีวิต นอกจากนี้ ฟราสซีส ยังได้จำแนกวัตถุประสงค์ของการจัดแหล่งความรู้ออกเป็น ๙ ข้อ ดังนี้

๑. เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล
๒. เพื่อหาแนวทางการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ
๓. เพื่อจัดหาโอกาสสร้างประสบการณ์การเรียนรู้จากสื่อ
๔. เพื่อจัดหาโอกาสการศึกษาอย่างอิสระและศึกษาตนเอง
๕. เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการพิจารณาตัดสินสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง
๖. เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้และทักษะการใช้วัสดุอุปกรณ์
๗. เพื่อพัฒนาความคิดริเริ่ม ความเป็นอิสระ ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ

๘. เพื่อพัฒนาทักษะด้านการค้นคว้า การอภิปราย การสนทนา การนำเอาความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้

๙. เพื่อเป็นแรงดลใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิต

ขณะที่ ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อจัดการเรียนรู้จากคนในชุมชนว่า ในชุมชนมีผู้รู้ต่าง ๆ มากมายมากกว่าครูที่สอนหนังสือมากนัก เช่น ผู้รู้ทางเกษตรทางช่าง ศิลปิน ผู้รู้ทางศาสนา หมอพื้นบ้าน นักธุรกิจรายย่อย ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ฯลฯ ครูในชุมชนจะกลายเป็นครูที่รู้จริงทำจริง จะทำให้การเรียนรู้ไปเชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริง

<sup>๘๑</sup>พระอธิการนิรันดร์ จุกกธมโม, “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ของชุมชน: กรณีศึกษาวัดพระธาตุเรืองรอง จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ, ๒๕๖๓), หน้า ๒๘.

การเรียนรู้จะไม่น่าเบื่อหน่าย เป็นการปรับระบบคุณค่า เมื่อผู้รู้ในชุมชนนี้กลายเป็นครูก็จะกลายเป็นการยกระดับคุณค่าศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจของชุมชน เป็นการถักทอทางสังคม<sup>๕๒</sup>

"ศิลปะ" เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก เป็นศาสตร์ที่รวมผลงานที่มีคุณค่าอย่างมหาศาลของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นทัศนศิลป์ที่ประกอบไปด้วย จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ และศิลปะการแสดง ดนตรี วรรณศิลป์หรือกระทั่ง ประยุกต์ศิลป์ซึ่งเป็นผลงานที่มนุษย์พบเห็นในชีวิตประจำวันล้วน ให้คุณค่าให้ประโยชน์แก่มวลมนุษย์ งานศิลปะแม้จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ในทางผลผลิตเพื่ออาหารทางกายแต่คุณสมบัติที่สำคัญยิ่งคือความงามที่ทำให้เกิดความรู้สึก ซาบซึ้งในคุณค่าของความงามหรือความพึงใจที่เรียกว่าคุณค่าทางสุนทรีย์ซึ่งคุณค่าทางสุนทรีย์นี้เองเป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เลือกบริโภคผลงานศิลปะที่มีคุณค่า และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันได้<sup>๕๓</sup>

จากการศึกษาต่าง ๆ ข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า จิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้นอกจากจะทรงคุณค่าแล้วยังเป็นประโยชน์ และจะสะท้อนให้เห็นว่า เรื่องราวความเป็นอยู่ในสมัยที่ตนยังมีชีวิตอยู่ จิตรกรเองใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะอธิบายชีวิตทุกแง่มุม ตลอดจนภาพธรรมชาติแวดล้อมลงไปในภาพจิตรกรรมนั้นด้วย สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ ทั้งในเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมอดีต วัฒนธรรมประเพณี ศิลปะเรื่องราวการใช้ชีวิตของบรรพบุรุษที่ส่วนมากจะปรากฏในลักษณะของภาพจิตรกรรม และคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งคือความงามที่ทำให้เกิดความรู้สึก ซาบซึ้งในคุณค่าของความงามหรือความพึงใจที่เรียกว่าคุณค่าทางสุนทรีย์

## ๒.๔.๖ วิธีการหรือกระบวนการในการจัดการจิตรกรรมฝาผนัง

๑. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานวัฒนธรรม ควรฝึกฝนและระดมสรรพกำลัง เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย ทุกคนมีส่วนร่วมสำคัญในการรับผิดชอบการดำเนินงานวัฒนธรรมในทุกระดับ หน่วยงานภาครัฐต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านงบประมาณ การสนับสนุนการรวมกลุ่มของประชาชนในโครงการอนุรักษ์ศิลปกรรมในชุมชน ความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรม การบริหารจัดการภาวะความเป็นผู้นำ และความสามารถในการมีส่วนร่วม ควรมีการศึกษา ค้นคว้าความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์สำคัญ สภาพทางกายภาพ สภาพทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรที่มีในชุมชน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อจัดทำบัญชีมรดกทางวัฒนธรรม จัดทำเอกสารภูมิปัญญาและเทคโนโลยีของท้องถิ่น เพื่อเผยแพร่ให้คนในท้องถิ่นเข้าใจและรับทราบการดำเนินงานของชุมชน

<sup>๕๒</sup>ประเวศ วะสี, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐.

<sup>๕๓</sup>ศิลป์ พีระศรี, คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง, (พระนครศรีอยุธยา: กรมศิลปากร, ๒๕๐๒), หน้า ๖๕.

๒. สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง โดยอยู่ในการดูแล แนะนำของกรมศิลปากรในการให้ความรู้ในการซ่อมบูรณะแก้ไขในท้องถิ่น จัดฝึกอบรมให้แก่ผู้ที่มีทักษะหรือความสนใจในท้องถิ่น เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนเพื่อแบ่งเบาภาระจากกรมศิลปากรได้อีกทางหนึ่งแล้ว ยังทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วม รู้สึกว่าตัวเองเป็นเจ้าของ ส่งผลต่อความผูกพันในทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็งอีกด้วย

๓. องค์การวิชาการ ได้แก่ สถาบันทางการศึกษาศูนย์วัฒนธรรม ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญผู้ชำนาญการในท้องถิ่นควรเป็นแกนนำในการทำวิจัยองค์ความรู้จากจิตรกรรมฝาผนังเพื่อเป็นฐานความรู้และเผยแพร่สู่ชุมชน โดยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ และขยายเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทั้งการศึกษาในระบบ โดยการอบรมความรู้แก่ครูเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่เด็กและเยาวชน ควรฟื้นฟูบทบาทของวัดในการหน้าที่ ๔๒ วารสารการศึกษา และพัฒนาสังคม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๕ เป็นแหล่งความรู้และศูนย์รวมของวัฒนธรรมชุมชนมาแต่โบราณ โดยถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวให้แก่พระในวัดได้ใช้จิตรกรรมฝาผนังเป็นสื่อในการสั่งสอน และโน้มน้าวจิตใจคนในสังคมให้บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้ประกอบแต่คุณงามความดี ควรส่งเสริมให้ค้นหาองค์ความรู้จากแหล่งศิลปกรรมในชุมชน เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยบูรณาการความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนกับศาสตร์การเรียนรู้ในสาระต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจ รักษา และหวงแหนวัฒนธรรมที่ตนเองเป็นเจ้าของ เป็นการปลูกฝังตั้งแต่เยาว์วัยผ่านทางโรงเรียน และส่งเสริมการศึกษานอกระบบ โดยจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ในรูปแบบบทความ วารสาร แผ่นพับ ประชาสัมพันธ์ เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับบุคคลทั่วไปทั้งในและนอกชุมชน

จากแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับภาพจิตรกรรม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า กระบวนการในการจัดการจิตรกรรมฝาผนัง การบริหารจัดการ ภาวะความเป็นผู้นำ และความสามารถในการมีส่วนร่วม ควรมีการศึกษา ค้นคว้าความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์สำคัญ สภาพทางกายภาพ สภาพทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรที่มีในชุมชน เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรม จัดทำเอกสารภูมิปัญญาและเทคโนโลยีของท้องถิ่น เพื่อเผยแพร่ให้คนในท้องถิ่น และผู้สนใจศึกษา เข้าใจและรับทราบถึงวัตถุประสงค์ของผู้สร้างจิตรกรรม และเจตนาที่ต้องการสื่อหรือแสดงออกทางจิตรกรรมฝาผนังนั้น

## ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังเป็นการแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความเชื่อและศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมภาพวาด ซึ่งเป็นทั้งการเผยแพร่ การสืบทอดต่อ ๆ กันมา ตลอดถึงการรณรงค์ให้คงอยู่กับชาวพุทธตลอดมา โดยมีนักวิชาการได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตไว้หลายแง่หลายมุม ดังต่อไปนี้

### ๒.๕.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์และศิลป์ที่มนุษย์ได้รังสรรค์ขึ้นมาและมีความสำคัญทุกยุคสมัย เป็นแหล่งรวมความรู้ในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกันในสังคม ภูมิปัญญาเป็นศิลป์เพราะมีคุณค่า ความดีและความงามที่ผู้คนได้คิดขึ้นมา สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากมันสมองแต่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดขึ้นจากอารมณ์และความรู้สึก พร้อมทั้งจิตวิญญาณอีกด้วย<sup>๘๔</sup> แหล่งก่อกำเนิดภูมิปัญญาคือศาสนาทั้งที่เป็นเทวนิยมและอเทวนิยม ศาสนาเทวนิยมนี้มีมากมายเกินคณนานับ ศาสนาอเทวนิยมเล่าก็หลากหลายเกินประมาณ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนามีภูมิปัญญาอยู่มากหลาย ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะภูมิปัญญาชาดกที่เป็นภูมิปัญญาชาวพุทธและสังคมไทยมาช้านาน

ชาดกเป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องราวของพระองค์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ แสดงถึงการบำเพ็ญบารมี ๑๐ หรือบารมี ๓๐ ทัศ มีทานบารมีเป็นต้น ชาดก เป็นคัมภีร์หนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิกาย เนื้อหาของชาดก เป็นลักษณะการสอนคนด้วยการเล่าเรื่องในอดีต เป็นการแสดงธรรมแบบบุคลาธิษฐาน เพื่อให้ผู้ฟังพิจารณาเห็นธรรมผ่านตัวละครในชาดก เช่น การแสดงเวสสันดรชาดก เป็นการแสดงบทบาทของพระเวสสันดรที่ทรงบำเพ็ญทานบารมีอย่างยอดเยี่ยมที่คนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถกระทำได้ การแสดงชาดกเรื่องนี้ก็เพื่อกำจัดทิฏฐิมานะของพระประยูรญาติให้เบาบางลงและสามารถละได้ในที่สุด มีผลทำให้ชาวศากยะเลื่อมใสในพระพุทธองค์ แล้วออกผนวชหลายพระองค์<sup>๘๕</sup>

ในชาดกจำนวน ๕๔๗ เรื่อง ล้วนมีคติธรรม สรรพวิทยามากมาย มีคำสอนอบรม กิริยามารยาทขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรมผ่านตัวละครในชาดก พัฒนามนุษย์ด้านศีล เพาะบ่มสมาธิ และอบรมปัญญาสามารถทำให้ผู้ฟังพิจารณาตามแล้วบรรลุธรรมได้ เช่น พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงฟังชาดกเรื่องธรรมบาลแล้วทรงบรรลุอนาคามีผล ดังข้อความว่า พระราชาได้ทรงสดับธรรมपालชาดกได้

<sup>๘๔</sup> เสรี พงศ์พิศ, *วิธีทำและวิธีคิด แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

<sup>๘๕</sup> ชู.ชา.อ. (ไทย) ๑/๑๔๒.

ดำรงอยู่ในอนาคตจะมีผลในสมัยใกล้จะสวรรคตทรงบรรทมบนพระที่บรรทมอันประกอบด้วยสิริภายใต้เศวตฉัตรได้บรรลुพระอรหันต์<sup>๘๖</sup>

การสืบทอดชาติจากพระไตรปิฎกสู่อรรถกถา มีความเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยในยุคอรรถกถาจารย์มีการขยายความเรื่องเล่าในชาดกให้มีตัวละครอย่างชัดเจน โดยเฉพาะพระโพธิสัตว์จะเป็นตัวเอกสะท้อนคุณธรรมอย่างชัดเจน ทำให้ผู้ศึกษาเนื้อหาชาดกมีตัวอย่างในการดำเนินชีวิตหลากหลาย แสดงบทบาทตัวละครแต่ละตัวให้เห็นคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่งดงาม เต็มไปด้วยเนื้อหาสาระทั้งศาสตร์และศิลป์มากมายพร้อมให้นำไปใช้ในการงานและการดำเนินชีวิต หรือเป็นต้นแบบการดำเนินชีวิตที่งดงาม ที่สำคัญคือเป็นภูมิปัญญาแห่งพุทธะที่แฝงด้วยคติธรรมคำสอนที่ยังใช้ปฏิบัติได้ไม่จำกัดกาล ชาดกไม่ได้มีแต่เรื่องการบำเพ็ญบารมี ๑๐ เท่านั้น แต่ยังมีข้อธรรมอื่น ๆ ที่ว่าด้วยเศรษฐกิจสังคม การเมืองการปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม จิตวิทยาเป็นต้น แฝงอยู่ในบทบาทของตัวละครในชาดกเรื่องนั้น ๆ<sup>๘๗</sup> นอกจากนี้หลักฐานด้านเอกสารแล้ว ยังมีหลักฐานทางโบราณคดีที่เซอร์อเล็กซานเดอร์คันทันนิงแฮม ได้สำรวจสุสานพุทธ และพบขุมประตู่ทำจากหินทรายแดงแกะสลักเป็นรูปชาดก<sup>๘๘</sup>

ประเทศไทยเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนามาช้านาน มีการถ่ายทอด สืบทอดเรื่องราวในชาดกในสมัยต่าง ๆ ไว้ที่ผนังโบสถ์ ศาลาการเปรียญ เพื่อสอนคุณธรรม จริยธรรมแก่บุตรหลานและประชาชน โดยเฉพาะเรื่องราวพระเจ้า ๑๐ ชาติ มักได้รับการวาดภาพเป็นจิตรกรรมฝาผนังมากที่สุดที่พระอารามหลวงใหญ่ เช่น พระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นวัดที่มีการนำชาดกมาวาดเป็นกิจกรรมฝาผนังอย่างประณีตงดงาม โดยเฉพาะในพระอุโบสถมีการวาดภาพมโหสถชาดกอันเป็นการสื่อความหมายธรรมผ่านงานพุทธศิลป์ ที่แสดงปัญญาของพระโพธิสัตว์อย่างน่าศึกษาและสร้างสรรค์จินตนาการแก่ชาวพุทธและผู้ได้เห็น และยังก่อให้เกิดงานสร้างสรรค์อื่น ๆ อีกมากมาย นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมฝาผนังในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสุวรรณารามวรวิหาร และพระอารามหลวงอื่น ๆ ทั้งในภาคกลางและส่วนภูมิภาค

### ๒.๕.๒ แนวคิดเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง

ภายหลังพุทธปรินิพพาน พุทธบริษัทต้องการน้อมระลึกถึงพระพุทธคุณของพระองค์ และปรารถนาที่จะแสดงความเคารพสักการบูชา ดังท่านพระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์

<sup>๘๖</sup>ช.อ. (ไทย) ๑/๑๔๘.

<sup>๘๗</sup>พระราชปรีดีติกวี, ศ. ดร., สารัตถธรรมจากชาดก: ทศบารมี, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๖๒), หน้า ๔.

<sup>๘๘</sup>พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, รศ. ดร., ตามสำรวจพุทธสถานในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาเพลสจำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๓๙๙.



พระพุทธองค์ตรัสถึงสังเวชนียสถาน คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เป็นสถานที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ ภายหลังมีพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง เรียกว่า "ธาตุเจดีย์" เป็นสถานที่เคารพสักการบูชาของพุทธบริษัท ตามแนวคิดและจินตนาการของพุทธบริษัท เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์ต่าง ๆ ถูกถ่ายทอดผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้สามารถเข้าใจหลักธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ช่วยโน้มนำจิตใจของผู้คนให้ยึดถือ และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้ เช่น ถ้ำอชันตา (Ajanta Cave) ที่ประเทศอินเดีย สร้างขึ้นประมาณราวปี พ.ศ. ๓๕๐ - ๕๕๐ มีภาพเขียนสีที่มีความงดงามมีชีวิตชีวา ด้วยวิธีการเขียนแบบสีปูนเปียก (Fresco) เขียนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพพระโพธิสัตว์ บัณฑุภาพณี ภาพพระนางสิริมหามายาเล่าความฝันต่อพระสวามี ภาพตอนประสูติของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ถือได้ว่าภาพเขียนได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และนำมาเป็นสื่อในการเผยแพร่และอธิบายหลักธรรมในสถานที่ต่าง ๆ ที่พระพุทธศาสนาไปถึง ทั้งนี้ รวมถึงในประเทศไทยด้วย<sup>๘๙</sup>

จิตรกรรมฝาผนังนอกจากจะมีไว้เพื่อประดับตกแต่งในโบสถ์วิหารให้เกิดสุนทรียภาพแล้ว ยังได้สอดแทรกเรื่องราวหลักธรรมที่พระสงฆ์ใช้เทศนาสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนนำไปปฏิบัติ ปรากฏเป็นภาพเล่าเรื่องนั้นด้วย ฉะนั้นเมื่อพระสงฆ์เทศนาให้ฟัง หูยอมได้ยิน และตาก็มีโอกาสได้เห็นภาพ ทำให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้งยิ่งขึ้น ข้อความที่ได้ฟังแล้วยังขัดข้องใจก็สามารถทบทวนกับภาพเขียนจนเข้าใจ ภาพจิตรกรรมที่เนื่องในพระพุทธศาสนาจึงมีแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นประเพณี อันยาวนาน<sup>๙๐</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้เป็นสื่อที่มุ่งสอนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้นำไปประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นผู้มีสติ มีคุณธรรม และจริยธรรม รู้ในหลักการรักษาศีลและการทำบุญให้ทาน เพื่อนำไปสู่ความสุขสงบของการดำรงชีวิตของตนและสังคมรอบข้าง นอกจากนี้แล้วยังมีหลักธรรมอย่างอื่น ปรากฏอยู่อีกด้วย ทั้งนี้จะเน้นหนักในด้านใดนั้นขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเรื่องหรือจิตรกรได้วาดสื่อออกมา บางภาพนอกจากจะสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่วแล้ว ยังอาจสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ชมเกิดความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติของตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถอันจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นในสังคมอีกด้วย การแสวงหาความจริงบนพื้นฐานของภูมิปัญญาของท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ที่สามารถนำมาบูรณาการกับการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการ

<sup>๘๙</sup>มโน พิสุทธิรัตนานนท์, สุนทรียวิจักขณ์ในจิตรกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๐.

<sup>๙๐</sup>สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมแบบประเพณีและแบบสากล, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖-๑๗.

วิชาการแก่สังคมด้วย<sup>๑๑</sup> เพื่อเป็นการจุดประกายให้คนหันมาตระหนักเห็นถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยธรรม และภาคตะวันออกเฉียงเหนืออุดมไปด้วยทรัพย์มรดกทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี และวิถีชีวิตทางคติชนของสังคมแต่ละถิ่นโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแก่นของชีวิตมาทุกยุคทุกสมัย มนุษย์ได้เกี่ยวข้องกับศิลปะซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่จำเป็นในสังคมทั้งในด้านผู้ชื่นชมศิลปะและจิตรกรผู้สร้างสรรค์ผลงาน ฉะนั้นศิลปะจึงมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก

ภาพจิตรกรรมเชิงพุทธหรือพุทธจิตรกรรมได้ปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นงานศิลปะที่ช่างสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังงึม (โบสถ์) หอแจก ผืนผ้า มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ปัญญาชาดก พระธรรมคำสอน นิทานพื้นบ้าน สอดแทรกวิถีชีวิตชาวบ้าน ปรีศนาธรรมเอาไว้มอบให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอีสาน ที่สะท้อนลักษณะนิสัย บุคลิกภาพของคนอีสานที่มีความสุภาพ อ่อนน้อมถ่อมตน เรียบง่าย ตรงไปตรงมา ร่าเริงแจ่มใส สนุกสนาน เป็นสื่อการสอนที่สร้างความรู้ ความเข้าใจ และจินตนาการที่ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การมีศิลปะจึงส่งผลให้เกิดความสุขได้ เช่น ศิลปะครองชีวิต ดำเนินชีวิตในมงคลสูตรข้อที่ ๘ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "ความเป็นผู้มีศิลปะนี้เป็นมงคลอันสูงสุด"จิตรกรรมฝาผนังเป็นศิลปะประจำชาติที่สามารถใช้เป็นประจักษ์พยานแสดงอายุกาลเวลาและวัฒนธรรมของชาติ ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการความเจริญของชาติไทยในยุคสมัยต่าง ๆ ที่ถูกบรรจุถ่ายทอดเป็นเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังที่เต็มไปด้วยความประสานกลมกลืนได้ดีเยี่ยมทำให้เกิดความงามในด้านสุนทรียรส<sup>๑๒</sup>

ศิลปะที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการช่วยสืบสานพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองด้วยอิทธิพลพุทธจิตรกรรมความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีสานทำให้ผลงานด้านรูปธรรมในทุกยุคทุกสมัยจำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้า ตีความหมาย เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งในผลงาน ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มความสนใจค้นหาธรรมะที่อยู่ภายใน นอกจากนี้แล้วการค้นคว้าวิจัยยังช่วยทำนุบำรุงรักษาผลงานจิตรกรรมให้คงอยู่ตลอดไป ซึ่งจะทำให้ได้ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะอันเป็นมรดกดั้งเดิมของตนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเจ้าของสถานที่ เป็นผู้รับผิดชอบในการบำรุงรักษาศิลปะดังกล่าวนั้นยิ่งกว่าใคร ๆ แล้ว ท่านจะต้องได้รับการอบรมเพื่อให้มีความรู้

<sup>๑๑</sup>โกสุ่ม สายใจ, พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้, วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิร, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม ๒๕๖๐): ๑-๑๐.

<sup>๑๒</sup>สมชาติ มณีโชติ, จิตรกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๕.

เพราะท่านเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในการบำรุงรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปวัตถุของชาติให้อำรงอยู่ถาวรสืบไป<sup>๙๓</sup>

งานจิตรกรรมฝาผนังแรกที่สุดสร้างเมื่อ ๑๕๐๐ ก่อนคริสต์ศักราชที่พบที่เกาะคริตในประเทศกรีซ ซึ่งที่สำคัญที่สุดเรียกว่า “The Toreador” ซึ่งเป็นเรื่องราวของพิธีศักดิ์สิทธิ์ที่คนกระโดดข้ามหลังวัว งานชิ้นอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ก็มีพบในบริเวณเมดิเตอร์เรเนียน โดยเฉพาะใน ประเทศอียิปต์ และประเทศโมร็อกโก งานจิตรกรรมฝาผนังที่พบมากในประเทศอียิปต์ ก็เป็นงานที่พบในสุสานที่ฝังศพและจะใช้วิธีวาดบนปูนแห้ง แต่ที่มาของจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้ยังเป็นที่สันนิษฐานกันอยู่

นักประวัติศาสตร์บางท่านก็เชื่อว่าจิตรกรจากคริตอาจจะถูกส่งไปวาดตามที่ต่างเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนทางการค้าหรืออาจจะเป็นการส่งเสริมความสำคัญของศิลปะลักษณะนี้ซึ่งถือว่าเป็นศิลปะสำคัญของสมัยนั้นก็ได้

นอกจากนั้นจิตรกรรมฝาผนังยังเห็นได้จากสถาปัตยกรรมกรีก (Ancient Greece architecture) แต่ที่ยังเหลืออยู่ทุกวันนี้เกือบหาไม่ได้ ที่มีก็พบทางตอนใต้ของอิตาลีที่เพสตุ่ม (Paestum) ที่มันยาเกรเซีย (Magna Graecia) ซึ่งเป็นอาณานิคมกรีก จิตรกรรมที่พบเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๖๘ ก็อยู่ภายในที่ฝังศพวาดมาตั้งแต่ ๔๗๐ ปีก่อนคริสต์ศักราชที่เรียกว่า “ที่ฝังศพของนักดำน้ำ” (Tomb of the Diver) ฉากที่วาดมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มากเพราะเป็นการแสดงให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนสมัยนั้น อีกภาพหนึ่งแสดงให้เห็นคนกลุ่มหนึ่งนอนเอนอย่างพบประสังสรรค์กัน อีกภาพหนึ่งเป็นภาพชายหนุ่มกระโดดลงไปในทะเล

จิตรกรรมฝาผนังที่สร้างในสมัยจักรวรรดิโรมันเช่นที่ปอมเปอี และ Roman wall paintings, such as those at ปอมเปอี และ เฮอร์คิวเลเนียม เป็น จิตรกรรมแบบปูนเปียก

จิตรกรรมฝาผนังของอิสลาม ซึ่งหาชมได้ยากพบที่ Qasr Amra ซึ่งเป็นปราสาทกลางทะเลทรายที่ Umayyads วาดเมื่อ คริสต์ศตวรรษที่ ๘

สมัยปลายจักรวรรดิโรมัน เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑ ถึง ๒ จิตรกรรมฝาผนังมักจะพบภายในที่ที่เก็บศพแบบสุสานฝังฝังภายใต้ กรุงโรม และ ประเทศไซปรัส คริต อีฟิซุส (Ephesus) คะพาโดเซีย (Capadocia) และ อันติออก (Antioch) จิตรกรรมฝาผนังของโรมันเป็นแบบปูนเปียกบนปูนปลาสเตอร์สี นอกจากนั้นจิตรกรรมฝาผนังของคริสต์ศาสนายังพบได้ที่วัดโกเรเม (Churches of Goreme) ที่ประเทศตุรกี

---

<sup>๙๓</sup>ศิลป์ พีระศรี, คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๒), หน้า ๒๖-๒๗.

เมื่อปลายยุคกลางและในสมัยเรอเนซองส์เป็นสมัยที่จิตรกรรมฝาผนังรุ่งเรืองที่สุด โดยเฉพาะในประเทศอิตาลีซึ่งยังนิยมใช้ศิลปะลักษณะนี้ตกแต่งในสิ่งก่อสร้างทางศาสนา และการปกครอง อันเดรอา ปัลลาดีโอ (Andrea Palladio) สถาปนิกคนสำคัญของอิตาลีเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ สร้างคฤหาสน์ไว้หลายแห่งที่ดูเรียบภายนอกแต่ภายในตกแต่งด้วยจิตรกรรมฝาผนังอย่างวิจิตร

จิตรกรรมฝาผนังของลาตินอเมริกา โฮเซ เคลเมนเต โอโรซโก (Jose Clemente Orozco) เดวิด ซีเคออส (David Siqueiros) ดีเอโก ริเวรา (Diego Rivera) และ ฟรีดา คาห์โล เป็นจิตรกรคนสำคัญของประเทศเม็กซิโกที่มาฟื้นฟูงานจิตรกรรมฝาผนังเมื่อศตวรรษที่ ๒๐ งานจิตรกรรมฝาผนังของริเวราเป็นการเริ่ม “ยุคเรอเนซองส์” ของจิตรกรรมฝาผนังของเม็กซิโก<sup>๔๔</sup>

จิตรกรรมฝาผนังของประเทศอินเดีย จิตรกรรมฝาผนังที่เพดานและผนังถ้ำที่จันทราวาดไวั ระหว่าง ๒๐๐ ปีก่อนคริสต์ศตวรรษถึงราว ค.ศ. ๖๐๐ พบเมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๙ เป็นเรื่อง "พุทธชาดก" เรื่องราวที่วาดเป็นฉาก ๆ แต่ไม่ต่อเนื่องกัน<sup>๔๕</sup> จิตรกรรมฝาผนังที่โจฬะ (Chola) พบเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๑ ภายในวัด Brihadisvara

จากการศึกษาต่าง ๆ ข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เรื่องของจิตรกรรมฝาผนังนั้นมีปรากฏอยู่ทุกที่ ไม่ว่าจะเป็นทางฝั่งของทวีปตะวันออก ตกเหนือ ใต้ ที่ปรากฏในสถานที่สำคัญต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ทรงคุณค่าและมีความหมายในตัวเอง จะปรากฏแสดงในลักษณะของวัฒนธรรมในสมัยนั้น ๆ เป็นการบ่งบอกหรือแสดงออกทางความคิด สติปัญญา ที่แสดงให้เห็นปรากฏแก่สายตาของชนรุ่นหลังสืบต่อมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

### ๒.๕.๓ การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนังเป็นศิลปกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความเพียรและพลังแห่งแรงบันดาลใจ ซึ่งจิตรกรจะต้องมีสมาธิและจินตนาการในการสร้างสรรค์ และถ่ายทอดความคิดนี้ให้ปรากฏออกมาเป็นภาพเขียน โดยเริ่มจากลายเส้น การระบายสี จนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นนามธรรม ให้ปรากฏออกมาเป็นจิตรกรรมที่เต็มไปด้วยสุนทรียภาพ งานจิตรกรรมที่ดี ย่อมมีคุณค่าสูงส่ง มีผลให้จิตใจมนุษย์เป็นสุขและสามารถให้ความรู้ทางวิชาการสาขาต่าง ๆ อีกมากมาย เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าประโยชน์ต่อคนในปัจจุบันอย่างยิ่ง

จิตรกรรมไทย เป็นศิลปกรรมสาขาหนึ่ง ที่มีศิลปะเป็นแบบอุดมคติ มีรูปแบบอันได้สัดส่วน สวยงาม เสื้อผ้าอาภรณ์อันวิจิตร การตัดเส้นที่ละเอียดและประณีต มีการจัดองค์ประกอบภาพอย่างมี

<sup>๔๔</sup>World Development Indicators: Rural environment and land use", *World Development Indicators*, The World Bank. World Bank, 2016.

<sup>๔๕</sup>Heitzman, J.; Worden, R. L., India: A Country Study, *Area Handbook Series*, Washington, D.C.: Library of Congress, 1996).

ระเบียบแบบแผนมีคติเนื้อหา และความบันเทิงใจในการสร้างสรรค์แตกต่างจากงานจิตรกรรมของชนชาติอื่น จิตรกรรมไทยใช้เส้นที่อ่อนช้อยนุ่มนวลและใช้สีประสานกลมกลืนกัน แสดงให้เห็นฝีมือและจินตนาการของช่างไทยในแต่ละยุคแต่ละถิ่นโดยถ่ายทอดให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระธรรมวินัย ปรัชญา วรรณกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สังคม ขนบประเพณี และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี จิตรกรรมไทยอาจได้รับอิทธิพลทางศิลปกรรมมาจากประเทศอินเดียเช่นเดียวกับศิลปกรรมในสาขาอื่น ๆ ของไทย แต่ก็สามารถพัฒนาและประยุกต์ใช้จนกระทั่งมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง<sup>๙๖</sup>

ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังไทยจึงเป็นมรดกทางศิลปกรรม ที่ควรค่าแก่การศึกษาเพราะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และศิลปกรรม ให้ทั้งความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความรู้ทางสังคมศาสตร์ วัฒนธรรมและความรู้อื่น ๆ อีกมากมายนอกจากนี้ งานจิตรกรรมไทย ยังมีคุณค่าทางศิลปะที่แฝงไว้ซึ่งสุนทรียภาพอันน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง โดยจิตรกรรมฝาผนังบนเกาะรัตนโกสินทร์ มีทั้งสิ้น ๗ แห่งดังนี้ จิตรกรรมฝาผนังวัดพระแก้ว จิตรกรรมฝาผนังวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร จิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร จิตรกรรมวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร จิตรกรรมฝาผนังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม จิตรกรรมฝาผนังวัดระฆัง<sup>๙๗</sup>

ศาสนาพุทธในประเทศไทย เป็นโครงสร้างสำคัญของสังคม เพราะรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ รวมถึงงานจิตรกรรมของไทย อาศัยความรู้ความเข้าใจในปรัชญาของพระพุทธศาสนา เป็นหลักในการสร้างสรรค์ การสั่งสอนพุทธปรัชญา<sup>๙๘</sup> และธรรมะแก่ประชาชน อาศัยสื่อกลางในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น อาศัยพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอด ในรูปของการแสดงธรรม อาศัยครูเป็นผู้ถ่ายทอดในโรงเรียน และอาศัยบุคคลทั่ว ๆ ไปเล่าสืบต่อกันไปในรูปแบบของเรื่องราว

ตามลักษณะพื้นฐานของสังคมไทย ซึ่งมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยกัน มีการพบปะ และช่วยเหลือกันเป็นหมู่ เป็นคณะ วัดจะเป็นศูนย์รวมในการพบปะแทบทุกประเภท เพราะวัดในความรู้สึกรักของสังคมไทย เป็นศูนย์กลางในด้านศาสนา งานประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษา

<sup>๙๖</sup>วารดา พุ่มผกา, “ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมของชุมชนไทยเชื้อสายมอญเพื่อออกแบบสื่อการเรียนรู้”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๒), หน้า ๓๘๒.

<sup>๙๗</sup>บุญชู บุญลิขิตศิริ, รูปแบบพิพิธภัณฑ์ศิลปวัฒนธรรมสำหรับผู้พิการทางสายตา, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๑), หน้า ๑๙.

<sup>๙๘</sup>ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาประยุกต์ ชุดอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖๐.

เบื้องต้นของเด็กไทย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า งานจิตรกรรม ซึ่งเป็นสื่อของการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ให้แก่สังคม แทนการสอนด้วยวาจา จะอยู่ที่วัดทั้งสิ้น<sup>๙๙</sup>

จิตรกรรม หรือภาพเขียนฝาผนังที่อยู่ในโบสถ์และวิหาร มักจะแสดงเรื่องราวที่น่าสนใจต่าง ๆ ซึ่งต้องการถ่ายทอดออกสู่สังคม นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานเป็นคณะอย่างมีระบบ กล่าวคือ ในการสร้างโบสถ์วิหารของวัดใดวัดหนึ่ง ผู้ที่ทำงานประสานกัน จะประกอบด้วยช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ เช่น สถาปนิก ผู้ออกแบบโบสถ์ นายช่างตักแต่งภายในโบสถ์ ช่างปั้น และช่างเขียน เป็นต้น พระประธาน นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของโบสถ์ ดังนั้นงานประติมากรรม ซึ่งประกอบด้วยการปั้น และสร้างพระประธานในโบสถ์ จึงถือเป็นงานที่สำคัญที่สุด การออกแบบ และปั้นฐานพระประธาน จะเป็นงานรองจากการสร้างพระประธาน เพราะต้องออกแบบฐาน ซึ่งประดิษฐานองค์พระประธาน ตามลักษณะ และขนาดของพระประธาน ขนาดของโบสถ์ และพระประธานต้องมีความสมดุลกัน ช่างเขียนซึ่งทำงานจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ จะต้องสร้างงานในลักษณะส่งเสริมองค์พระประธาน ส่วนมากพระประธานในโบสถ์ จะมีขนาดใหญ่มาก เพราะฉะนั้น ช่างเขียนที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง จะต้องรู้จักประมาณตน จะต้องไม่แสดงความอวดเก่ง เพื่อแสดงความสำคัญเฉพาะงานของตน การวางเค้าโครงเรื่องราวของภาพจิตรกรรมก็ดี การวางโครงสร้างของสี และขนาดสัดส่วน ของคน สัตว์ และสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งประกอบเป็นเรื่องราวก็ดี ต้องวางเค้าโครงในลักษณะที่ส่งเสริมองค์พระประธาน ให้มีลักษณะเด่น เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าภาพเขียนฝาผนังในโบสถ์วิหารต่าง ๆ ทำให้เราเกิดความรู้สึกสงบรึมเย็น ทั้งนี้ เพราะมีการวางเค้าโครงของการใช้สีเส้น รูปทรงต่าง ๆ ของภาพจิตรกรรมแวดล้อมพระประธานอย่างถูกต้อง

การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นงานที่ใช้เวลานานมาก งานบางแห่งใช้เวลาหลายสิบปี ครูช่างซึ่งเป็นนายงานของการเขียนภาพ เป็นผู้วางโครงการของงานทั้งหมด ในขณะเดียวกันก็มีช่างเขียนที่เป็นลูกมือช่วยอยู่เป็นจำนวนมาก ครูช่างจะต้องสอนลูกศิษย์ เพื่อสืบทอดวิชาความรู้ให้สามารถทำงานแทนตนได้ จนกว่าจะแล้วเสร็จ ดังนั้น การสร้างสรรค์งานจิตรกรรมฝาผนังแต่ละครั้งจึงเปรียบเสมือนเป็นโรงเรียนศิลปะของตระกูลช่างต่าง ๆ โดยลูกศิษย์จะเริ่มต้น ด้วยการคอยปรนนิบัติรับใช้ครู ครูจะใช้งานทุกประเภท และสอนเทคนิคต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละสกุลช่าง ซึ่งแตกต่างกัน เช่น เทคนิคการบดสี ผสมสี การเตรียมพื้น จนศิษย์มีความรู้ความสามารถ ศรัทธา และมีฝีมือช่างที่ใช้การได้ ต่อไปครูช่างจึงจะอนุญาตให้เริ่มเขียน เริ่มจับพู่กันได้ การสอนเป็นไปอย่างเป็นขั้นตอน จนศิษย์มีความรู้ความชำนาญ จึงให้แสดงฝีมือในบางส่วนของภาพเขียนฝาผนังได้ การสืบทอดตระกูลช่างของไทยแต่โบราณ ใช้กระบวนการนี้ทั้งสิ้น จึงเห็นได้ชัดว่า ช่างเขียน

<sup>๙๙</sup>พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม และคณะ, “วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๒๔.

ไทยโบราณ ซึ่งเขียนภาพแบบประเพณี มีความเคารพนับถือครูของตนมาก เพราะนอกจากศิษย์จะได้เรียนวิชาความรู้จากครูแล้ว ยังต้องได้รับการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด และคุณธรรมจากครูอีกด้วย

ชื่อและเรื่องราวของช่างเขียนไทยในประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งที่ค้นคว้าหาเรื่องราวได้ยาก เพราะในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตามลักษณะไทยแบบประเพณีสมัยโบราณ ไม่นิยมที่จะแสดง ความสำคัญของช่าง ไม่มีการเขียนชื่อของผู้เขียน หรือแสดงหลักฐานใด ๆ ไว้ในภาพเขียน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย เป็นการทำงานทางช่าง เพื่อเรื่องราวทางศาสนา ถือเสมือนเป็นการอุทิศตน โดยไม่ต้องการผลตอบแทนใด ๆ ถือว่า ผลงานช่าง และเรื่องราวที่บันทึกไว้ในภาพจิตรกรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าตัวช่างเขียน ซึ่งแตกต่างไปจากช่างเขียนยุโรป ซึ่งจะต้องแสดงชื่อผู้เขียนไว้ในภาพเขียนเสมอ

เรื่องราวของช่างไทยนั้น จะรู้ได้ก็แต่เพียงการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา พอจับความได้ว่า ช่างเขียนของไทยเรานั้น อาศัยอยู่ในวัดเป็นส่วนใหญ่ บางท่านเป็นพระสงฆ์ ศึกษาความรู้ต่าง ๆ อยู่ในวัด แต่ด้วยความชอบและศรัทธาในทางช่าง ก็ได้ฝึกฝนกับครูช่าง เรียนการช่าง จนมีความรู้ดี

งานจิตรกรรมของไทยในสมัยโบราณนั้น เป็นจิตรกรรมแบบประเพณี ซึ่งนอกจากจะมีลักษณะเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ของโบสถ์ หรือวิหารแล้ว ยังมีการเขียนภาพจิตรกรรมกระดานขี้ผึ้ง ลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นการเขียนภาพ ด้วยสีฝุ่นบนกระดานขี้ผึ้งไทย หรือสมุดข่อย การเขียนภาพบนสมุดข่อย เป็นการเขียนภาพ เพื่อขยายความตามบันทึกในสมุดข่อย เช่น ไตรภูมิพระร่วง หรือเรื่องราวทางช่างเอง เช่น ตำราการปลูกสร้างบ้านเรือน ตำรายา ตำราการจับเส้น ตามแบบแพทย์แผนโบราณ เป็นต้น การเขียนภาพจิตรกรรมบนสมุดข่อย เท่าที่ยังค้นพบในปัจจุบัน มีทั้งฝีมือช่างพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ไปจนถึงช่างฝีมือ ซึ่งแสดงรูปแบบเส้นและสีที่ครบถ้วนสมบูรณ์ตามกระบวนการเขียนภาพจิตรกรรม

จิตรกรรมไทยแบบประเพณี ซึ่งในสมัยโบราณเขียนบนผนังโบสถ์หรือวิหารนั้น เป็นภาพจิตรกรรมในลักษณะ ๒ มิติ ระบายสี และตัดเส้น ลักษณะของการใช้สีโดยส่วนรวมของจิตรกรรมฝาผนัง เป็นไปตามยุคสมัย เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย สมัยอยุธยา จะใช้สีค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่สีโดยส่วนรวมออกสีแดง ส่วนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ จะใช้สีมากขึ้น เพราะมีสี ซึ่งได้รับมาจากต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น และยุโรป ทำให้โครงสร้างของสีในภาพมีลักษณะสดใส และมีจำนวนสีที่ใ้มากขึ้น และยังมีนิยมปิดทองคำเปลวในส่วนต่าง ๆ ของภาพ ให้แลดูแวววาวและสวยงาม

การแสดงออกทางอารมณ์ของเรื่องราวในภาพ นอกจากจะแสดงด้วยสีเส้นต่าง ๆ ประกอบกันแล้ว ยังสามารถแสดงออกด้วยท่าทาง ขององค์ประกอบในภาพ เช่น คน สัตว์ หรือลักษณะการวางองค์ประกอบของกลุ่มคนหรือสัตว์ เช่น กองทัพช่าง ม้า หรือลักษณะของนางฟ้า เทวดา นางรำต่าง ๆ

ลักษณะการแสดงท่าทางของคนหรือสัตว์ ช่วยทำให้ผู้ดูเกิดความรู้สึกไปตามเรื่องราวได้ ช่างเขียนไทยมีความพยายามที่จะถ่ายทอดอารมณ์ของช่าง และลีลาของภาพให้แสดงออกได้อย่างสร้างสรรค์

การเขียนภาพจิตรกรรม โดยใช้สีน้ำมันเขียนบนไม้ หรือผ้าใบเท่าที่ค้นพบหลักฐานสมัยรัชกาลที่ ๖ พระสรลักษณ์ลิขิต (หลักฐานปี เกิดตายไม่แน่ชัด) เป็นผู้เขียน และในสมัยรัชกาลที่ ๗ พระยาอนุศาสน์จิตรกร (หลักฐานปีเกิดตายไม่แน่ชัด) เป็นผู้เขียน

ประวัติและพัฒนาการของพุทธจิตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาพจิตรกรรมหรือภาพเขียนสีเริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยมีชื่อของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเขียนไว้ตามเพิงผา หรือตามผนังของเทือกเขาต่าง ๆ เกือบทั่วทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอายุอยู่ราว ๕๐๐๐ - ๖๐๐๐ ปี หลักฐานที่สำคัญได้แก่ ภาพเขียนสีที่บริเวณภูพระบาท อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี และบริเวณผาแต้ม อำเภอโขงเจียมจังหวัดอุบลราชธานี เป็นภาพคน ภาพสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ ต้นไม้ใบหญ้า ฝ่ามือเครื่องมือจับสัตว์ และภาพสัญลักษณ์ เป็นภาพเขียนง่าย ๆ ปรากฏบนเพิงผา สันนิษฐานว่าน่าจะใช้พักอาศัยและบันทึกเรื่องราวความประทับใจในการดำรงชีวิต ภาพเขียนสีบนผนังหินยุคก่อนประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ระบบความคิดความเชื่อจำแนกได้เช่น กรรมวิธีการเขียนภาพลักษณะของภาพ สีที่ใช้เขียนมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสานใช้ศิลปะเป็นสื่อให้คนในกลุ่มสังคมเดียวกันเข้าใจและเป็นสื่อติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ศิลปะถ้ามีลักษณะเป็นศิลปะเพื่อส่วนรวมเรียกว่า "ศิลปะชุมชน" รูปแบบในการสร้างสรรค์ถูกกำหนดขึ้นจากวัฒนธรรม โดยได้รับแรงดลใจต่าง ๆ เช่น คติความเชื่อ ศาสนา หรือพิธีกรรมสภาพแวดล้อมรอบตัวและการดำรงชีพของสมาชิกในสังคมเป็นปัจจัยสำคัญโดยมีวัตถุประสงค์ คือ ศิลปะเพื่อพิธีการ (Ritualistic หรือ Ceremonial Art) ทำขึ้นเนื่องด้วยความเชื่อทางศาสนา ขนบประเพณีประการหนึ่ง และประการที่สองศิลปะทั่วไป (Secular Art) ผู้สร้างมีอิสระทั้งด้านแนวคิด รูปทรง กรรมวิธีแหล่งศิลปะถ้าในอีสานมีรูปเขียน (Pictograph) มากกว่าภาพที่เกิดจากการสลักหรือขุดขีดลงในเนื้อหิน สอดคล้องกับงานวิจัยของ กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวรวิหาร" ผลการวิจัยพบว่า จิตรกรรมแต่ละภาพมีหลักพุทธธรรมแฝงอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตความเป็นจริงของโลก ความถูกต้องและความดีงามของมนุษย์ ซึ่งหลักพุทธธรรมเหล่านี้จะเป็นแสงส่องทาง



ที่จะนำพาผู้ปฏิบัติไปพบกับชีวิตที่สะอาด สงบ สว่างภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ก็เพื่อให้ผู้ชมได้ศึกษา พระพุทธศาสนามากกว่าเป็นเครื่องประดับตกแต่งผนังโบสถ์วิหารให้สวยงามเท่านั้น<sup>๑๐๐</sup>

จิตรกรรมส่วนใหญ่พัฒนามาจากเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา และวรรณกรรมพื้นบ้าน กล่าวคือเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ อรรถกถาชาดก<sup>๑๐๑</sup> อดีตพุทธ ปรีศนาธรรม พระมาลัย ไตรภูมิ เป็นต้น ส่วนเรื่องราวทางวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น สินไชย (สังข์สินชัย) พระรามชาดก (พระลักพระราม) สุริวงศ์ กาละเกด และท้าวปาจิตต์นางอรพิมพ์ เป็นต้น โดยถ่ายทอดแก่นแท้ของเรื่องราวผ่านภาพที่มีการตัดเส้นใช้สีแบน และอิริยาบถแสดงความรู้สึกที่แตกต่างกัน ออกไปตามทักษะความสามารถทางเชิงช่างแต่ละคนที่จะรังสรรค์ผลงานนั้นขึ้นมาจากความเข้าใจของตนเอง สร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ตามผนังโบสถ์วิหาร (หอแจก) ศาลา การเปรียญ ผนังถ้ำประดับตกแต่งพื้นผนังโน้มน้าวชักนำให้ผู้เกิดความศรัทธาต่อพุทธศาสนาส่วนผู้ที่ศรัทธาอยู่แล้วเมื่อได้สัมผัส จะทำให้ซาบซึ้งต่อพระธรรมคำสั่งสอนยิ่งขึ้นจิตรกรรมฝาผนังยังปรากฏคุณค่าด้านต่าง ๆ อาทิ ทางด้านการศึกษาหลักวิชาแบบอย่างฝีมือช่างที่สั่งสมสืบทอดจากอดีต คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าด้านขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต คติความเชื่อของคนในท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าภาพเขียนนั้นมิได้จำกัดวัตถุ วัสดุ สถานที่ และพื้นผิวในการสร้างสรรค์ผลงาน แต่จุดประสงค์หลักนั้นก็เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับงานวิจัยของอธิการ สุขศรีเรื่อง "การศึกษาพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม" ที่กล่าวไว้ว่าพัฒนาการการสร้างสมอารยธรรม ตลอดระยะเวลาอันยาวนานมีประชาชนเข้ามาอาศัยและสร้างสมอารยธรรมขึ้นบนดินแดนแห่งนี้ ล้วนผูกพันกับพระพุทธศาสนา สิ่งก็ตามมา คือ ความศรัทธาที่สร้างสรรค์โบราณวัตถุ สอนองตอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ไว้ในอุโบสถ ศาลา วิหาร ผนังถ้ำตาม ฝาผนัง บานประตู บานหน้าต่าง หรือเขียนบนผ้า ตู๋ หีบ เป็นต้น โดยเลือกสถานที่ภายในอาคาร เพื่อถ่ายทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยสื่อสารออกมาเป็นภาพเขียนเล่าเรื่องราวโดยตรงบางแห่งก็เขียนอักษรจารึกเพื่อความเข้าใจหลักธรรมอันลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเสน่ห์และเอกลักษณ์ของพุทธจิตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันทรงคุณค่ายิ่ง

ความหมายและลักษณะพุทธจิตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพุทธจิตรกรรม มาจาก คำ ๒ คำ คือคำว่า "พุทธ" และ "จิตรกรรม" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้

<sup>๑๐๐</sup>กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติวรวิหาร", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๓.

<sup>๑๐๑</sup>มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖.

ความหมายไว้ว่า คำว่า "พุทธะ" แปลว่า ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว ใช้เป็นพระนามเฉพาะของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เรียกเป็นสามัญว่า พระพุทธเจ้า ดังนั้น คำว่า "พุทธะ" ในที่นี้จึงหมายถึง พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนา ส่วนคำว่า "จิตรกรรม" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายไว้ว่าจิตรกรรม น. ศิลปะการวาดเขียน, ศิลปะการวาดภาพ จิตรกร น. ช่างวาดเขียน, ช่างวาดภาพการให้ความหมายของคำว่าจิตรกรรมดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานความหมายของคำว่าจิตรกรรมตามรูปศัพท์ที่มาจากคำในภาษาสันสกฤตว่า "จิตร" (ในภาษาบาลีคำดังกล่าวเขียนว่า จิตต) ในค่านามมีความหมายว่า มีลวดลายหลากหลาย, ภาพเขียน กับคำในภาษาบาลีว่า "กम्म" ซึ่งมีความหมายว่าการกระทำ จิตร + กम्म จึงเป็นที่มาของคำว่าจิตรกรรมอันมีความหมายว่า การเขียนภาพ เป็นความหมายตามตัวอักษรของคำว่า "จิตรกรรม"<sup>๑๐๒</sup>

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่แสดงออกมาในแบบลักษณะจิตรกรรมฝาผนัง เป็นทั้งการถ่ายทอดวิชา และความรู้ทั้งในเรื่องราวในทางของพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ การแสดงออกทางอารมณ์ของเรื่องราวในภาพ นอกจากจะแสดงด้วยสีเส้นต่าง ๆ ประกอบกันแล้วยังสามารถแสดงออกด้วยท่าทางขององค์ประกอบในภาพ ช่วยทำให้ผู้ดูเกิดความรู้สึกไปตามเรื่องราวได้ ช่างเขียนไทยมีความพยายามที่จะถ่ายทอดอารมณ์ของช่าง และลีลาของภาพ ให้แสดงออกได้อย่างสร้างสรรค์ และยังทำให้เกิดทัศนียภาพที่สร้างสรรค์สวยงามตามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

## ๒.๖ บริบทพื้นที่วิจัยจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอิไทย

### ๒.๖.๑ บริบทพื้นที่วัดหนองอิไทย

ความเป็นมาของวัดหนองอิไทย ตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๑๙๒ หมู่ที่ ๔ ตำบลสุขสวัสดิ์ อำเภอบางปะอิน จังหวัดศรีสะเกษ อยู่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ตำบลสุขสวัสดิ์-ปราสาทเยอ อำเภอบางปะอิน จังหวัดศรีสะเกษ มีเนื้อที่ จำนวน ๖ ไร่ สร้างเมื่อปี ๒๔๗๐ มีเจ้าอาวาส และรักษาการมาจนถึงปัจจุบัน จำนวน ๑๗ รูป ปัจจุบันมี พระอธิการจำนงค์ จรณธมโม เป็นเจ้าอาวาส มีสิ่งปลูกสร้างภายในวัด คือ กุฏิใหญ่ ๑ หลัง กุฏิเล็ก ๑ หลัง ศาลาการเปรียญ ๑ หลัง ศาลาโรงครัว ๑ หลัง ศาลาพักผ่อน ๑ หลัง เมา ๑ หลัง ห้องน้ำ จำนวน ๑๖ ห้อง มีกำแพงโดยรอบ ปัจจุบันมีพระภิกษุจำพรรษาจำนวน ๘ รูป

เดิมวัดหนองอิไทยมีเนื้อที่ ๔ ไร่ ๓ งาน มีพระอาจารย์ทอง สจจวโร ได้นำพาชาวบ้านก่อสร้างวัด และเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัด ต่อมาได้มีการขยายเนื้อที่เพิ่มอีกรวมเป็นจำนวน ๖ ไร่

<sup>๑๐๒</sup>ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๕.

มีการบูรณพัฒนาสืบต่อมา และปัจจุบันได้มีการก่อสร้างซุ้มประตูทั้ง ๒ ด้าน สร้างกำแพงใหม่ และกำลังดำเนินการก่อสร้างหอรบซัง และอุโบสถ อยู่ในระหว่างดำเนินการก่อสร้าง<sup>๑๐๓</sup>

### ๒.๖.๑ บริบทพื้นที่วัดสร้างเรือง

วัดสร้างเรือง หรือวัดพระธาตุเรืองรอง ตั้งอยู่ที่บ้านสร้างเรือง หมู่ ๓ ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ไปตามทางหลวงสาย ๒๒๖ (อุบล ศรีสะเกษ) และห่างจากตัวเมืองศรีสะเกษไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๓๗๓ (ศรีสะเกษ-อำเภอราษีไศล-อำเภอยางชุมน้อย-อำเภอค้อวัง) ประมาณ ๕ กิโลเมตร จัดสร้างโดยพระครูวิบูลธรรมภาณ ป.ธ. ๓ (หลวงปู่ธัมมาพิทักษ์) เจ้าอาวาสวัดใหม่ยายมอญ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ผังธนบุรี หลวงปู่ได้พาชาวบ้านก่อตั้งวัดบ้านสร้างเรือง เมื่อ ปี ๒๕๑๐

เดิมวัดพระธาตุเรืองรองเป็นป่าช้าที่มีพื้นที่เพียง ๑ ไร่เศษเท่านั้น ต่อมาพระครูวิบูลธรรมภาณ (หลวงปู่ธัมมาพิทักษ์) ได้ขอขบิณฑบาตและขอซื้อที่ดินเพื่อขยายพื้นที่ออกไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดมีเนื้อที่ถึง ๑๔ ไร่เศษ

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ หลวงปู่ธัมมาพิทักษ์ ผู้ซึ่งมีถิ่นกำเนิดอยู่ที่บ้านสร้างเรือง (ขณะนั้นจำพรรษาอยู่ที่วัดอมรทายการาม (วัดใหม่ยายมอญ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร) ได้กลับมายังภูมิลำเนาเป็นผู้นำในการบุกเบิกป่าช้าเก่าของบ้านสร้างเรืองซึ่งมีพื้นที่ประมาณ ๑ ไร่เศษ สร้างเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ในขณะเดียวกันก็มีการขยายพื้นที่ทั้งการขอรับบริจาคและซื้อที่ดินใกล้เคียงเพิ่มเติมจนมีพื้นที่ประมาณ ๖ ไร่เศษ และได้มีการพัฒนาวัดบ้านสร้างเรืองอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาจนเสร็จสิ้นสมบูรณ์ (ได้รับพระราชทานวิสุงคามวาสี) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ภายหลังจากการก่อสร้างวัดแล้วเสร็จ หลวงปู่ธัมมาพิทักษ์ ก็มีแนวคิดว่าจะสร้างพระธาตุให้เป็นสถานที่ชาวบ้านได้สักการบูชา ด้วยเห็นว่าชาวศรีสะเกษที่นับถือศาสนาพุทธ และชาวพุทธในเขตอีสานใต้ส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างยากจน ขุนนีย์สถานทางพุทธศาสนาแต่ละแห่งก็อยู่ห่างไกล เช่น พระธาตุพนม (ประมาณ ๔๑๐ กิโลเมตร) ประปฐมเจดีย์ (ประมาณ ๖๐๐ กิโลเมตร) พระพุทธบาทสระบุรี (ประมาณ ๕-๐ กิโลเมตร) พระธาตุคอกสุเทพ (ประมาณ ๑,๐๐๐ กิโลเมตร) โอกาสที่จะไปสักการบูชาขุนนีย์สถานก็เป็นไปได้ยาก เพราะขาดทุนทรัพย์ บางคนเกิดมาชั่วอายุก็ไม่มีโอกาสสักครั้งในชีวิต

ดังนั้น หลวงปู่ธัมมาพิทักษ์ จึงตัดสินใจสร้างพระธาตุเรืองรองขึ้นที่วัดสร้างเรือง ซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของท่านเพื่อบรรจุพระธาตุที่สำคัญในเขตนี้เพื่อให้ประชาชนในจังหวัดศรีสะเกษและให้ผู้คนในเขตอีสานใต้ได้สักการบูชา และได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดศรีสะเกษ จึงได้ดำริสร้างพระ

<sup>๑๐๓</sup>วัดหนองอีไทย, ปักหมุดวัดเมืองไทย, (สุรินทร์: เอทีพีอาร์ เฟอร์เฟคท์ จำกัด, ๒๕๖๕), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

ธาตุ โดยวางศิลาฤกษ์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๔ ก่อสร้างเมื่อ ปี ๒๕๒๕ เริ่มแรกหลวงปู่ธัมมา พิทักษา ดำเนินการด้วยตัวท่านเองในการรับบริจาคจากญาติโยมจากกรุงเทพมหานคร

ต่อมามีคณะครูอาจารย์เข้าไปช่วยระดมความคิดในนาม "คณะสะพานบุญ" ซึ่งได้แก่ อาจารย์ทิวา, อาจารย์สุวคนธ์ รุ่งแก้ว, อาจารย์ประสาน-อาจารย์ทองพูน คันศร, อาจารย์ประเสริฐ-อาจารย์บุญส่ง ศรีเมือง, อาจารย์ประดิษฐ์ นางนัฐกาญจน์ ศิลาบุตร, อาจารย์ช่อม กรไกร, อาจารย์บุญฤกษ์ อาจารย์จิราภรณ์ โสรเนตร, อาจารย์รังสรรค์ อาจารย์ภาวเทวี โพธิวัฒน์, อาจารย์สุเชียร-อาจารย์สงวน ป้องกัน, อาจารย์ธวัช สิงหพ, คุณพรหมมา ธิปเทศ, คุณวิชิต พิทักษา เป็นต้น

หลวงปู่ธัมมา พิทักษา ได้จัดหาทุนสร้างโดยขอบอกบุญจากญาติโยมจากกรุงเทพมหานคร และผู้มีจิตศรัทธา โดยทั่วไป เริ่มสร้างที่ละเล็กละน้อย ซื่อเชื่อวัสดุจากร้านค้าในตัวเมืองศรีสะเกษ พร้อมการตั้งตู้บริจาค เมื่อได้เงินมาก็ทยอยส่งให้ที่นี่ เมื่อหมดหนังก่อนเดิมแล้วก็เริ่มสร้างสิ่งใหม่ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพระธาตุเรื่องรองขยายตัวขึ้นตามลำดับ แม้แต่พื้นที่บริเวณวัดก็ขยายขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยการหาเงินซื้อที่เพิ่มเติม ตลอดจนการก่อสร้างที่พักคนชรา ๒ หลัง เพื่อรับคนชรามารักษาสุขภาพ และปฏิบัติธรรมด้วย ในบริเวณใกล้เคียงกับพระธาตุเรื่องรอง พระธาตุเรื่องรองเป็นพระธาตุที่สร้างแบบศิลปะพื้นบ้าน สูง ๔๓ เมตร ๖๐ เซนติเมตร ฐานพระธาตุกว้าง ๓๐ คูณ ๓๐ เมตร แบ่งออกเป็น ๖ ชั้น

ชั้นที่ ๑ เป็นที่ตั้งของสิ่งของเก่าแก่ เช่น เกวียน โปง โสงเกลือ ฆ้องยักษ์ ระฆังยักษ์ กุปรี สัตว์ประหลาด สัตว์เก่าแก่ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว ฯลฯ และยังใช้ประกอบพิธีทางศาสนาด้วย

ชั้นที่ ๒ ๓ ทำเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านชนสี่เผ่าไทยของศรีสะเกษ คือ เขมร ส่วย ลาว เยอ

ชั้นที่ ๔ ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ พระอรหันต์แปดทิศ

ชั้นที่ ๕ ใช้สำหรับการทำสมาธิ และวิปัสสนากรรมฐาน

ชั้นที่ ๖ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ (เส้นผมพระอรหันต์ และเป็นที่ยกย่องทำศรัทธาของพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ชั้นนี้เป็นชั้นบนสุดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูกของพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์สาวก)

อาคารชั้นนี้หลวงปู่ธัมมา พิทักษา จัดไว้เพื่อแสดงใช้ชาวบ้านและพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ เข้าสักการบูชาเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ส่วนอาคาร ๕ ชั้น ที่เหลือ จัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์สี่เผ่าไทยที่เน้นการจัดแสดงวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญในเขตอีสานใต้ อันได้แก่ ชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กูยหรือส่วย ไทยลาว และชาติพันธุ์เยอ โดยจัดแสดงทั้งในรูปแบบของแบบจำลอง ปูนปั้นขนาดเท่าจริง

## ๒.๗ บทสรุป

จากการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สามารถรับรู้ข่าวสาร สื่อสาร ได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และกว้างไกล จนทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมเก่า ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป อย่างเช่น เรื่องราว ศิลปะหรือจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏเป็นภาพ หรือเรื่องราวต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่บนฝาผนังอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญของวัด จะเห็นได้เฉพาะ ผู้ที่เข้าวัดหรือเข้าไปในโบสถ์หรือวิหาร ศาลาการเปรียญของวัดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจากสถานการณ์ในปัจจุบัน ในสมัยที่ยุคกำลังเปลี่ยนไป เป็นยุคอินเทอร์เน็ต โซเชียลออนไลน์ รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้ง่าย และสะดวกสบาย และเห็นว่าหนุ่มสาวเยาวชนรุ่นใหม่ไม่ค่อยจะเข้าวัด จึงทำให้ในส่วนของภาพ หรือเรื่องราวจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่บนฝาผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ไม่ได้ ปรากฏแก่สายตาของบุคคลทั่วไป นอกจากในส่วนของ การเข้าวัด เข้าไปยังสถานที่ดังกล่าวที่มีภาพ จิตรกรรมเหล่านั้นปรากฏอยู่

ดังนั้น จึงมีความคิดขึ้นมาว่า หากได้สร้างภาพจิตรกรรมที่เป็นเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา หรือเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตของชุมชนให้ปรากฏแก่สายตาของบุคคลทั่วไป หรือบุคคลผู้ที่สัญจรผ่านไปมา ได้พบเห็นก็จะเป็นการดี จึงได้นำเรื่องราวหรือภาพจิตรกรรมที่ ส่วนมากจะปรากฏอยู่บนฝาผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญของวัดเหล่านั้น ไปสร้างหรือนำ จิตรกรรมเหล่านั้นให้ไปปรากฏอยู่บนกำแพงส่วนด้านนอกของวัดก็คงจะดี จะได้เป็นการเผยแผ่ เรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นการแสดงเรื่องราว ประวัติ ความเป็นมาในทางพระพุทธศาสนา และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในตัว สามารถเข้าถึงรับชมได้ง่าย เพราะจิตรกรรมเหล่านั้นปรากฏอยู่บนกำแพงของวัด และอยู่ติดกับถนนเส้นทางสัญจรผ่านไปมาของ คนในชุมชน และชุมชนอื่น ๆ ตลอดถึงผู้ที่สัญจรไปมาและพบเห็น จะสามารถรับชมและศึกษาได้โดย ที่ไม่ต้องรอให้เข้าไปภายในวัด หรือภายในอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญที่มีจิตรกรรมเหล่านั้น ปรากฏอยู่โดยส่วนมาก เป็นการปรับให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป เหมือนกับโลกยุคโซเชียลมีเดียที่ ติดต่อสื่อสารได้อย่างรวดเร็วและสะดวกสบาย เข้าถึงได้ง่าย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย เกิดจากแนวคิดที่ว่า เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านจิตรกรรมแสดงออกถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญา ที่สื่อสารให้เห็นถึง ประวัติความเป็นมา เรื่องราว ความสำคัญ ผ่านบนภาพวาดกำแพงวัด และเป็นการสร้างภูมิทัศน์ด้าน ความสวยงามให้แก่วัด ที่ประกอบด้วยเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา และวิถีความเป็นอยู่อาชีวะของ ชุมชนในอดีต ถ่ายทอดเรื่องราวให้เห็นและจดจำให้อยู่คู่กับชุมชน และดูแลอนุรักษ์ไว้สืบต่อไป

## ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน ผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้ศึกษาผ่านงานเขียนต่าง ๆ จาก นักวิชาการ ตำรา และเอกสารอื่น ๆ มาประกอบการวิเคราะห์ในเนื้อหา ดังนี้

### ๒.๘.๑ เอกสารทั่วไป

กัลยานี ปฎิมาพรเทพ ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เลือกสรรปรุงแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย<sup>๑๐๔</sup>

โกสุม สายใจ ได้กล่าวถึงเรื่องของ “พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้” ไว้ว่า ภาพจิตรกรรม ฝาผนังได้เป็นสื่อที่มุ่งสอนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้นำไปประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นผู้มี สติ มีคุณธรรม และจริยธรรม รู้ในหลักการรักษาศีลและการทำบุญให้ทาน เพื่อนำไปสู่ความสุขสงบ ของการดำรงชีวิตของตนและสังคมรอบข้าง นอกจากนี้แล้วยังมีหลักธรรมอย่างอื่น ปราภฏอยู่อีกด้วย ทั้งนี้จะเน้นหนักในด้านใดนั้นขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเรื่องที่ช่างหรือจิตรกรได้วาดสื่อออกมา บางภาพ นอกจากจะสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่วแล้ว ยังอาจสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ชมเกิดความ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติของตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถอันจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อ ตนเองและผู้อื่นในสังคมอีกด้วยการแสวงหาความจริงบนพื้นฐานของภูมิปัญญาของท้องถิ่น ภูมิปัญญา ไทย ที่สามารถนำมาบูรณาการกับการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคม ด้วย<sup>๑๐๕</sup>

เสรี พงศ์พิศ ได้ให้ความหมายว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง รากฐานของความรู้ของชาวบ้านซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ” กล่าวถึงลักษณะของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ๒ ลักษณะดังนี้

๑. ลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายคุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

<sup>๑๐๔</sup>กัลยานี ปฎิมาพรเทพ, รากแก้วแดนใต้ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔.

<sup>๑๐๕</sup>โกสุม สายใจ, “พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม ๒๕๖๑): ๑-๑๐.

๒. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจนเช่นการทำมาหากิน การเกษตรหัตถกรรมศิลปะดนตรีและอื่น ๆ<sup>๑๐๖</sup>

**นรินทร์ สังข์รักษา** ได้อธิบายการสืบทอดภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ หลักการ ได้แก่ ๑) รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญา เป็นการเรียนรู้สิ่งที่คนรุ่นหนึ่งได้ศึกษาไว้ และถ่ายทอดไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมุ่งหวังให้องค์ความรู้ดังกล่าวเกิดประโยชน์ต่อคนรุ่นต่อไป รูปแบบการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้มี ๔ รูปแบบดังนี้ (๑) การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของอาชีพของหมู่บ้านแทบทุกครัวเรือน (๒) การสืบทอดความรู้ความชำนาญเฉพาะสมาชิกในครอบครัว เป็นอาชีพหรือความชำนาญที่สืบทอดกันภายในครอบครัว (๓) การฝึกหัดจากผู้รู้ชำนาญเฉพาะอย่าง และ (๔) การฝึกฝนและพัฒนาความรู้ด้วยตนเอง ๒) วิธีการสืบทอดภูมิปัญญา มีวิธีการสืบทอดภูมิปัญญา แบ่งได้เป็น ๒ วิธีการ คือ (๑) การสืบทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การละเล่น การเล่านิทาน และ (๒) การสืบทอดที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ เป็นต้น ๓) แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาโดยกระบวนการดำเนินงานมี ๓ ลักษณะ คือ (๑) การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน การถ่ายทอดวิธีการและการปฏิบัติงานโดยอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดในชีวิตประจำวันจากพ่อแม่ไปสู่ลูกหลาน (๒) การศึกษาเล่าเรียน การจดบันทึก ตำรา ท่องจำ ฝึกหัด และจัดทำเครื่องมือใช้เองโดยมีผู้สอน คือ ครู ผู้รับการถ่ายทอด คือ นักเรียน และ (๓) การรับรู้ภูมิปัญญาจากสังคมภายนอก การรับรู้รูปแบบวิธีการจากสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือ เป็นต้น<sup>๑๐๗</sup>

**เอกวิทย์ ณ ถลาง** ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า ความรู้ความคิดความเชื่อความสามารถความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาภูมิปัญญาเป็นความรู้ความคิดความเชื่อความสามารถความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ จากพื้นที่อื่นสิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นภูมิปัญญาจึงมีทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก

<sup>๑๐๖</sup> เสรี พงศ์พิศ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: หมู่บ้าน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

<sup>๑๐๗</sup> Narin Sangraksa, Knowledge management and wisdom, (Nakhon Pathom: Silpakorn University Printinghouse, 2014), pp. 155-156.

และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง<sup>๑๐๘</sup>

**จันท์ประวิทย์ เจริญฉิม** ได้แบ่งกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกเป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่ ๑) การบอกเล่า บรรยาย ด้วยวาจา เป็นวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดเป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์สั่งสมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดในรูปของคำพูด ๒) การสาธิต เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงหรือกระทำพร้อมกับการบอกหรืออธิบาย ซึ่งจะทำให้เข้าใจวิธีการขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้ ๓) การปฏิบัติจริง เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ผู้รับการถ่ายทอดลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้คอยแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้กระบวนการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน ๔) วิธีถ่ายทอดโดยให้เรียนรู้จากสื่อด้วยตนเองเป็นวิธีที่จัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ภูมิปัญญาในรูปของสื่อประสมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจด้วยตนเองมากที่สุด ๕) วิธีถ่ายทอดโดยจัดในรูปของแหล่งเรียนรู้ เช่น พิพิธภัณฑ์ศูนย์การเรียนรู้ ตลาดนัดภูมิปัญญา ๖) วิธีถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อ ๗) วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยบันทึกองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ เช่น ตำรา สื่ออื่น ๆ เช่น เทปเสียง หรือแผ่นซีดีเสียง รวมถึงเว็บไซต์ ๘) การถ่ายทอดด้วยวิธีการผ่านทางกิจกรรมอย่างง่าย ๆ เช่น การละเล่นการเล่านิทาน ๙) การถ่ายทอดในรูปแบบของการบันเทิง เช่น ลิเก โนรา หนังตะลุง หมอรำ และ ๑๐) การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร<sup>๑๐๙</sup>

**ยิ่งยง เทาประเสริฐ** ได้เขียนหนังสือเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยให้ความหมายว่าเป็นองค์ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมาอันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหาการปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้านในการคิดในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำเอามิติทางวัฒนธรรมมาเป็นฐานในการคิดหรือพิจารณาเสมอในอดีตประเทศไทยมีวิถีคิดที่จะพัฒนาด้วยการเปลี่ยนภูมิภาคให้เหมือนศูนย์กลาง หรือเปลี่ยนชนบทให้เป็นเมืองโดยใช้วิธีการแห่งความทันสมัยแทนที่ปรากฏการณ์ดั้งเดิมด้วยสิ่งแปลกใหม่ในอัตราเร่งที่สูงเกินความสามารถของชุมชนจะรับหรือปรับตัวพัฒนาขึ้นมาจากรากฐานเดิมอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงก่อให้เกิดความแตกแยกทางภูมิปัญญาของชาวบ้านกับต่างถิ่น ยิ่งความสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองรวมทั้งการสูญเสียภูมิปัญญาเดิมและถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมบริโภคนิยมเกิดความสับสนใน

<sup>๑๐๘</sup>เอกวิทย์ ณ ถลาง, **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

<sup>๑๐๙</sup>จันท์ประวิทย์ เจริญฉิม, “รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุสู่ชุมชนสังคมที่ยั่งยืน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๒), หน้า ๖๓.



วิถีชีวิตใหม่สถาบันครอบครัวถูกทำลาย ความเป็นชุมชนดั้งเดิมได้หมดสภาพลง เกิดปัญหาทางสังคม ควบคู่ปัญหาทางเศรษฐกิจส่งผลถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสุขภาพจิต ข้อสำคัญความทันสมัยดังกล่าวเป็นแค่ความขัดแย้งทางด้านวัตถุที่ขาดความทันสมัยทางภูมิปัญญา และจิตวิญญาณรองรับจนอาจกล่าวได้ว่าเกิดวิกฤตการณ์ในหลาย ๆ ด้านเช่นวิกฤตการณ์ทางวัฒนธรรมปัญหาโสเภณีหรือวิกฤตการณ์โรคเอดส์ เป็นต้น<sup>๑๑๐</sup>

**สินธุ์ สโรบล** ได้เขียนหนังสือเรื่อง **นี่คือผ้าทอพื้นบ้าน** กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น ภูมิปัญญาของมนุษยชาติที่มีบริบทของภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์เป็นรากฐานมีพัฒนาการที่เชื่อมโยง อย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีลักษณะเป็นองค์รวมอย่าง บูรณาการ คือ ภูมิปัญญาปัจจัยสี่อันเป็นศาสตร์และศิลป์ที่มีรากของการปฏิบัติที่มีความหลากหลายไม่ ตายตัวถ่ายทอดโดยการพาทำจริงตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิตทั้งทางกายและใจของมนุษย์ ความเป็นผ้าพื้นบ้านหรือมาตรฐานผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อมจึงมาจากรากฐานองค์ความรู้ท้องถิ่น ที่มีใช้มาตราบวัดจากฐานอุตสาหกรรมแต่เป็นฐานที่เกื้อกูลและพัฒนาต่อคุณภาพชีวิตทั้งภายใน และภายนอก<sup>๑๑๑</sup>

**อภิชัย พันธเสน** ได้กล่าวในหนังสือเรื่องพุทธเศรษฐศาสตร์ “วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ” พบว่า วิถีพุทธ หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของคน ไทยที่เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วิถีพุทธ จึงเป็นแหล่งรวมความรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของคนไทย การประพฤติปฏิบัติ การศึกษาอบรม และการสืบทอด วัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น สังคมไทยในปัจจุบันจึงมีบางส่วนที่ตั้งคำถามว่า แล้ววิถีชีวิต ชาวพุทธที่แท้จริงควรเป็นอย่างไร ๑) เน้นการพึ่งตนเอง ๒) เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท ๓) การเน้นอธิษฐาน หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง ๔) การเน้นการ ดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์สุจริต และมีมานะ อดทน หรือสัมาอาชีวะ ๕) การเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลชุมชนและสังคม ๖) พยายามละกิเลสและความโลภ ๗) การเน้นความ ซื่อสัตย์สุจริต มีความสะอาด และเกรงกลัวการกระทำผิด ชุมชนวิถีพุทธ คือ ความเจริญงอกงาม การอยู่กันด้วยดีในสังคม อันเป็นข้อพึงปฏิบัติต่อสังคม และหลักการที่สังคม ชุมชน ควรยึดถือ<sup>๑๑๒</sup>

<sup>๑๑๐</sup> ยิ่งยง เทาประเสริฐ, **ภูมิปัญญาพื้นบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏเชียงราย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕.

<sup>๑๑๑</sup> สินธุ์ สโรบล, **นี่คือผ้าทอพื้นบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔.

<sup>๑๑๒</sup> อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๖.

## ๒.๘.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

**พระครูไพบูลเจติยาภิรักษ์ (ธมโล/บุญแก้ว)** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักพุทธธรรมกับชุมชนวิถีพุทธตามแนวชายแดน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย” พบว่า ชุมชนวิถีพุทธที่แท้จริงนั้นคือนำหลักธรรมบางข้อ หรือหลาย ๆ ข้อ มาบูรณาการขยายให้มีมิติทางสังคมที่กว้างขึ้น คือ แทนที่จะมีความหมายเพียงแต่ละบุคคล ก็มาขยายเป็นคุณธรรมต่อสังคมซึ่งมีขอบเขตที่ต้องรักษา ร่วมกัน เช่น ในส่วนที่เป็นรูปธรรม คือ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ ถนน สวนสาธารณะ ฯลฯ ส่วนที่เป็นนามธรรม คือ หลักการ กฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎหมาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะต้องมีความเข้าใจ รู้ในประโยชน์และโทษ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์ของสังคม ความรู้สึกร่วมกันในการรักษา สาธารณสมบัติในชุมชน ทั้งที่เป็นสถานที่ วัตถุสิ่งของ และที่สำคัญที่สุด คือ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษาท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้กำลังจะเลือนหายไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ถ้าหากชุมชนวิถีพุทธ กลับมา มีความเข้มแข็ง ทุกคนตระหนักในหน้าที่ที่ต้องรักษา หวงแหน วิถีชุมชนชาวพุทธ ก็จะไม่มีแต่ เพียงแต่ ชื่อเท่านั้น แต่อยู่ในชีวิตจิตใจของชาวไทยทุกคน พร้อมทั้งพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา ให้มี คุณภาพ เพื่อนำพาตนและชุมชนมุ่งสู่ความเป็นอริยะ อันจะเกิดความสันติสุขอย่างแท้จริง และยั่งยืน ในวิถีพุทธตลอดไป<sup>๑๓๓</sup>

**พระอุดมปิฎก และคณะ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน จังหวัดอุดรธานี" จากการศึกษาพบว่า การศึกษาอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการศึกษา พัฒนาที่มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดอุดรธานี ที่มีกลุ่มเป้าหมายอยู่ในพื้นที่ที่มี ต้นทุนการผลิตเดิมที่คาดว่าจะสามารถผลักดันให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถต่อยอดเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการค้าเสรี ผ่านเส้นทางจุดเศรษฐกิจการค้าใหม่ นั่นคือ “จุดผ่านแดนถาวรด่านภูมิจุ” สร้างอาชีพ ให้กับประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งจะสามารถยกระดับคุณภาพ ชีวิตให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนได้ ภายใต้กรอบการดำเนินงานที่ประยุกต์ใช้ ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ ๙ และเป็นแนวทางการอนุรักษ์ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ สามารถเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักในระดับประเทศ และระดับสากลต่อไป<sup>๑๓๔</sup>

<sup>๑๓๓</sup>พระครูไพบูลเจติยาภิรักษ์ (ธมโล/บุญแก้ว), “หลักพุทธธรรมกับชุมชนวิถีพุทธตามแนว ชายแดน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๕๑.

<sup>๑๓๔</sup>พระอุดมปิฎก และคณะ, “การศึกษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานี”, *รายงานวิจัย*, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๔-๕.

พระชนินสิทธิ์ สุทธิจิตโต (ภูเมศโปทยานนท์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาของสำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดสงขลา” บทบาทการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาของอุบาสกอุบาสิกา มี ๒ ประการ สำคัญ ได้แก่

- ๑) บทบาทด้านการถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์ ซึ่งประกอบด้วย
  - (๑) บทบาทด้านการถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์
  - (๒) บทบาทด้านการถวายสิ่งของอุปโภคและยารักษาโรค
- ๒) บทบาทด้านการส่งเสริมด้านความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย
  - (๑) บทบาทด้านการสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ เสนาสนะที่อยู่อาศัย
  - (๒) บทบาทด้านการชำระอธิกรณ์และปัญหา
  - (๓) บทบาทด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา
  - (๔) บทบาทด้านการสนับสนุนพระสงฆ์เผยแผ่พระพุทธศาสนา
  - (๕) บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม
  - (๖) บทบาททั่วไป

ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมด้านความมั่นคงของพระพุทธศาสนา<sup>๑๑๕</sup>

สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ดร., พระมหาธชชัย ฐิตโสภโณ, ดร., พระกัญจน์ กนตธมโม, ดร. ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า การสืบทอดความรู้ ความคิดที่มีความเชื่อในท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญนั้น ทำให้การดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ในยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองเรื่องนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวบ้านได้สร้างขึ้น เป็นผลงานทางศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งกลายเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ มรดกที่สืบทอดมานั้น ส่วนหนึ่งมาจากวิธีการศึกษาเรียนรู้ รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมรดกที่สำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางปัญญา ที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญ ถึงแม้ว่าการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่มรดกทางวัฒนธรรมและทางปัญญาที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของค่านิยม ความเชื่อ และวรรณกรรม รวมถึงโบราณวัตถุและโบราณสถานนั้น ยังคงเป็นหลักฐานที่สำคัญ ที่ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความเป็นมาที่ต่อเนื่อง มิได้สูญหายไปจากความทรงจำและรูปแบบการปกครองของบ้านเมืองในสมัยใหม่

<sup>๑๑๕</sup>พระชนินสิทธิ์ สุทธิจิตโต (ภูเมศโปทยานนท์), “บทบาทการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาของสำนักงานพระพุทธศาสนา ประจำจังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๘.

ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงวิถีคิดของชนชาติ และความเป็นไปของสังคม<sup>๑๑๖</sup>

**ภุริวัจน ปุณยวุฒิปริดา** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา” พบว่า ภูมิปัญญาพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้กับผืนป่าภาคกลางเป็นหลักไตรสิกขา เป็นส่วนของหลักการขั้นพื้นฐานในการฝึกฝนพัฒนาคนให้เจริญงอกงามในคุณความดี ช่วยเสริมสร้างความสงบสุขและความมั่นคงแก่สังคมโดยส่วนรวม เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้เข้าถึงหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้เป็นอย่างดีโดยมีวิธีปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. ทาน คือ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งบันที่ควรเน้น
๒. ศีล คือ การประพฤติดีงาม มีพฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น
๓. การภาวนา คือ การพัฒนาชีวิต

โดยเฉพาะในที่นี้ หมายถึง การพัฒนาชีวิตด้านใน คือ จิตใจ และปัญญา และที่เน้นเป็นพิเศษสำหรับภาวนาในระดับบุญกิริยาวัตต์นี้ พระพุทธเจ้าทรง หมายถึง การเจริญเมตตาจิต ซึ่งเป็นฐานของทานและศีล เพราะเมตตาหรือความมีน้ำใจไมตรีต่อกันนี้ เป็นคุณสมบัติที่แท้จริงในตัวของมนุษย์ที่จะรักษาสันติภาพไว้ในสังคม<sup>๑๑๗</sup>

**พัลลภ หารุคำจา** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแผนชุมชนพึ่งตนเองเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน” พบว่า การฟื้นฟูความเข้มแข็งของวัดในอดีตให้กลับคืนสู่สังคม โดยเฉพาะวัดซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศเป็นฐานปฏิบัติการที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในการสร้างเสริม “ชุมชนคุณธรรม” เนื่องจากวัดในอดีตมีบทบาทมากมายที่ค้ำชูสังคมไทยให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง วัดเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของชุมชน และมีบทบาทต่อคนในชุมชนนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย กล่าวคือ วัดเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวบ้าน มีพระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้าน คอยให้คำปรึกษาสั่งสอน วัดยังเป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของทุกคนในทุกช่วงเวลาของชีวิต เป็นแหล่งอบรมทางปัญญา เป็นแหล่งรวม

<sup>๑๑๖</sup>สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ดร., พระมหาทองชัย ฐิตโสภโณ, ดร., และพระกัญจน กนตมโม, ดร., “ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๑๖.

<sup>๑๑๗</sup>ภุริวัจน ปุณยวุฒิปริดา, “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

สรรพวิชาการความรู้ทั้งหมด เป็นศูนย์รวมศิลปะและวัฒนธรรม เป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นรมณีสถานเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นสถานที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์<sup>๑๑๘</sup>

**ชัยยศ วณิชพัฒนานาวุวัตติ, ผศ. ดร.** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรม แนวความคิด และวิธีการ การจำลองภาพเสมือนจริง ที่มีมุมมองภาพที่สมบูรณ์ของจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธารามจังหวัดเพชรบุรี” พบว่า ผลการวิจัยพบว่า นวัตกรรม แนวคิด และวิธีการ ในการจำลองภาพเสมือนจริงสามารถพัฒนารูปแบบการนำเสนอมุมมองภาพที่สมบูรณ์ของจิตรกรรมฝาผนังได้ด้วยนิทรรศการอิเล็กทรอนิกส์ การนำเสนอมุมมองภาพที่สมบูรณ์ของจิตรกรรมฝาผนังด้วยนิทรรศการอิเล็กทรอนิกส์ พบว่า บุคคลทั่วไปสามารถรับรู้เนื้อหาเรื่องราว รูปแบบทางทัศนศิลป์ และเทคนิควิธี ดังนี้ การรับรู้ด้านเนื้อหา เรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังอยู่ในระดับดี การมองเห็นภาพจิตรกรรมมีความสมบูรณ์ต่อเนื่อง ถ่ายทอดเนื้อหาเรื่องราวได้อย่างสมบูรณ์ มีความชัดเจนและต่อเนื่อง การรับรู้ด้านรูปแบบทัศนศิลป์ และเทคนิควิธีอยู่ในระดับดีมาก ในเรื่องการมองเห็นสีและความต่อเนื่องของภาพจิตรกรรมของแต่ละผนังภาพ และอยู่ในระดับดีในเรื่องของการมองเห็นลักษณะภาพเกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบ การจัดวางภาพ ขนาด สัดส่วน การตัดเส้นระบายสี และความคมชัด<sup>๑๑๙</sup>

**พิศาล ดวงตึง** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างชุมชนวิถีพุทธของสถานปฏิบัติธรรมสวนพุทธธรรมจังหวัดลำพูน” พบว่า ในด้านหลักการใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตและสร้างชุมชนวิถีพุทธของสถานปฏิบัติธรรม แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. การดำเนินชีวิตตามคุณสมบัติของอุบาสก อุบาสิกาที่ดีที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก
๒. การดำเนินชีวิตตามแบบอย่างคฤหัสถ์อริยบุคคลในสมัยพุทธกาล
๓. การปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมสำคัญในพระไตรปิฎก

โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การมุ่งพัฒนาทางด้านจิตใจของจิตอาสาและประชาชน ส่วนในด้านแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตและสร้างชุมชนวิถีพุทธของสถานปฏิบัติธรรม ใช้รูปแบบการจัดตั้งโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวัฒนธรรมชุมชนตามหลักแห่งอารยวิถี ๕ ประการ เพื่อเป็นเครื่องส่งเสริมและเกื้อกูลให้จิตอาสา และประชาชนค่อย ๆ พัฒนาดนจนกลายเป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดีและสมัครใจปฏิญาณตน

<sup>๑๑๘</sup> พัลลภ หารุคำจา, “การพัฒนาแผนชุมชนพึ่งตนเองเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๘๐.

<sup>๑๑๙</sup> ชัยยศ วณิชพัฒนานาวุวัตติ, ผศ. ดร., “นวัตกรรม แนวความคิด และวิธีการ การจำลองภาพเสมือนจริง ที่มีมุมมองภาพที่สมบูรณ์ของจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี”, รายงานวิจัย, (คณะศิลปกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐), หน้า ๖.

เพื่อมุ่งพัฒนาตนสู่การดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งอริยชนในฐานะคฤหัสถ์ตลอดชีวิตด้วยหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยมีคฤหัสถ์ อริยบุคคลในสมัยพุทธกาลแบบอย่าง<sup>๑๒๐</sup>

**สิรภพ สวนดง, พระยุพธนา อธิจิตโต** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภูมิปัญญาและประเพณีเชิงพุทธกับการส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในเขตอีสานใต้” พบว่าภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยมีการสั่งสมกันมาจาก ประสบการณ์ ระยะเวลาของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการดำรงชีวิตให้เข้ากับธรรมชาติ แล้วสืบต่อกันมาจนเป็นภูมิปัญญาประเพณีท้องถิ่นของประชาชนในอีสานใต้<sup>๑๒๑</sup>

จากการทบทวนเอกสารงานที่เกี่ยวข้องข้างต้นนั้น ทำให้ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษากระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา แนวคิดการถ่ายทอด และเป็นการศึกษาคุณค่าจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ต่อไป

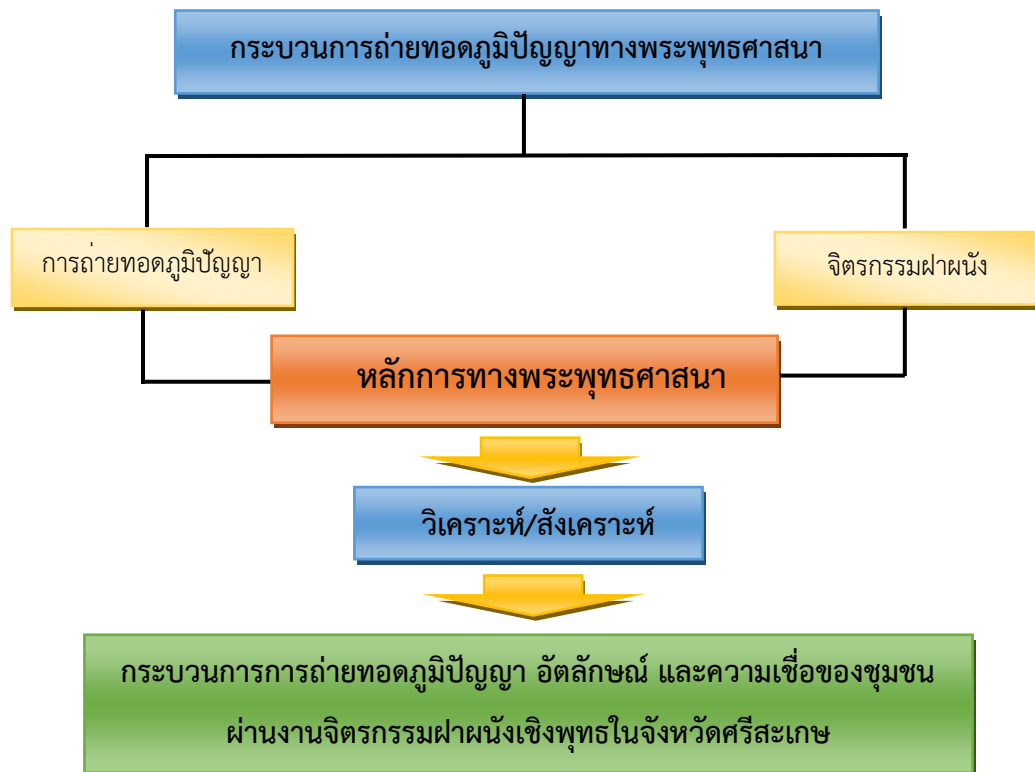
## ๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

---

<sup>๑๒๐</sup>พิศาล ดวงดี, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างชุมชนวิถีพุทธของสถานปฏิบัติธรรมสวนพุทธธรรมจังหวัดลำพูน”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ก-ข.

<sup>๑๒๑</sup>สิรภพ สวนดง และพระยุพธนา อธิจิตโต, “รูปแบบการพัฒนาภูมิปัญญาและประเพณีเชิงพุทธกับการส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนในเขตอีสานใต้”, รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓), หน้า ๓.



แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

## บทที่ ๓

### วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา  
อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัย  
ได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยโดยมีขั้นตอนที่สำคัญในการศึกษา ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

#### ๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)  
เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการถ่ายทอด  
ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ  
โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิง  
ปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเรียกอีกอย่างว่าเป็นการเก็บข้อมูลเชิง  
ภาคสนาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

##### ๓.๑.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study)

การศึกษานี้ในเชิงเอกสาร ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐาน  
ที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถ  
กถา หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึง  
แนวคิด หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ กระบวนการสร้างเกณฑ์ชีวิตกระบวนการการถ่ายทอดภูมิ  
ปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ดังนี้

๑. ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ  
รายงานการวิจัย รายงานการประชุม และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการการ



ถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

๒. การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างองค์ประกอบและเกณฑ์ชี้วัดในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ในมิติต่าง ๆ ทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ

๓. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ กระบวนการ และการพัฒนาเกณฑ์ชี้วัดในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ และความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ

๔. สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา องค์ประกอบ รูปแบบเกณฑ์ชี้วัดเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

### ๓.๑.๒ การศึกษาในภาคสนาม (Field Study)

การศึกษาในภาคสนาม ผู้วิจัยต้องศึกษาเพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ กระบวนการสร้างเกณฑ์ชี้วัดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ การพัฒนาเกณฑ์ชี้วัดทั้งในระดับนโยบาย บัณฑิตบุคคล ชุมชนองค์กรในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

๑. ทำการศึกษาและคัดเลือกพระสงฆ์ องค์กร ชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นองค์กรที่มีบทบาทและความสัมพันธ์เกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

๒. ศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key-informant) ประกอบด้วยกลุ่มประชากร จำนวน ๓ พื้นที่

๓. ดำเนินการศึกษวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด รูปแบบ องค์ประกอบ เกณฑ์ชี้วัด กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

๔. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ แนวคิด หลักการ องค์ประกอบ เกณฑ์ชี้วัดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ และการพัฒนาความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้ภาครัฐ คณะสงฆ์ ผู้บริหาร ประชาชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบ

๕. วิเคราะห์กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน ผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ รวมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของการทำงาน รวมถึงการสร้างเกณฑ์การปฏิบัติ (Benchmark) ที่สามารถนำไปสู่กระบวนการศึกษาที่เกี่ยวกับเกณฑ์ชีวิตในระดับต่าง ๆ ได้

๖. สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะทั้งในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และในระดับปัจเจกบุคคล

### ๓.๑.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษากระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๒ จัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ ๓ สร้างการรับรู้กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ ๔ เสริมสร้างเครือข่ายเกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

ขั้นตอนที่ ๕ สรุป วิเคราะห์กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

### ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาด้วยวิธีสุ่มแบบเจาะจง เพื่อให้ได้พื้นที่มีลักษณะกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อให้ได้ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ชัดเจน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกหมู่บ้านที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานอื่น ๆ ได้กระบวนการส่งผ่านและสืบทอดจากคนรุ่นสู่รุ่น เป็นชุมชนหรือหมู่บ้านเข้มแข็ง ประชาชนในพื้นที่ยังคงมีวิถีชีวิตแบบคนชนบทปราศจากอิทธิพลของสังคมเมือง เป็นชุมชนที่มีรูปแบบทางกายภาพของกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ที่ปรากฏอย่างชัดเจน โดยผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกพื้นที่ทำการวิจัย ดังนี้

ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกพื้นที่ภาคสนาม คือ แหล่งที่มีวัดและชุมชนพื้นที่ใกล้เคียงที่จะทำการศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน ๒ พื้นที่ ซึ่งเป็นพื้นที่และเป็นแหล่งที่มีประชาชนผู้อยู่อาศัยที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล โดยกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

## ๑. พื้นที่วิจัย

๑) วัดหนองอิไทย อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

๒) วัดสร้างเรือง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

## ๒. ด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) สัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant interview) หรือกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๖ คน

๒. กลุ่มประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๐ คน

๓. กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน ๔ รูป

รวมผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น ๒๐ รูป/คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ซึ่งจัดอยู่ในส่วนของการสังเกตการณ์ประกอบกันไปด้วย

## ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิดหลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีรายละเอียดสำคัญดังนี้

### ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยในการศึกษานี้ใช้เครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน โดยวิธีการใช้แบบการสัมภาษณ์ การจัดเวทีชาวบ้าน การสนทนากลุ่ม โดยการพิจารณาปรากฏการภายใต้สิ่งแวดล้อม และความเป็นจริงที่เกิดขึ้นภายในวัดหรือเขตชุมชนรอบข้างต่อไป

### กลุ่มเป้าหมาย/ขอบเขตการดำเนินการ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ๑) วัดหนองอิไทย อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ ๒) วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้

**ระยะที่ ๑** เตรียมการ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

**ขั้นตอนที่ ๑** การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชนในขั้นนี้ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน และการให้การศึกษาแก่ชุมชน โดยเน้นไปที่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ โดยวิธีการใช้การอภิปรายถกปัญหาเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านเป็นการประเมินปัญหาและความต้องการของชุมชน ไปกับการประเมินความเป็นไปได้ในด้านทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

**ขั้นตอนที่ ๒** การสัมภาษณ์ โดยกำหนดวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัย กำหนดประเด็นปัญหาตามประเด็นที่ศึกษา ที่จะรวบรวมข้อมูลจากตัวแทนพระสงฆ์ ชุมชน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์ในการรวบรวมโดยได้กำหนดกรอบกว้าง ๆ ตามประเด็นที่ต้องการศึกษาข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์โดยการนำมาสรุปเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความนิยม

**ขั้นตอนที่ ๓** วิธีการจัดเวที โดยใช้วิธีการจัดเวทีชาวบ้านในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อใช้ในการกระตุ้นให้ผู้ร่วมเวทีแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนเองออกมาอย่างเปิดเผย ซึ่งจากการจัดเวทีทำให้ทราบถึงสาเหตุปัญหา และแนวทางการการทำงานร่วมกันที่ส่งผลกระทบต่อวัดและชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลทุกครั้งที่มีการจัดเวทีโดยทำการจดบันทึก ซึ่งในแต่ละครั้งจะทำการเปรียบเทียบข้อมูลเพื่อแสวงหาข้อสรุป ทั้งในส่วนของข้อมูลที่เหมือนกันและแตกต่างกัน โดยข้อสรุปที่ได้ในระยะแรกจะเป็นตัวกำหนดแนวทางและประเภทของข้อมูลที่จะต้องไปทำการเก็บรวบรวมในครั้งถัดไป

## **ระยะที่ ๒ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ**

กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ มุ่งปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ กล่าวคือ

๑. เป็นการพัฒนาและเสริมสร้างกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ให้เห็นเป็นรูปธรรม

๒. จัดอบรมความรู้เกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อนำไปต่อยอดในการสร้างสรรค์ผลงานและสร้างอาชีพให้กับครอบครัวได้

๓. สร้างการรับรู้เกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ให้กับคนในสังคมได้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ อย่างถูกวิธี

๔. สรุปผลที่ได้จากการการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่กล่าวมาข้างต้น

**ขั้นตอนที่ ๔** จัดกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอด  
ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

**ขั้นตอนที่ ๗** สรุปผลการวิเคราะห์

### ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของ  
ชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ  
เพื่อประมวลองค์ความรู้ แนวคิด หลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกระบวนการการถ่ายทอด  
ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ  
โดยศึกษาจากคัมภีร์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูล  
เชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นต้น

ในส่วนของการวิจัยในภาคสนามเพื่อพัฒนาองค์ความรู้การอยู่ร่วมกันของบ้าน วัด ชุมชน  
ให้สัมพันธ์กันช่วยเหลือแบ่งปันด้วยรักสามัคคีเกื้อกูลกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยในลักษณะของ  
การวิจัยในภาคสนาม (Field Study) โดยดำเนินการใน ๖ ลักษณะ คือ

(๑) ศึกษารวบรวมเอกสาร ชุดความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ  
การอยู่ร่วมกันของชุมชน สถานศึกษา และวัด

(๒) การศึกษากระบวนการพัฒนากิจกรรม โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา  
ท้องถิ่นของชุมชนในการพัฒนาการกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของ  
ชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ร่วมกัน

(๓) การบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์  
และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ

(๔) การพัฒนากระบวนการเกี่ยวกับปัจจัยเกื้อกูลต่อกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา  
อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้  
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยงในชุมชน

(๕) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่  
กำหนดไว้ ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบวันและเวลาที่กำหนดไว้

(๖) จัดทำผลสรุปจากการวิจัยและประมวลองค์ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับกระบวนการ  
การถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธใน  
จังหวัดศรีสะเกษ

### ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

วิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล มุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นหัวข้อ ดังนี้

๑. ดำเนินการศึกษาวិเคราะห์รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการจัดการเกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย

๒. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการสัมภาษณ์ แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ เน้นการนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ

๓. วิเคราะห์การกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔. สรุปผลการวิจัย และขอเสนอแนะ

### ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และชุมชน รวมไปถึงการสร้างเกณฑ์ปฏิบัติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน เพื่อให้เห็นรูปแบบ กระบวนการ นำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย ชุมชน องค์กร ต่อไป

## บทที่ ๔

### ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธในจังหวัดศรีสะเกษ” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๒๐ รูป/คน มาวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยแบ่งการนำเสนอผลการศึกษา ดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๔.๒ ผลการวิเคราะห์พัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๔.๓ ผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

**๔.๑ ผลการวิเคราะห์กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ**

จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้จัดประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญนำมาวิเคราะห์กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ไว้ดังนี้

**๔.๑.๑ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชน**

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ ๔ ด้าน ประกอบด้วย

## ๑. ด้านแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

วัดในสังคมปัจจุบัน นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว วัดยังเป็นสถานที่ที่มีความร่มรื่นและร่มเย็นและที่พึ่งทางจิตใจ ตลอดถึงเป็นสถานที่เผยแพร่และเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาได้ดีที่สุด ยกตัวอย่าง เช่น จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่ในสถานที่สำคัญของวัด สื่อถึงประวัติความเป็นมาและเรื่องราวต่าง ๆ คือ เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่อดีตชาติ การบำเพ็ญบารมี เริ่มตั้งแต่การให้ทาน เป็นต้น จนถึงตอนที่พระองค์ทรงประสูติ การเสด็จออกผนวช การบำเพ็ญทุกขกิริยา จนได้ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนา และปรินิพพาน และภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องของหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักความเชื่อเรื่องของบุญ และบาป การทำดีได้ดีและเมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็มีสุคติหรือสวรรค์เป็นที่ตั้ง และการทำชั่วยอมได้ชั่ว เมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็มีทุคติหรือนรกเป็นที่ไป ในเบื้องหน้า<sup>๑๒๖</sup> โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังในส่วนนี้ก็แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องของนรกสวรรค์ เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติของพุทธศาสนิกชนให้ยำเกรงต่อการทำบาป และหันมาทำกุศลประกอบคุณงามความดี อันจะเป็นผลให้ประสบแต่ความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้ และโลกหน้าตามหลังในทางพระพุทธศาสนาที่เราชาวพุทธนับถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้<sup>๑๒๗</sup> หลักแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเรื่องของความหลุดพ้น อันเป็นเครื่องดับกิเลส และสามารถนำสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ทั้งปวงได้<sup>๑๒๘</sup> ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงเรื่องของนรกสวรรค์ เพื่อจะเป็นเครื่องเตือนใจให้เห็นถึงคุณและโทษที่บุคคลพึงกระทำ โดยบุคคลผู้ชอบทำบาป พระองค์ก็จะชี้โทษให้เห็นถึงความทุกข์ลำบากมีนรกเป็นที่ตั้ง ส่วนบุคคลผู้ประกอบคุณงามความดีก็มีผลคือได้รับความสุขร่มเย็นมีสวรรค์เป็นที่ตั้ง พระองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นถึงผลคุณแห่งการทำความดี เป็นต้น<sup>๑๒๙</sup>

การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดยังช่วยให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้เข้าถึงประวัติเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายมากขึ้น เพราะภาพจิตรกรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในส่วนภายนอกกำแพงวัด ทำให้เป็นที่สนใจหรือเรียกความสนใจให้แก่ผู้ที่พบเห็นสัญจรไปมา ตลอดจนผู้ที่สนใจในเรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง และชาวบ้านในเขตพื้นที่ชุมชน<sup>๑๓๐</sup> และนอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในส่วนนี้ของเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้วยังมีในส่วนนี้ของเรื่องราวภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีชุมชน ความเป็นอยู่ อาชีพเกษตรกรรมของชาวชุมชนในอดีต

<sup>๑๒๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๒๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๒๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๒๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.



ของชุมชนในพื้นที่นี้ ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดบอกเล่าเรื่องราว ความเป็นอยู่ อาชีพ ให้คนรุ่นหลังได้เห็นเพราะโลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาอำนวยความสะดวก จนทำให้คนรุ่นใหม่อาจไม่เคยเห็นถึงวิถีการเป็นอยู่ และวิธีการทำอาชีพแบบดั้งเดิม ก่อนที่เทคโนโลยีเครื่องจักรจะเข้ามาแทนที่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดจึงเป็นเครื่องบอกกล่าวเรื่องราววิถีความเป็นอยู่ได้ชัดเจนผ่านทางสายตา อันจะทำให้ผู้พบเห็นหรือสนใจได้รับรู้เรื่องราวผ่านการแสดงออกทางจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด<sup>๑๓๑</sup> และนอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดยังมีในส่วนของภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับสถานที่สำคัญ หรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของโลกก็ได้นำมาสร้างเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดแห่งนี้ เพื่อจะทำให้ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังวัด มีความหลากหลายในด้านของภาพจิตรกรรม ตลอดจนจะทำให้ดึงดูดแก่สายตาแก่ผู้พบเห็น หรือสนใจในเรื่องราวเหล่านี้<sup>๑๓๒</sup> ได้เห็นถึงมุมมองที่หลากหลายตามกระแสแห่งยุคที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน เพราะโดยส่วนมากภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ ส่วนมากก็จะเป็นเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา และจะมีปรากฏเฉพาะในส่วนของด้านในอุโบสถ หรือด้านในฝาผนังของศาลาการเปรียญเท่านั้นเป็นส่วนมาก ถ้าหากว่าพุทธศาสนิกชนไม่เข้าไปยังสถานที่สำคัญเหล่านั้นก็จะไม่ได้พบเห็นในส่วนของเรื่องราวจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมเหล่านั้น<sup>๑๓๓</sup> แต่กรณีของจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยปรากฏอยู่บนด้านนอกกำแพงวัด สามารถมองเห็นและเข้าชมได้อย่างง่าย ทั้งยังสร้างภูมิทัศน์ให้ดูสวยงามมากยิ่งขึ้น<sup>๑๓๔</sup> เหมาะแก่การประชาสัมพันธ์หรือถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรม หรือจิตรกรรมต่าง ๆ ที่ต้องการสื่อแสดงออกหรือถ่ายทอดสิ่งที่ต้องการของผู้ถ่ายทอดทางการดูหรือการมองเห็นตามเจตนา

## ๒. ด้านความโดดเด่นของสถานที่

การถ่ายทอดภูมิปัญญาจิตรกรรมฝาผนังวัด มีความโดดเด่นในเรื่องของสถานที่สร้างจิตรกรรมที่อยู่บนกำแพงวัด เพราะโดยทั่วไปจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาจะอยู่ภายในฝาผนังอุโบสถหรือวิหารของวัด ดังนั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดจึงเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นกว่าใครในส่วนของจิตรกรรมฝาผนัง มีความเป็นอัตลักษณ์ของวัด<sup>๑๓๕</sup> ซึ่งเมื่อก้าวถึงการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านจิตรกรรมฝาผนังต่อนักถึงจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด สามารถมองเห็นได้ในระยะไกลสร้างความแปลกใหม่ให้กับกำแพงวัดทั้ง

<sup>๑๓๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

เป็นประโยชน์ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้ภาพเล่าเรื่องราวประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตอนต้นจนถึงดับขันธปรินิพพาน<sup>๑๓๖</sup>

ความโดดเด่นทางการถ่ายทอดเรื่องราวที่นำมาแสดงบนกำแพงวัด ประชาชนสามารถศึกษาและชมได้ง่าย เพราะภาพจิตรกรรมปรากฏอยู่บนกำแพงด้านนอกของวัด เหมาะแก่การเผยแผ่เรื่องเรื่องต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับรู้และเข้าใจประวัติเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา<sup>๑๓๗</sup> เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งโดยอาศัยจิตรกรรมภาพวาดผ่านภูมิปัญญาทางทางพระพุทธศาสนา โดยอาศัยปราชญ์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านจิตรกรรม เป็นผู้สร้างจิตรกรรมเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นเรื่องที่ดีที่ได้นำเอาจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาออกมาแสดงสู่สายตาของประชาชนทั้งที่อยู่ในชุมชนพื้นที่ และผู้ที่สัญจรผ่านไปมา หรือผู้ที่มีความสนใจในเรื่องของพระพุทธศาสนาก็จะเกิดความยินดีที่ได้พบเห็นจิตรกรรมเรื่องราวประวัติทางพระพุทธศาสนา หรือจิตรกรรมอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัดเช่นเดียวกัน<sup>๑๓๘</sup> จิตรกรรมฝาผนังได้ทั้งความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้สร้างต้องการสื่อให้เห็นทางสายตา และความละเอียดอ่อนทางด้านฝีมือของนักปราชญ์หรือช่างจิตรกรรมผู้สร้างภาพจิตรกรรม เป็นการสร้างเสริมศรัทธาของชาวพุทธผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อได้เห็นจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาก็เกิดความยินดีปรีดา<sup>๑๓๙</sup>

ความโดดเด่นเกี่ยวกับจิตรกรรมที่เป็นเรื่องราววิถีชุมชนพื้นที่ ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับอาชีพแสดงถึงความเป็นอยู่วิถีชุมชนว่ามีความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตอย่างไร ประกอบอาชีพอะไร และมีประเพณีความเชื่อในด้านใด ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสามารถเล่าเรื่องราวของชาวบ้านในชุมชนว่ามีความเป็นอยู่กันอย่างไร เป็นจิตรกรรมที่บันทึกเรื่องราวของบรรพบุรุษให้คนรุ่นหลังได้เห็นโดยแสดงในรูปแบบของภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมของชาวชุมชนตัวเอง<sup>๑๔๐</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นเครื่องคอยย้ำเตือนถึงอดีต ก่อนที่เทคโนโลยีจะก้าวเข้ามาอำนวยความสะดวกสบายในการประกอบอาชีพจนคนรุ่นหลัง ๆ ไม่เคยเห็นหรือเข้าใจถึงวิถีการเป็นอยู่ หรือการทำอาชีพแบบคนสมัยก่อนว่าต้องใช้ทั้งความอดทน ความขยัน ความยากลำบาก การทำการเกษตรหรือทำนา การปลูกผักปลูกหญ้า ขุดสระ เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เพื่อใช้ทำเป็นอาหารในครอบครัว ชวนนาในสมัยก่อนเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เพื่อนำมาใช้แรงงานในการทำเกษตร

<sup>๑๓๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๓๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

การทำนา การไถดำนา การปลูกต้นกล้าต้นข้าว ซึ่งล้วนแต่เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพโดยส่วนมากของ ชาวจุมชนพื้นที่<sup>๑๔๑</sup>

ความโดดเด่นเรื่องภาพจิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของโลก ภาพจิตรกรรม ฝาผนังวัดนอกจากจะดูสวยงามเต็มไปด้วยจิตรกรรมต่าง ๆ บนฝาผนังกำแพงวัดแล้ว ยังเป็นการสร้าง ภูมิทัศน์ให้กับวัด<sup>๑๔๒</sup> แล้วนอกจากจะมีในส่วนของเรื่องราวของชาวจุมชนแล้ว ยังมีจิตรกรรมภาพ สถานที่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีความสวยงามโดดเด่นและเป็นสถานที่สำคัญของโลก เช่น ภาพจิตรกรรมกำแพงเมืองจีนที่ขึ้นชื่อว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของจีน และเป็นกำแพงที่ยาวที่สุดของโลก ภาพจิตรกรรมนครวัด ปราสาทนครธม ที่เป็นเมืองแห่งวัฒนธรรมที่มี สถาปัตยกรรมอันเก่าแก่ เป็นสถานที่เรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ที่ประเทศกัมพูชา ภาพจิตรกรรมกรุงโรม เป็นอาณาจักรโรมันอันยิ่งใหญ่สุดคลาสสิก เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมของ ประเทศอิตาลี ภาพจิตรกรรมอนุสาวรีย์เทพีเสรีภาพ หรือเทพีเสรีภาพ เป็นอนุสาวรีย์ที่ยิ่งใหญ่และมี คุณค่าทางจิตใจที่ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น<sup>๑๔๓</sup>

ภาพจิตรกรรมแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและทรงคุณค่าของโลก นอกจากจะเป็นการสร้าง ภูมิทัศน์ด้านความสวยงามให้กับวัดแล้ว ยังสามารถสร้างแรงดึงดูดความน่าสนใจให้กับประชาชนผู้พบ เห็นผ่านไปมาได้ดีอีกด้วย<sup>๑๔๔</sup> ภาพจิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเป็นมรดกโลกล้วนเป็นสถานที่ สำคัญทางประวัติศาสตร์ การนำมาสร้างเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ถือว่าเป็นการให้ ความสำคัญหรือเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้น ๆ<sup>๑๔๕</sup> จิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว สำคัญของโลก ทำให้ผู้พบเห็นได้เปิดโลกกว้างขึ้น เพราะเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริงและมีทั้งเรื่องราว ความสำคัญ ประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้น ๆ<sup>๑๔๖</sup> โดยเฉพาะผู้ที่สัญจรเดิน ทางผ่านไปมาทำให้สามารถดึงดูดสายตา ความน่าสนใจ และความแปลกใหม่ของจิตรกรรมที่นำมา สร้างอยู่บนกำแพงวัดแทนที่จะสร้างไว้ภายในโบสถ์ หรือวิหารของวัด ถือเป็นความแปลกใหม่ของการ สร้างจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา<sup>๑๔๗</sup>

ด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา คือ เป็นจิตรกรรมที่นำออกมาเผยแพร่ อยู่บนกำแพงวัด ซึ่งโดยส่วนมากจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงอยู่ในวัดต่าง ๆ จะมีอยู่ที่สถานที่สำคัญ เช่น

<sup>๑๔๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

ในผนังอุโบสถ ผนังวิหาร หรือศาลาการเปรียญของวัดนั้น ๆ เป็นส่วนมาก แต่สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหลาย ๆ แห่ง เช่น วัดหนองอิไทย นำมาสร้างจิตรกรรมฝาผนังไว้ที่กำแพงวัด จึงทำให้มีความโดดเด่นและแปลกไปจากสถานที่อื่น ๆ ตรงที่สถานที่สร้างจิตรกรรมฝาผนัง ทำให้มีความโดดเด่นด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง และยังมีความโดดเด่นในเรื่องของเรื่องราวของภาพจิตรกรรมที่แสดงแบบหลากหลายในจิตรกรรมฝาผนังนั้นด้วย และยังมีความโดดเด่นด้านภูมิทัศน์ของวัดอีกด้วย<sup>๑๔๘</sup>

### ๓. ด้านการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรม

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง เป็นการรักษาไว้ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่แสดงออกให้เป็นรูปประจักษ์แก่สายตา ในยุคปัจจุบันนี้มีการถ่ายทอดทางสื่ออินเทอร์เน็ต มีภาพและเสียงที่สามารถสื่อสารกันได้ง่ายและทั่วถึงแต่สิ่งที่เป็นการสื่อสาร หรือการถ่ายทอดแบบโบราณอาจถูกลบเลือนไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการอนุรักษ์เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังไว้<sup>๑๔๙</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอิไทย เป็นทั้งการอนุรักษ์และเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามเรื่องราวที่ปรากฏเห็นของจิตรกรรม เป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของต้นกำเนิดศาสนา คือ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน ล้วนต้องบำเพ็ญบารมีให้ครบถ้วนทั้งสิบประการก่อนที่จะมาประสูตและออกผนวช บำเพ็ญทุกขกิริยา ตามประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก่อนที่จะได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า<sup>๑๕๐</sup> จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นทั้งความงดงาม ความประณีตที่จะต้องการสื่อสารถ่ายทอดแสดงออกถึงเรื่องราวที่ต้องการสื่อให้รับรู้ให้ปรากฏต่อสายตา และเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อวชาญความเป็นปราชญ์ของผู้สร้างจิตรกรรม<sup>๑๕๑</sup> ควรจะมีการส่งเสริมในเรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้ชาวพุทธได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ประวัติความเป็นมาของศาสนาที่ตนเองและบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย ตลอดจนลูกหลานได้ทราบความเป็นไปเป็นมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่าง ถ่องแท้ อันจะทำให้พลังของศาสนาไม่คลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนเดิม ด้วยการฟังและถือเข้าใจต่อ ๆ กันมาจากรุ่นบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน<sup>๑๕๒</sup>

<sup>๑๔๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๔๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในกำแพงวัดหนองอีไทยและในพระธาตุเรืองรอง วัดสร้างเรือง ช่วยส่งเสริมให้จิตรกรรมฝาผนังมีความโดดเด่นต่อสายตาของประชาชน เป็นการเรียกร้องความสนใจของผู้พบเห็น เป็นการดึงดูดความน่าสนใจของผู้สัญจรผ่านไปมาทั้งใกล้และไกล ทั้งในชาวมุขมชนพื้นที่ และที่สัญจรผ่านไปมาตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กประถม มัธยม คนหนุ่มสาว และคนมีอายุ<sup>๑๕๓</sup> จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นความแปลกใหม่ที่หาชมได้ยาก โดยเฉพาะจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ส่วนมากจะต้องศึกษาจากคัมภีร์ หรือภาพจากอินเทอร์เน็ต หรือภาพฝาผนังในส่วนสำคัญของวัด ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังในกำแพงวัดจึงมีความโดดเด่นจากที่อื่น ๆ โดยทั่วไป<sup>๑๕๔</sup>

#### ๔. ด้านยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

ในยุคปัจจุบันนี้มีการสื่อสาร การรับข่าวสารได้ง่ายและรวดเร็ว ทั้งการค้นหาแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ก็ทำได้ง่ายขึ้นโดยการใช้อินเทอร์เน็ตในการค้นหาข้อมูลต่าง ๆ ดังนั้นการนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังก็ต้องมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปทางช่องทางการสื่อสารที่ไร้ขอบเขต<sup>๑๕๕</sup> ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย ที่มีการสื่อสารและรับข้อมูลได้ง่าย และมีอัตลักษณ์ความโดดเด่นด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา<sup>๑๕๖</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นจิตรกรรมที่นำออกมาเผยแพร่อยู่บนกำแพงวัด ซึ่งโดยส่วนมากจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงอยู่ในวัดต่าง ๆ จะมีอยู่ที่สถานที่สำคัญ เช่น ในผนังอุโบสถ ผนังวิหารหรือศาลาการเปรียญของวัดนั้น ๆ เป็นส่วนมาก แต่สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยนำมาสร้างจิตรกรรมฝาผนังไว้ที่กำแพงวัด จึงทำให้มีความโดดเด่น และแปลกไปจากสถานที่อื่น ๆ<sup>๑๕๗</sup> ทำให้มีความโดดเด่นด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง และยังมีมีความโดดเด่นในเรื่องของเรื่องราวของภาพจิตรกรรมที่แสดงแบบหลากหลายในจิตรกรรมฝาผนังนั้นด้วย และยังทำให้กำแพงวัดมีความโดดเด่นด้านภูมิทัศน์ของวัดที่สวยงาม<sup>๑๕๘</sup>

ส่วนการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา คือ ภาพจิตรกรรมที่สร้างอยู่บนกำแพงของวัดเป็นเหมือนป้ายประกาศหรือประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

<sup>๑๕๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๕๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

เพราะเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีตชาติของ พระพุทธเจ้าจนถึงชาติปัจจุบัน การประสูติ การเสด็จออกผนวช การบำเพ็ญทุกขกิริยา การตรัสรู้ การแสดงธรรม และการปรินิพพาน<sup>๑๕๙</sup>

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรม ฝาผนังกำแพงวัดมีส่วนช่วยในการเผยแพร่ ได้บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมา เรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อันเป็นส่วนสำคัญต่อความเชื่อ ความนับถือและศรัทธาของ พุทธศาสนิกชนชาวพุทธทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างช้านาน นอกจากนี้บันทึกในแบบ ตั๋วหนังสือในคัมภีร์เป็นเรื่องราว หลักธรรม ประวัติ คำสอน นิทานชาดกแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนังยัง ช่วยสื่อหรือแสดงออกถึงเรื่องราวได้อย่างชัดเจนให้ปรากฏเห็นแก่สายตา เกิดเป็นจินตนาการให้คล้อย ตามหรือเห็นภาพที่จะทำให้เข้าใจเข้าถึงเรื่องราวได้ชัดเจนแจ่มแจ้งมากขึ้น นอกจากนี้จะมีในส่วนของ ภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีในส่วนของหลักธรรมคำสอนของ ศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แก่สาวก หรือพุทธศาสนิกชนทั่วไป เช่น เรื่องความเชื่อ ความศรัทธา เกี่ยวกับเรื่องของบาปบุญ นรกสวรรค์ การทำดียอมได้ดี และเมื่อละโลกนี้ไปแล้วยอมไปสู่สุคติหรือ สวรรค์ การทำชั่วยอมได้ชั่ว เมื่อละโลกนี้ไปแล้วยอมตกสู่อบายหรือนรก เป็นต้น

---

<sup>๑๕๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.



ภาพประสูติ



ภาพตรัสรู้

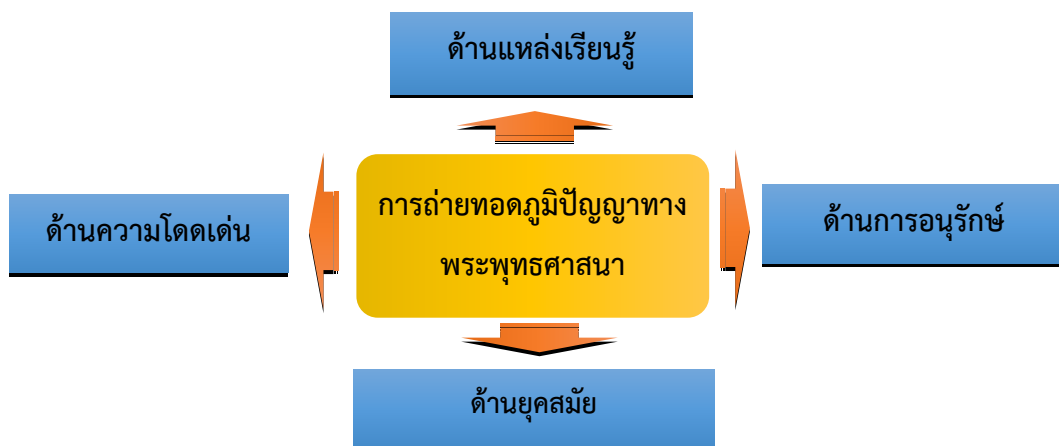


ภาพแสดงปฐมเทศนา



ภาพปรินิพพาน

รูปภาพที่ ๔.๑ แสดงตัวอย่างจิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนาวัดหนองอีไทย



แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา

#### ๔.๑.๒ แหล่งเรียนรู้วิถีชุมชน ประเพณี และความเชื่อ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชน ความเป็นอยู่ และวิถีชุมชนผ่านจิตรกรรมฝาผนัง จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอิไทย และวัดสร้างเรื่อง มีเรื่องราวของความเป็นประเพณีของชาวบ้านในเขตพื้นที่ตามแบบประเพณีของชาวไทยอีสานทั่วไป เป็นภาพจิตรกรรมที่ถ่ายทอดแสดงเรื่องราวความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และความเชื่อของชาวบ้าน ดังมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ ดังนี้

##### ๑. ประเพณีและความเชื่อ

ประเพณี หมายถึง สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติกันมาตามแบบอย่าง โดยยึดหลักของความดี หรือความสามัคคีของกลุ่มหรือชุมชนเป็นที่ตั้ง การทำตามประเพณี ก็คือ กระทำตาม ๆ แบบของ บรรพบุรุษที่เคยพาทำไว้แต่ในอดีตและยึดถือพากันปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ในแต่ละภูมิภาคก็จะมี ประเพณีแตกต่างกันออกไป หรือประเพณีที่คล้ายคลึงกันแต่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามแต่ภาษา ของชนกลุ่มนั้น ๆ<sup>๑๖๐</sup> และส่วนมากเรื่องของประเพณีก็จะเกี่ยวข้องกับในทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับวัด เกี่ยวกับพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการให้ทาน การรักษาศีล เป็นการกระทำร่วมกัน เป็นหมู่คณะของชาวชุมชน โดยยึดแบบการกระทำของบรรพบุรุษที่พากระทำสืบ ๆ ต่อกันมาจนยึดถือ กลายเป็นประเพณีท้องถิ่น<sup>๑๖๑</sup> ของแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ชาวไทยอีสาน ก็จะยึดในเรื่องของ ประเพณีตามแบบของประเพณีอีสาน หรือที่เรียกว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นประเพณีที่ชาวอีสาน นิยม และยึดถือปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมาจนถึงทุกวันนี้ เช่น ประเพณีบุญเดือนสี่ คือ บุญผะเหวด ประเพณีเดือนสิบสอง ประเพณีลอยกระทง ถ้าเกี่ยวกับทางวัดเป็นผู้จัดหรือมีกิจกรรมเกี่ยวกับทางวัด ก็จะเป็น ประเพณีบุญเดือนสิบสอง หรือประเพณีบุญลอยกระทง เป็นต้น<sup>๑๖๒</sup>

<sup>๑๖๐</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๑</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๒</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

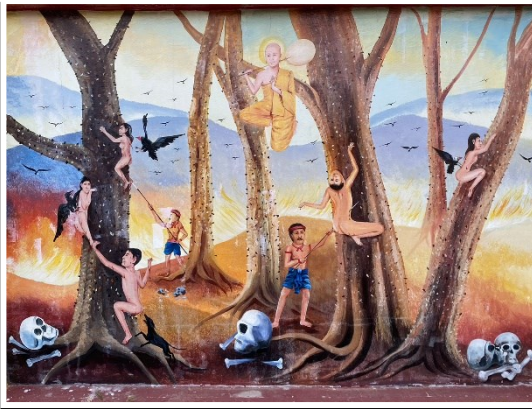




ภาพประเพณีฮีต ๑๒ คลอง ๑๔



ภาพประเพณีวันลอยกระทง



ภาพพระมาลัยโปรดสัตว์ในนรก

รูปภาพที่ ๔.๒ แสดงภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อของชาวบ้านในพื้นที่

ภาพจิตรกรรมที่แสดงถึงประเพณีของชาวบ้าน หรือประเพณีของชาวไทยอีสานเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นอยู่ผ่านภาพจิตรกรรมเป็นหลักฐานประเพณีของชาวอีสานให้คนรุ่นหลังได้ทราบหรือเข้าใจในความเป็นอยู่และวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมก่อนที่เทคโนโลยีจะเข้ามาแทนที่ในชีวิตประจำวัน ทั้งในเรื่องของการประกอบอาชีพ<sup>๑๖๓</sup> หรือการเดินทางก็มียานพาหนะอำนวยความสะดวกสบายไม่ลำบากเหมือนในอดีตที่ต้องใช้โค กระบือหรือควายลากเกวียนใส่ของแล้วเดินทางไป

<sup>๑๖๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

ประเพณีของชาวอีสานนั้นยึดตามหลังของฮีตสิบสองคองสิบสี่ มีกิจกรรมหรืองานบุญประจำของทุกเดือน เช่น เดือนหนึ่งมีบุญเข้ากรรม เดือนสองมีบุญคุณลาน เดือนสามมีบุญข้าวจี เดือนสี่มีบุญผะเหวด เป็นต้น<sup>๑๖๔</sup> ประเพณีของชาวอีสานยึดตามหลักความเชื่อ หรือแบบอย่างที่ยึดแบบบรรพบุรุษพาทำสืบต่อ ๆ กันมาจนถึงเท่าปัจจุบันนี้ การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ก็เป็นแบบเรียบง่ายตามวิถีของชาวชนบทอีสาน<sup>๑๖๕</sup> ประเพณีเป็นการกระทำที่ยึดแบบบรรพบุรุษที่คิดได้ตรงมาดีแล้วและทำเป็นตัวอย่างให้คนรุ่นหลังได้ทำตาม เพราะจะทำให้ไม่ออกนอกกรอบของคุณงามความดี หรือขนบธรรมเนียมประเพณี<sup>๑๖๖</sup>

## ๒. วิถีชีวิตการเป็นอยู่

จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองไทยที่ปรากฏภาพเกี่ยวกับอาชีพความเป็นอยู่ของชาวชุมชนพื้นที่ เป็นเครื่องบอกเล่าเรื่องราวการทำมาหาเลี้ยงชีวิต และครอบครัว ความเป็นอยู่กิจกรรมที่แสดงออกในแต่ละวันเพื่อเป็นไปกับการเลี้ยงชีวิต

ความโดดเด่นเกี่ยวกับจิตรกรรมที่เป็นเรื่องราววิถีชุมชนในพื้นที่ ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับอาชีพความเป็นอยู่วิถีชุมชน ภาพเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตของชุมชน ภาพการประกอบอาชีพต่าง ๆ และมีประเพณีความเชื่อท้องถิ่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสามารถเล่าเรื่องราวของชาวบ้านในชุมชนว่ามีความเป็นอยู่กันอย่างไร<sup>๑๖๗</sup> เป็นจิตรกรรมที่บันทึกเรื่องราวของบรรพบุรุษให้คนรุ่นหลังได้เห็นโดยแสดงในรูปแบบของภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมของชาวชุมชนตัวเอง<sup>๑๖๘</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นเครื่องคอยย้ำเตือนถึงอดีตก่อนที่เทคโนโลยีจะก้าวเข้ามาอำนวยความสะดวกสบายในการประกอบอาชีพจนคนรุ่นหลัง ๆ ไม่เคยเห็นหรือเข้าใจถึงวิถีการเป็นอยู่ หรือการทำอาชีพแบบคนสมัยก่อนว่าต้องใช้ทั้งความอดทน ความขยัน ความยากลำบาก<sup>๑๖๙</sup> การทำการเกษตรหรือทำนา การปลูกผักปลูกหญ้า ขุดสระ เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เพื่อใช้ทำเป็นอาหารในครอบครัว ชาวนาในสมัยก่อนเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย เพื่อนำมาใช้แรงงานในการทำเกษตร การทำนา การไถดำนา การปลูกต้นกล้าต้นข้าว ซึ่งล้วนแต่เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพโดยส่วนมากของชาวชุมชนพื้นที่<sup>๑๗๐</sup>

<sup>๑๖๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๖๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๗๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.



รูปภาพที่ ๔.๓ แสดงภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีของชุมชนในเขตพื้นที่

### ๓. การดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

วิถีชีวิตของชาวชุมชนประกอบไปด้วยอาชีพ ความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ทำ การดำเนินชีวิต และอื่น ๆ เหล่านี้รวมกัน ดังนั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองฮีไทยจึงปรากฏภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนพื้นที่ เพื่อแสดงออกถึงอาชีพความเป็นอยู่ของชาวชุมชน เพื่อบอกเล่าเรื่องราวผ่านภาพวาดหรือจิตรกรรมฝาผนัง<sup>๑๗๑</sup> จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนใน

<sup>๑๗๑</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.



เขตพื้นที่ เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวโดยใช้ภาพเป็นตัวบันทึกเล่าความเป็นมาของอดีตสู่คนรุ่นหลัง ก่อนที่จะลบลือนหายไปเพราะการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย<sup>๑๗๒</sup> และเทคโนโลยีที่ก้าวเข้ามาในชีวิตในปัจจุบันอย่างมาก ภาพจิตรกรรมวิถีชีวิตของชาวชุมชน เป็นหลักฐานที่จะแสดงให้เห็นถึงเรื่องราว ประวัติและความเป็นมาของความเป็นอยู่ในสมัยยุคนั้น ๆ<sup>๑๗๓</sup>

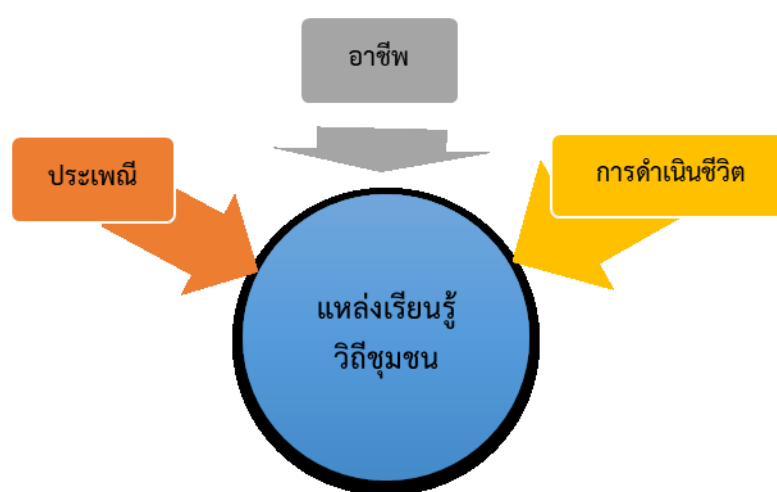


รูปภาพที่ ๔.๔ แสดงภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

<sup>๑๗๒</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๗๓</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดในส่วนจะปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชุมชน ประกอบไปด้วย ประเพณีของชาวชุมชนท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน อาชีพหลักส่วนใหญ่ของชาวบ้านในชุมชนพื้นที่ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เรื่องราวเหล่านี้จะปรากฏอยู่บนจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นเครื่องบอกเล่าถึงประวัติความเป็นอยู่ และอาชีพการดำรงชีวิตของชุมชน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้หรือเข้าใจในวิถีชุมชนพื้นที่นั้น นอกจากนี้ยังเป็นการทำให้เห็นถึงความสำคัญหรือความสัมพันธ์กันระหว่างวัด และชุมชนผ่านเรื่องราวที่ปรากฏอยู่บนกำแพงของวัดที่ได้สร้างเป็นจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด



แผนภาพที่ ๔.๒ แสดงแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

#### ๔.๑.๓ จิตรกรรมทางประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญของโลก

จิตรกรรมฝาผนังของวัด มีเรื่องราวของจิตรกรรมทางประวัติศาสตร์ และสถานที่สำคัญของโลก เป็นภาพจิตรกรรมที่นำมาสร้างบนกำแพงวัด แสดงสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของโลก ดังมีรายละเอียดที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา ดังนี้

##### ๑. ความสอดคล้องกับในยุคปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบันนี้มีการสื่อสาร การรับข่าวสารได้ง่ายและรวดเร็ว ทั้งการค้นหาแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ก็ทำได้ง่ายขึ้นโดยการใช้อินเทอร์เน็ตในการค้นหาข้อมูลต่าง ๆ ดังนั้นการนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังก็ต้องมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปทางช่องทางการสื่อสารที่ไร้ขอบเขต<sup>๑๗๔</sup> ในส่วนของ

<sup>๑๗๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

จิตรกรรมฝาผนังก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย ที่มีการสื่อสารและรับข้อมูลได้ง่าย และมีอัตลักษณ์ความโดดเด่นด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา<sup>๑๗๕</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยเป็นจิตรกรรมที่นำออกมาเผยแพร่อยู่บนกำแพงวัด ซึ่งโดยส่วนมากจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงอยู่ในวัดต่าง ๆ จะมีอยู่ที่สถานที่สำคัญ เช่น ในผนังอุโบสถ ผนังวิหารหรือศาลาการเปรียญของวัดนั้น ๆ เป็นส่วนมาก<sup>๑๗๖</sup> แต่สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยนำมาสร้างจิตรกรรมฝาผนังไว้ที่กำแพงวัด จึงทำให้มีความโดดเด่นและแปลกไปจากสถานที่อื่น ๆ ตรงที่สถานที่สร้างจิตรกรรมฝาผนัง จึงทำให้มีความโดดเด่นด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง และยังมีมีความโดดเด่นในเรื่องของเรื่องราวของภาพจิตรกรรมที่แสดงแบบหลากหลายในจิตรกรรมฝาผนังนั้นด้วย และยังมีมีความโดดเด่นด้านภูมิทัศน์ของวัดอีกด้วย<sup>๑๗๗</sup>

## ๒. การสร้างภูมิทัศน์

ด้านของภูมิทัศน์ ทัศนคติมุมมองทางด้านความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยเป็นความแปลกใหม่ของการสร้างจิตรกรรมฝาผนังที่ได้นำเรื่องราวต่าง ๆ มาสร้างเป็นจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ทั้งก่อให้เกิดความสวยงามทางด้านสายตา และเป็นประโยชน์ทางด้านการศึกษาเรียนรู้<sup>๑๗๘</sup> โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนา และเป็นการเผยแพร่การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ได้ทั้งสาระการเรียนรู้การเผยแพร่ ความสวยงาม ความโดดเด่น ความแปลกใหม่ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน<sup>๑๗๙</sup>

ภูมิทัศน์ทางด้านของจิตรกรรมฝาผนังเป็นแหล่งเรียนรู้ผ่านจิตรกรรมที่ต้องการสื่อถึงเรื่องราว ความเป็นมา หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ในสมัยยุคก่อนการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาต้องศึกษาจากผู้รู้หรือครูอาจารย์หรือผู้เชี่ยวชาญนักปราชญ์ผู้มีความรู้ด้วยการเรียนโดยตรงจากท่าน แต่เมื่อลูกศิษย์หรือผู้สืบทอดรุ่นต่อ ๆ มาไม่สอน หรือเผยแพร่ความรู้หรือภูมิปัญญาเหล่านั้นก็จะสูญหายไป<sup>๑๘๐</sup> การบันทึกภูมิปัญญาความรู้ หรือเรื่องราวต่าง ๆ จึงเป็นความสำคัญอย่างยิ่งที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นจิตรกรรมที่มีความสำคัญทางการสื่อสารถ่ายทอดภูมิปัญญา เรื่องราวสำคัญที่ผู้สื่อสารต้องการที่จะถ่ายทอดให้ผู้รับสารหรือคนรุ่นหลังได้

<sup>๑๗๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๗๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๗๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๗๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๗๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

ทราบและเข้าใจในเรื่องราวเหล่านั้น จิตรกรรมฝาผนังเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาตั้งแต่สมัยอดีต เช่น ในส่วนของเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาก็มีการจดบันทึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยบันทึกใส่แท่งศิลา จนต่อมาได้บันทึกเป็นแบบโบราณ หนังสือ และสื่ออินเทอร์เน็ต<sup>๑๘๑</sup> จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมานาน และมีความสำคัญในการบันทึกประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญ หรือสิ่งที่ต้องการสื่อสารให้คนยุคหลังได้เข้าใจ<sup>๑๘๒</sup> นอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังที่เป็นจิตรกรรมทางธรรมชาติ หรือสถานที่ต่าง ๆ หรือเป็นจิตรกรรมที่เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ก็สามารถสร้างความสนใจ สร้างภูมิทัศน์และเป็นการดึงดูดความน่าสนใจ เพราะจิตรกรรมเกือบทุกประเภทจะมีความสวยงามและดึงดูดความสนใจอยู่ในตัวของจิตรกรรมเอง<sup>๑๘๓</sup>

### ๓. ความโดดเด่นจิตรกรรมภาพวาด

ความโดดเด่นเรื่องภาพจิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของโลก ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดนอกจากจะดูสวยงามเต็มไปด้วยจิตรกรรมต่าง ๆ บนฝาผนังกำแพงวัด ยังเป็นการสร้างภูมิทัศน์ให้กับวัด<sup>๑๘๔</sup> และนอกจากจะมีในส่วนของเรื่องราวของชาวชุมชนแล้ว ยังมีจิตรกรรมภาพแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีความสวยงามโดดเด่น และเป็นสถานที่สำคัญของโลก เช่น ภาพจิตรกรรมกำแพงเมืองจีนที่ขึ้นชื่อว่า เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของจีน และเป็นกำแพงที่ยาวที่สุดของโลก ภาพจิตรกรรมนครวัด ปราสาทนครธม ที่เป็นเมืองแห่งวัฒนธรรมที่มีสถาปัตยกรรมอันเก่าแก่ เป็นสถานที่เรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ที่ประเทศกัมพูชา ภาพจิตรกรรมกรุงโรม เป็นอาณาจักรโรมันอันยิ่งใหญ่สุดคลาสสิก เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมของประเทศอิตาลี ภาพจิตรกรรมอนุสาวรีย์เทพีเสรีภาพ หรือเทพีเสรีภาพ เป็นอนุสาวรีย์ที่ยิ่งใหญ่และมีคุณค่าทางจิตใจที่ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น<sup>๑๘๕</sup> ภาพจิตรกรรมแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและทรงคุณค่าของโลก นอกจากจะเป็นการสร้างภูมิทัศน์ด้านความสวยงามให้กับวัดแล้ว ยังสามารถสร้างแรงดึงดูดความน่าสนใจให้กับประชาชนผู้พบเห็นผ่านไปมาได้ดีอีกด้วย<sup>๑๘๖</sup> ภาพจิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือเป็นมรดกโลกล้วนเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ การนำมาสร้างเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ถือว่าเป็นการให้ความสำคัญหรือเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้น ๆ จิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

<sup>๑๘๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

เที่ยงสำคัญของโลก ทำให้ผู้พบเห็นได้เปิดโลกกว้างขึ้น เพราะเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริงและมีทั้งเรื่องราว ความสำคัญ ประวัติความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของสถานที่<sup>๑๘๗</sup>

โดยเฉพาะผู้ที่สัญจรเดินทางผ่านไปมาภาพจิตรกรรมฝาผนังมีส่วนช่วยให้ดึงดูดสายตา และความน่าสนใจ ความแปลกใหม่ของการบริหารจัดการในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรม ฝาผนังกำแพงวัดที่นำมาสร้างและปรากฏแก่สายตาอยู่บนกำแพงของวัด เป็นความโดดเด่นกว่ากำแพง วัดทั่วไป ทำให้เป็นที่จดจำและกล่าวถึงในทุกกลุ่มของทุกเพศทุกวัย<sup>๑๘๘</sup>



รูปภาพที่ ๔.๕ แสดงภาพจิตรกรรมทางประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญของโลก

<sup>๑๘๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๘๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.



สรุปได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังในส่วนของภาพจิตรกรรมที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของโลก ช่วยเพิ่มความดึงดูดและน่าสนใจของจิตรกรรมฝาผนังวัดที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัด นอกจากจะเป็นภาพจิตรกรรมเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาแล้วยังประกอบไปด้วยจิตรกรรมอื่น ๆ ด้วยเหตุผลที่ว่า มีความสอดคล้องกับยุคปัจจุบัน ที่คนให้ความสนใจกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอยู่มาก เป็นการสร้างภูมิทัศน์ให้กับวัดด้านความสวยงาม และเป็นประโยชน์ด้านการเผยแพร่เพื่อให้เข้ากับยุคที่เปลี่ยนแปลง และมีความโดดเด่นเพิ่มความน่าสนใจให้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดมากยิ่งขึ้น



แผนภาพที่ ๔.๓ แสดงภาพจิตรกรรมทางประวัติศาสตร์และสถานที่สำคัญของโลก

#### ๔.๒ ผลการวิเคราะห์พัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อของชุมชนผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยได้จัดประเด็นการวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ไว้ดังนี้

## ๔.๒.๑ พัฒนาการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

### ๑. การถ่ายทอดภูมิปัญญา

การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา คือ เรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหลักธรรมหรือคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์หลังของพระพุทธศาสนา ได้นำออกมาเผยแพร่ในรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏบนกำแพงวัด เป็นสถานที่เผยแพร่และเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาได้ดีที่สุด ยกตัวอย่าง เช่น จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่ภายในสถานที่สำคัญของวัด สื่อถึงประวัติความเป็นมาและเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่อดีตชาติ การบำเพ็ญบารมี เริ่มตั้งแต่การให้ทาน เป็นต้น จนถึงตอนที่พระองค์ทรงประสูติ การเสด็จออกผนวช การบำเพ็ญทุกขกิริยา จนได้ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนา และปรินิพพาน และภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องของหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักความเชื่อเรื่องของบุญ และบาป การทำดีได้ดี และเมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็มีสุคติหรือสวรรค์เป็นที่ตั้ง และการทำชั่วยอมได้ชั่ว เมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็มีทุคติหรือนรกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า<sup>๑๘๙</sup> โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังในส่วนนี้ก็แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับเรื่องของนรกสวรรค์ เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติของพุทธศาสนิกชนให้ยำเกรงต่อการทำบาป และหันมาทำกุศลประกอบคุณงามความดี อันจะเป็นผลให้ประสบแต่ความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้าตามหลักในทางพระพุทธศาสนาที่เราชาวพุทธนับถือ และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้<sup>๑๙๐</sup>

หลักแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเรื่องของความหลุดพ้นอันเป็นเครื่องดับกิเลสและสามารถนำสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ทั้งปวงได้<sup>๑๙๑</sup> พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงเรื่องของนรกสวรรค์ เพื่อจะเป็นเครื่องเตือนใจให้เห็นถึงคุณและโทษที่บุคคลพึงกระทำ โดยบุคคลผู้ชอบทำบาปพระองค์ก็จะชี้โทษให้เห็นถึงความทุกข์ลำบากมีนรกเป็นที่ตั้ง ส่วนบุคคลผู้ประกอบคุณงามความดีก็มีผลคือได้รับความสุขร่มเย็นมีสวรรค์เป็นที่ตั้ง พระองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นถึงผลคุณแห่งการทำความดี เป็นต้น<sup>๑๙๒</sup>

การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดยังช่วยให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้เข้าถึงประวัติเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายมากขึ้น เพราะภาพจิตรกรรมเหล่านี้ปรากฏอยู่ในส่วนภายนอกกำแพงวัด ทำให้เป็นที่สนใจหรือเรียกความสนใจให้แก่ผู้ที่

<sup>๑๘๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

พบเห็นสัญจรไปมา ตลอดจนผู้ที่สนใจในเรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง และชาวบ้านในเขตพื้นที่ชุมชน<sup>๑๙๓</sup> และนอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในส่วนของเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาแล้วยังมีส่วนของเรื่องราวภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับวิถีชุมชน ความเป็นอยู่ อาชีพเกษตรกรรมของชาวชุมชนในอดีตของชุมชนในพื้นที่นี้<sup>๑๙๔</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดบอกเล่าเรื่องราว ความเป็นอยู่ อาชีพให้คนรุ่นหลังได้เห็นเพราะโลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก มีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาอำนวยความสะดวก จนทำให้คนรุ่นใหม่อาจไม่เคยเห็นถึงวิถีการเป็นอยู่ และวิธีการทำอาชีพแบบดั้งเดิมก่อนที่เทคโนโลยีเครื่องจักรจะเข้ามาแทนที่<sup>๑๙๕</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดจึงเป็นเครื่องบอกเล่าเรื่องราววิถีความเป็นอยู่ของชาวชุมชนได้ชัดเจนผ่านทางสายตา อันจะทำให้ผู้พบเห็นหรือสนใจได้รับรู้เรื่องราวผ่านการแสดงออกทางจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด<sup>๑๙๖</sup> และนอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดยังมีในส่วนของภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับสถานที่สำคัญ หรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของโลกก็ได้นำมาสร้างเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดแห่งนี้ เพื่อจะทำให้ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังวัดมีความหลากหลายในด้านของภาพจิตรกรรม ตลอดจนจะทำให้ดึงดูดแก่สายตาแก่ผู้ที่พบเห็นหรือสนใจในเรื่องราวเหล่านี้<sup>๑๙๗</sup> แต่กรณีของจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยปรากฏอยู่บนด้านนอกกำแพงวัด สามารถมองเห็นและเข้าชมได้อย่างง่าย ทั้งยังสร้างภูมิทัศน์ให้ดูสวยงามมากยิ่งขึ้น<sup>๑๙๘</sup> ได้เห็นถึงมุมมองที่หลากหลายตามกระแสแห่งยุคที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน เพราะโดยส่วนมากภาพจิตรกรรมที่ปรากฏที่ต่าง ๆ ส่วนมากก็จะเป็นเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา และจะมีปรากฏเฉพาะในส่วนของด้านในอุโบสถ หรือด้านในฝาผนังของศาลาการเปรียญเท่านั้นเป็นส่วนมาก ถ้าหากว่าพุทธศาสนิกชนไม่เข้าไปยังสถานที่สำคัญเหล่านั้นก็จะไม่ได้พบเห็นในส่วนของเรื่องราวจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมเหล่านั้น<sup>๑๙๙</sup>

## ๒. การประชาสัมพันธ์

จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นเสมือนการประกาศประชาสัมพันธ์จิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านฝาผนังกำแพงวัด เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นแนวคิดสมัยใหม่ที่ต้องการถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาสู่สายตาของประชาชนโดยผ่าน

<sup>๑๙๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๑๙๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

ภาพวาดกำแพงวัด<sup>๒๐๐</sup> จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นแนวคิดในการบริหารจัดการพื้นที่ที่เกิดคุณค่าทางพระพุทธศาสนาได้มาก เพราะสามารถทำกำแพงวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา และเรื่องราวอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดและชุมชนพื้นที่ เช่น จิตรกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนพื้นที่ ที่ทำให้เห็นเรื่องราวความเป็นอยู่รวมถึงการประกอบอาชีพของชาวชุมชน<sup>๒๐๑</sup> จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นแนวคิดการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ที่เหมาะกับยุคสมัยในปัจจุบันที่มีการศึกษาเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายด้วยตนเอง โดยจากสื่อทางอินเทอร์เน็ตต่าง ๆ<sup>๒๐๒</sup> ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏบนกำแพงวัดเป็นเหมือนการนำเสนอเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลเรื่องราวต่าง ๆ ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ง่ายจากจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัด<sup>๒๐๓</sup> สามารถสร้างประโยชน์จากกำแพงวัด ให้กลายเป็นการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาผ่านเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนัง จากกำแพงที่คนเข้าใจว่าเป็นแต่เพียงเขตกั้นบริเวณพื้นที่สิ้นสุดของวัด สู่อิทธิกรรมฝาผนังที่แสดงเรื่องราวประวัติทางพระพุทธศาสนา และเรื่องราวต่าง ๆ ให้ปรากฏสู่สายตาของคนภายนอกเป็นการประชาสัมพันธ์โดยใช้กำแพงวัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้กำแพงวัดเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าทางศาสนาสามารถศึกษาเรียนรู้จากภาพจิตรกรรมได้ และเกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาด้วย<sup>๒๐๔</sup>

จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านจิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นกว่าจิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนาที่เคยเห็น ๆ มา คือ จากจิตรกรรมฝาผนังภายในสถานที่สำคัญของวัดที่หาดูและชมได้ยาก ออกสู่อิทธิกรรมภายนอกกำแพงวัดที่แม้แต่ผู้เดินทางสัญจรผ่านไปมายังได้เห็น<sup>๒๐๕</sup> สร้างความแปลกตาและโดดเด่นทำให้เป็นที่จดจำให้กับผู้พบเห็น ที่วัดหนองอีไทยจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นการประชาสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง คือ เป็นรูปแบบการประชาสัมพันธ์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งได้นำภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับในทางพระพุทธศาสนาจากที่ปกติจะปรากฏอยู่ในฝาผนังอุโบสถด้านใน หรือด้านในผนังพระวิหาร รวมถึงศาลาการเปรียญของวัดเป็นส่วนใหญ่<sup>๒๐๖</sup> ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย จะปรากฏอยู่บนกำแพงวัดด้านนอก โดยในส่วนรอบบริเวณเป็นถนน

<sup>๒๐๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

ที่ใช้สัญจรไปมาของชาวบ้านในชุมชนและชาวบ้านต่าง ๆ ที่สัญจรไปมาอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นเสมือนป้ายประกาศประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่เรื่องราวที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่ง<sup>๒๐๗</sup>

### ๓. การส่งเสริมและการอนุรักษ์

จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอิไทย เป็นแนวความคิดการส่งเสริมและอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง คือ เป็นการรักษาไว้ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่แสดงออกให้เป็นรูปประจักษ์แก่สายตา<sup>๒๐๘</sup> การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการอนุรักษ์เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังไว้ เป็นการรักษาไว้ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่แสดงออกให้เป็นรูปของจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดสุสานของคุณคนทั่วไป<sup>๒๐๙</sup>

ในยุคปัจจุบันนี้มีการถ่ายทอดทางสื่ออินเทอร์เน็ต มีภาพและเสียงที่สามารถสื่อสารกันได้ง่ายและทั่วถึงแต่สิ่งที่เป็นสื่อหรือการถ่ายทอดแบบโบราณอาจถูกกลืนไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการอนุรักษ์เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังไว้<sup>๒๑๐</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอิไทย เป็นทั้งการอนุรักษ์และเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามเรื่องราวที่ปรากฏเห็นของจิตรกรรม เป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของต้นกำเนิดศาสนา คือ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน ล้วนต้องบำเพ็ญบารมีให้ครบถ้วนทั้งสิบประการก่อนที่จะมาประสูติและเสด็จออกผนวช บำเพ็ญทุกขกิริยา ตามประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก่อนที่จะได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า<sup>๒๑๑</sup> จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นทั้งความงดงาม ความประณีตที่ต้องการสื่อสารถ่ายทอดแสดงออกถึงเรื่องราวที่ต้องการสื่อให้รับรู้ให้ปรากฏต่อสายตาและเป็นการแสดงออกถึงความเชี่ยวชาญความเป็นปราชญ์ของผู้สร้างจิตรกรรม<sup>๒๑๒</sup> ควรจะมีการส่งเสริมในเรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้ชาวพุทธได้รับรู้

<sup>๒๐๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๐๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

เรื่องราวต่าง ๆ ประวัติความเป็นมาของศาสนาที่ตนเอง และบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย ตลอดจนลูกหลานได้ทราบความเป็นไปเป็นมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ อันจะทำให้หลักของศาสนาไม่คลาดเคลื่อนไปจากหลักคำสอนเดิม ด้วยการฟังและถือเข้าใจต่อ ๆ กันมาจากรุ่นบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน<sup>๒๑๓</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยช่วยส่งเสริมให้จิตรกรรมฝาผนังเด่นชัดต่อสายตาของประชาชน เป็นการเรียกร้องความสนใจของผู้พบเห็น เป็นการดึงดูดความน่าสนใจของผู้สัญจรผ่านไปมาทั้งใกล้และไกล ทั้งในชาวมุสลิมพื้นที่และที่สัญจรผ่านไปมา ตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กประถมมัธยม คนหนุ่มสาว และคนมีอายุ<sup>๒๑๔</sup> จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นความแปลกใหม่ที่หาชมได้ยาก โดยเฉพาะจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ส่วนมากจะต้องศึกษาจากคัมภีร์ หรือภาพจากอินเทอร์เน็ต หรือภายในฝาผนังในส่วนสำคัญของวัด ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดจึงมีความโดดเด่นจากที่อื่น ๆ โดยทั่วไป<sup>๒๑๕</sup>

#### ๔. สอดคล้องกับความต้องการ

ในยุคปัจจุบันนี้ มีการเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้ต่าง ๆ ได้ง่ายจากสื่ออินเทอร์เน็ตตามช่องทางต่าง ๆ ฉะนั้น ในรูปแบบการประชาสัมพันธ์หรือการเผยแพร่ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังก็นำออกมาแสดงให้ปรากฏเห็นได้ง่ายขึ้น เช่น ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัดหนองอีไทย อำเภอไพรีบึง จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เหมือนกับป้ายโฆษณา หรือประชาสัมพันธ์ที่ติดตั้งไว้บนเส้นทางที่มีผู้คนสัญจรผ่านไปผ่านมา เป็นต้น<sup>๒๑๖</sup>

จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นแนวคิดร่วมสมัยที่สร้างจิตรกรรมฝาผนังบนกำแพงวัดโดยที่สื่อสารสื่อสารเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนและบุคคลโดยทั่วไปได้เห็นและเกิดความสนใจในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา<sup>๒๑๗</sup> เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน ที่มีการนำเสนอเรื่องราวหรือสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลหรือประชาชนได้รับรู้และและเกิดแรงจูงใจในเรื่องราวหรือสิ่งนั้น ๆ<sup>๒๑๘</sup> การประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา คือ ภาพจิตรกรรมที่สร้างอยู่บนกำแพงของวัดเป็นเหมือนป้ายประกาศหรือประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับ

<sup>๒๑๓</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๔</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๕</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๖</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๗</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๑๘</sup>สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

พระพุทธศาสนา เพราะเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีตชาติของพระพุทธเจ้าจนถึงชาติปัจจุบัน การประสูติ การเสด็จออกผนวช การบำเพ็ญทุกขกิริยา การตรัสรู้ การแสดงธรรม และการปรินิพพาน<sup>๒๑๙</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างอยู่บนกำแพงวัดจึงเปรียบได้เหมือนป้ายประกาศ หรือป้ายโฆษณาที่ติดประกาศหรือประชาสัมพันธ์ตรงบริเวณที่สัญจรของประชาชน โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยก็เปรียบเหมือนอย่างนั้น ด้วยบริบทที่ตั้งของวัด และกำแพงวัดตั้งอยู่กลางหมู่บ้านและติดถนนที่ใช้สัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านและหมู่บ้านต่าง ๆ<sup>๒๒๐</sup>

### ๕. การสร้างภูมิทัศน์

ในปัจจุบันวัดมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้หรือเป็นแหล่งท่องเที่ยว และมีผู้คนให้ความสนใจกับแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัด และวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวต้องมีความสวยงามด้านต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้คนเกิดความสนใจ รวมถึงการสร้างภูมิทัศน์ที่ดีให้กับวัดก็มีส่วนช่วยให้วัดเกิดความสวยงามเจริญตาเจริญใจ<sup>๒๒๑</sup> ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นการสร้างภูมิทัศน์ให้กับวัด คือ นอกจากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏอยู่บนภายนอกกำแพงวัดสร้างความสวยงามและทัศนียภาพให้กับวัดแล้วยังเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ยังช่วยสร้างภูมิทัศน์ด้านความสวยงามดึงดูดสายตาของผู้พบเห็นและสัญจรไปมา และยังสร้างความสวยงามให้แก่วัดและชุมชนอีกด้วย<sup>๒๒๒</sup> จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยช่วยให้ผู้คนที่เดินทางผ่านสัญจรไปมาได้จดจำวัดหนองอีไทยได้มากยิ่งขึ้น จากความโดดเด่นที่มีจิตรกรรมบนฝาผนังกำแพงวัดและเรื่องราวของจิตรกรรมที่มีความหลากหลายและแปลกไปจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทั่วไป<sup>๒๒๓</sup>

ภูมิทัศน์ทางด้านของจิตรกรรมฝาผนังเป็นแหล่งเรียนรู้ผ่านจิตรกรรมที่ต้องการสื่อแสดงถึงเรื่องราว ความเป็นมา หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ในสมัยยุคก่อนการถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาต้องศึกษาจากผู้รู้หรือครูอาจารย์หรือผู้เชี่ยวชาญนักปราชญ์ผู้มีความรู้ด้วยการเรียนโดยตรงจากท่าน แต่เมื่อลูกศิษย์หรือผู้สืบทอดรุ่นต่อ ๆ มาไม่สอนหรือเผยแพร่ความรู้หรือภูมิปัญญาเหล่านั้นก็จะสูญหายไป<sup>๒๒๔</sup> แนวคิดในด้านของทัศนคติมุมมองทางด้านความสวยงามเป็นเอกลักษณ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยเป็นความแปลกใหม่ของการสร้างจิตรกรรมฝาผนังที่ได้นำ

<sup>๒๑๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

เรื่องราวต่าง ๆ มาสร้างเป็นจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ทั้งก่อให้เกิดความสวยงามทางด้านสายตา และเป็นประโยชน์ทางการศึกษาเรียนรู้<sup>๒๒๕</sup> โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนา และเป็นการเผยแพร่ถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ได้ทั้งสาระ การเรียนรู้ การเผยแพร่ ความสวยงาม ความโดดเด่น ความแปลกใหม่ ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน<sup>๒๒๖</sup>

## ๖. ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังสู่ความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน เพราะจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏบนกำแพงวัดเป็นความแปลกใหม่ของจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาที่หาชมได้ยากจากวัดต่าง ๆ ทั่วไปที่มีจิตรกรรมฝาผนังวัดอยู่ภายในวิหาร อุโบสถ หรือศาลาการเปรียญของวัด<sup>๒๒๗</sup> ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัดสร้างความเป็นอัตลักษณ์ ทำให้ผู้คนสนใจเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา หรือภาพจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ รวมถึงผู้ที่เดินทางสัญจรผ่านไปมาจดจำชื่อของวัดหนองอีไทยได้ โดยมีภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นจุดเด่น และเป็นอัตลักษณ์ของตน<sup>๒๒๘</sup> ด้านการจดจำจิตรกรรมฝาผนังวัดที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นแนวคิดเกี่ยวกับความโดดเด่นด้านเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง คือ ความโดดเด่นที่สามารถมองเห็นจิตรกรรมฝาผนังได้โดยที่ยังไม่ได้เข้าไปถึงภายในพระอุโบสถ หรือภายในศาลาพระวิหารของวัด เพราะจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยปรากฏอยู่บนภายนอกกำแพงวัด<sup>๒๒๙</sup>

ความเป็นอัตลักษณ์ด้านการถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ที่วัดต่าง ๆ ยังไม่ค่อยมีให้ปรากฏเห็นในส่วนของภาพจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัด และภาพจิตรกรรมมีหลากหลายเรื่องราวคละเคล้ากันไป ทั้งจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนา และอื่น ๆ<sup>๒๓๐</sup> เป็นการเผยแพร่ข้อมูลของพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์สร้างความโดดเด่นที่เป็นที่น่ายกย่อง เป็นการส่งเสริมจิตรกรรมฝาผนังให้คงอยู่กับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีที่ถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตจากการจดบันทึกเป็นอักษร และต่อมามีการพัฒนาเป็นจิตรกรรมฝาผนัง

<sup>๒๒๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๒๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.



และจิตรกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนา<sup>๒๓๑</sup> และเป็นวิธีที่สื่อสารเรื่องราวที่เกิดความน่าสนใจได้มาก เพราะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญหรือนักปราชญ์ที่มีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา และมีมือในการสร้างจิตรกรรมฝาผนังบนกำแพงวัดให้ได้ทั้งการสื่อสารทางด้านเนื้อหาของจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา และความสวยงามโดยรวมของจิตรกรรมฝาผนัง กำแพงวัดนั้นด้วย<sup>๒๓๒</sup>

ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ในการถ่ายทอดเรื่องราวของวิถีชุมชนในพื้นที่ผ่านจิตรกรรมฝาผนัง กำแพงวัด สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวชุมชนในพื้นที่ได้ และเป็นที่ยึดจำและบันทึกเรื่องราวความเป็นอยู่ของชาวชุมชนให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้เห็นและเข้าใจความเป็นไปในยุคสมัยที่แตกต่างกันออกไป<sup>๒๓๓</sup> เป็นการแสดงความสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนกับวัดผ่านจิตรกรรมฝาผนัง และแนวคิดทางการส่งเสริมให้วัดเป็นจุดศูนย์กลางของแหล่งเรียนรู้ และทำให้เห็นถึงความสำคัญของวัด อันจะเป็นสิ่งที่พึงที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมอื่น ๆ และยังสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าทางจิตใจ และจะเป็นผลให้เผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ชุมชน สังคมได้อย่างแนบแน่น<sup>๒๓๔</sup> จิตรกรรมฝาผนัง เป็นอัตลักษณ์ในการถ่ายทอดเรื่องราวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของโลกผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เป็นแนวคิดที่ดึงดูดความน่าสนใจและแนวความคิดสมัยใหม่ที่จิตรกรรมของวัดไม่ได้มีแต่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา แต่มีภาพจิตรกรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสถานที่ทางประวัติศาสตร์ของโลก เป็นแนวคิดที่จะดึงดูดและเพิ่มความน่าสนใจแปลกใหม่ของจิตรกรรมฝาผนังของวัด<sup>๒๓๕</sup>

สรุปได้ว่า แนวคิดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง กำแพงวัด จากผลการวิเคราะห์ และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (๑) การถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นแนวคิดที่จะถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด (๒) การประชาสัมพันธ์ เป็นการสร้างจิตรกรรมฝาผนังที่เหมือนกับป้ายโฆษณาประกาศประชาสัมพันธ์ เพราะอยู่ภายนอกกำแพงวัด และพื้นที่ติดถนนที่มีผู้คนสัญจรเดินทางผ่านไปมา (๓) การส่งเสริมและอนุรักษ์ เป็นการรักษาไว้ซึ่งเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านภูมิปัญญาทางจิตรกรรมฝาผนังวัด (๔) ความสอดคล้องกับความต้องการ เป็นการนำเสนอดีแท้ และสื่อสารเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาจากจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดออกสู่ภายนอกกำแพงวัด (๕) การสร้างภูมิทัศน์ เกิดความสวยงาม และเป็นประโยชน์ในทางเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาให้ปรากฏแก่สายตาของประชาชน

<sup>๒๓๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

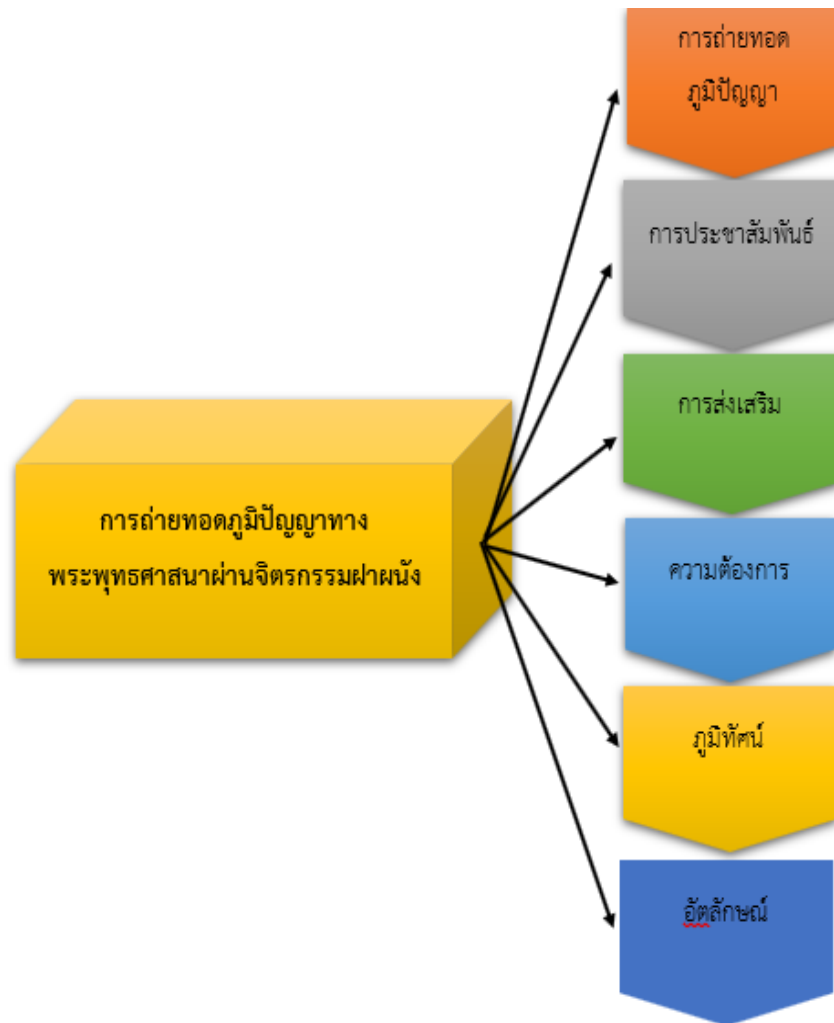
<sup>๒๓๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

ทั่วไป (๖) ความเป็นอัตลักษณ์ มีความโดดเด่นและอัตลักษณ์ที่ทำให้ผู้คนได้จดจำทั้งเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา และเป็นอัตลักษณ์ของวัด ดังปรากฏเรื่องราวในภาพ ดังนี้



รูปภาพที่ ๔.๖ แสดงการการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนัง  
ด้านพุทธประวัติ



แผนภาพที่ ๔.๔ แสดงการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

#### ๔.๒.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง

จิตรกรรมฝาผนัง เป็นจิตรกรรมที่สร้างบนฝาผนังกำแพงไม่ว่าจะเป็นด้านในวัดหรือด้านนอกของวัด ทั้งจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา จิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนในพื้นที่ และจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของโลก แต่จิตรกรรมเหล่านี้ก็มีในส่วนของปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ปรากฏประเด็นความเห็น และมีรายละเอียดดังนี้

## ๑. ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม

เนื่องจากจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย และวัดสร้างเรือง เป็นจิตรกรรมที่สร้างไว้บนกำแพงโดยส่วนมาก ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคต่อจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด คือ แสงแดด ลม และฝน และการเสื่อมสภาพไปของสีต่าง ๆ เพราะจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเป็นแบบจิตรกรรมที่สร้างโดยใช้สีน้ำวาดภาพเป็นจิตรกรรม เมื่อในส่วนของวัสดุที่วาดหรือสร้างจิตรกรรมโดนแสงแดด สายลม สายฝน จะทำให้ภาพจิตรกรรมเหล่านั้นได้รับความเสียหาย อันเกิดจากร้อนของแสงแดดที่แผดเผา ภาพจิตรกรรมที่สร้างไว้กลางแจ้งอยู่บนภายนอกกำแพงวัด ทำให้เกิดความเสียหาย เช่น สีซีด สีลอก หรือพื้นฝาผนังกำแพงวัดที่เป็นปูน มีการแตกร้าวเนื่องจากโดนความร้อนของแสงแดดอยู่ตลอดเวลากลางวัน จึงเป็นผลทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างบนกำแพงวัดมีโอกาสเกิดความเสียหายได้มาก หรือเร็วกว่าจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ภายในที่ร่มไม้ โคนน้ำ โคนสายลม และแสงแดด<sup>๒๓๖</sup> ดังนั้น สภาพแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการสร้างจิตรกรรมฝาผนัง เพราะมีผลกระทบต่อวัสดุหรือสีที่นำมาใช้วาดหรือสร้างจิตรกรรมฝาผนัง ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ โดยทั่วไปจะวาดหรือสร้างในที่ร่ม เช่น บนฝาผนังภายในโบสถ์หรือฝาผนังศาลาการเปรียญอันเป็นที่ไม้ โคนแสงแดด สายลม และสายฝน อันเป็นปัญหาและอุปสรรคโดยตรงของเรื่องผลกระทบต่อองค์ประกอบของวัสดุที่ใช้สร้างจิตรกรรมฝาผนัง คือการเกิดความเสียหายหรือชำรุดทรุดโทรมได้ง่าย<sup>๒๓๗</sup>

ปัญหาและอุปสรรคที่มาจากฝุ่นละอองดินหรือละอองน้ำที่กระเด็นจากการใช้รถใช้ถนนของผู้ที่สัญจรไปมา ทำให้ภาพจิตรกรรมเปื้อนไปด้วยละอองน้ำและฝุ่นละอองดินเกิดความสกปรกขึ้น อาจทำให้ภาพจิตรกรรมไม่ชัดเจนเพราะเกิดจากปัญหาเหล่านั้น<sup>๒๓๘</sup> รวมทั้งอุปสรรคและปัญหาที่เกิดจากการหมดยุ หรือเสื่อมไปของวัสดุหรือสีที่ใช้ในการวาด หรือสร้างจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เพราะกาลเวลาที่ผ่านไปไม่มีสิ่งใดสามารถคงอยู่ได้ทนถาวรตลอดไป และนอกจากนี้ยังมีปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากน้ำฝน หากสายฝนที่ตกติดต่อกันนาน ๆ หรือเป็นเวลาหลายวันก็ทำให้เกิดความเสียหายได้ เพราะน้ำฝนที่ตกติดต่อกันหลายวันจะชะล้างวัสดุที่ใช้วาดภาพจิตรกรรมหรือเกิดเป็นคราบหินปูนขาวเกาะที่ฝาผนังกำแพงวัดก่อให้เกิดความเสียหายต่อภาพจิตรกรรมโดยตรง หรือทำให้สีของภาพจิตรกรรมซีดลงได้<sup>๒๓๙</sup>

<sup>๒๓๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๓๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

## ๒. ปัญหาด้านการให้ความรู้

เป็นธรรมดาว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ส่วนที่โดดเด่น คือ ภาพจิตรกรรม และในส่วนของรายละเอียดที่จะปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังนั้น โดยทั่วไปในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังเนื้อหาสาระจะอยู่ที่ตัวของภาพจิตรกรรม เช่น ตัวละคร สิ่งของ หรือสถานที่ในเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังนั้นโดยเน้นที่ตัวจิตรกรรมหรือภาพวาด อาจจะไม่มีส่วนของการบรรยายเป็นตัวหนังสือเป็นลายลักษณ์อักษรที่บอกกล่าวเป็นเรื่องเป็นราวอธิบายความหมายความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนังกำกับไว้<sup>๒๔๐</sup> สำหรับผู้ที่ไม่เคยได้ศึกษาเรื่องราวดังกล่าว หรือชัดเจนหรือรู้รายละเอียดพอคร่าว ๆ ก็อาจจะไม่เข้าใจในจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างไว้ อาจทำให้ความหมายไม่ชัดเจน อันเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องราวที่ผู้สร้าง<sup>๒๔๑</sup> หรือนักปราชญ์ช่างจิตรกรรมได้สร้างไว้ตามเจตนาที่ต้องการจะสื่อแสดงให้ผู้พบเห็น หรือผู้ที่สนใจได้เข้าถึงการสื่อสารผ่านจิตรกรรมฝาผนังนั้น ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏบนกำแพงวัดเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ขาดแต่นักปราชญ์หรือผู้เชี่ยวชาญที่มีมีความรู้ความเข้าใจ มากคอยแนะนำหรืออธิบายเรื่องราวยละเอียดของภาพ<sup>๒๔๒</sup> ถ้าได้เห็นทั้งภาพของจิตรกรรมฝาผนัง และได้ยินเสียงของผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจมากคอยบรรยายด้วยเสียงจะเป็นการสื่อสาร และเป็นการรับข่าวสารเรื่องราวได้อย่างมีประสิทธิภาพและชัดเจนแจ่มแจ้งได้มากขึ้น<sup>๒๔๓</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏบนกำแพงวัด เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ในส่วนของตัวจิตรกรรมฝาผนังมีความสวยงามและรายละเอียดในตัวของภาพ แต่ในส่วนของเนื้อหาที่เป็นตัวอักษร หรือข้อความบรรยายขยายรายละเอียดกำกับภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นวัดหนองอีไทยยังไม่มี อาจทำให้ผู้พบเห็นเกิดความสนใจได้ไม่เต็มที่ เพราะปราศจากความรู้ในจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่ และเมื่อไม่มีความรู้ความเข้าใจก็อาจทำให้ไม่เกิดความสนใจในจิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้นที่ปรากฏอยู่<sup>๒๔๔</sup> ส่วนวัดสร้างเรื่องมีการบอกถึงเรื่องราวความเป็นมา และประวัติการเป็นอยู่ของคนในสมัยก่อน<sup>๒๔๕</sup> สื่อออกมาให้เห็นได้ชัดเพียงแต่ตัวอักษรค่อนข้างเล็กและสีของตัวอักษรเลือนจางลง

<sup>๒๔๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

### ๓. ปัญหาด้านงบประมาณ

งบประมาณเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและบริหารจัดการวัดทั้งทางด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาบูรณะปรับปรุงซ่อมแซมถาวรวัตถุสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดล้วนอาศัยปัจจัยหรืองบประมาณในการบริหารจัดการให้วัดเป็นไปด้วยดี เช่น การสร้างกุฏิสำหรับเป็นที่พักของพระภิกษุสามเณร การสร้างศาลาการเปรียญหรือศาลาสำหรับประกอบการทำบุญให้ทานต่าง ๆ การสร้างโบสถ์เพื่อเป็นที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ เป็นต้น<sup>๒๔๖</sup> สิ่งเหล่านี้ล้วนต้องอาศัยงบประมาณในการจัดทำจัดสร้าง จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าวัดที่มีความพร้อมในเรื่องของงบประมาณ จะมีความเจริญด้านถาวรวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างภายในวัดมากมาย และสมบูรณ์เหมาะที่จะทำสังฆกรรม หรือกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น<sup>๒๔๗</sup>

วัดหนองอิไทยเป็นวัดที่อยู่กลางชุมชนขนาดกลาง การบริหารจัดการหรือพัฒนาวัดให้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยก็อาศัยงบประมาณจากญาติโยมที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในการจัดทำ หรือการบูรณปฏิสังขรณ์วัด ในการจัดทำกิจกรรมฝาผนังกำแพงวัดก็เช่นเดียวกัน คือ ต้องอาศัยใน ส่วนของงบประมาณในการจัดทำจัดจ้าง ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างกำแพงใหม่ การสร้างจิตรกรรม ฝาผนังบนกำแพงวัดก็ต้องใช้งบประมาณในการจ้างช่างที่มีฝีมือ และความรู้ด้านจิตรกรรมฝาผนังมา สร้างหรือมาวาดภาพที่เป็นจิตรกรรม<sup>๒๔๘</sup> ปัจจัยด้านงบประมาณมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้าง จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด และในส่วนของบริหารจัดการอื่น ๆ ทั้งในส่วนของพัฒนาปรับปรุง เสนาสนะรวมถึงองค์ประกอบของการเผยแผ่ด้วย อย่างเช่น การเดินทางไปฉลองศรัทธาจากญาติโยม ที่อยู่ทางไกลหรืออยู่ต่างจังหวัด ก็ต้องอาศัยปัจจัยหรืองบประมาณในการเดินทาง หรือค่าจ้าง ยานพาหนะเพื่อไปฉลองศรัทธา<sup>๒๔๙</sup> ปัจจัยและอุปสรรคของปัญหาหลัก ๆ ก็คือ การขาดงบประมาณ ในการจัดทำจัดสร้าง หากขาดงบประมาณหรืองบประมาณไม่พอก็เป็นเหตุให้สิ่งก่อสร้าง หรือจัดทาสั ญ์นั้น ๆ เกิดการหยุดชะงักหรือการก่อสร้างเป็นไปไม่ได้<sup>๒๕๐</sup> วัดไม่สามารถประกอบอาชีพการงานได้ การพัฒนาก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ต้องอาศัยความศรัทธาและความร่วมด้วยช่วยกันของประชาชน หรือ ญาติโยมผู้มีใจบุญใจกุศลคอยอุปถัมภ์ค้ำชู การบริหารจัดการวัดในส่วนของ การก่อสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ สิ่งก่อสร้าง ถาวรวัตถุต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัดให้เรียบร้อยเป็นไปด้วยดี<sup>๒๕๑</sup>

<sup>๒๔๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๔๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

#### ๔. ปัญหาด้านการมีส่วนร่วม

เพื่อให้การดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดประสบผลตามวัตถุประสงค์ จำเป็นที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของหลาย ๆ ภาคส่วน ตลอดจนประชาชนในพื้นที่ เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้ทุกคนได้เห็นถึงความสำคัญ เห็นถึงข้อดีข้อเสียร่วมกัน และมีแนวคิดที่จะแก้ปัญหาร่วมกัน<sup>๒๕๒</sup> เป็นการเห็นถึงความสำคัญเห็นอกเห็นใจกัน การมีส่วนร่วมจึงเป็นวิธีที่จะทำให้งานบรรลุตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ได้ดี การมีส่วนร่วมทำให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกัน เมื่อเกิดข้อผิดพลาดขึ้นก็จะไม่โทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้นปัญหาและอุปสรรคในเรื่องของการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด จึงมีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านเรื่องราวที่ปรากฏเป็นจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด<sup>๒๕๓</sup>

การมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย ที่มีภาพจิตรกรรมปรากฏอยู่บนกำแพงวัดกำแพง เป็นปัญหาและอุปสรรคทั้งในด้านของการสร้างจิตรกรรมฝาผนัง คือ การสร้างจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยต้องอาศัยช่างจิตรกรรมที่มีความชำนาญเฉพาะด้านในการวาดจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด บุคคลหรือประชาชนในพื้นที่หากไม่มีฝีมือหรือความสามารถด้านการวาดภาพหรือสร้างจิตรกรรมฝาผนังก็ไม่สามารถที่จะช่วยวาดได้ การมีส่วนร่วมในข้อนี้ก็เป็นไปได้โดยยาก<sup>๒๕๔</sup> การมีส่วนร่วมในด้านของงบประมาณในการจัดทำจัดจ้างช่างจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เพราะต้องอาศัยงบประมาณจำนวนมากพอสมควรในการสร้างจิตรกรรมฝาผนังให้ปรากฏบนกำแพงวัด จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคในการสร้างจิตรกรรมฝาผนังวัดให้เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทย<sup>๒๕๕</sup>

#### ๕. ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่

การประชาสัมพันธ์และเผยแผ่การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย ในส่วนของการประชาสัมพันธ์ก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทุกวันนี้สังคมเต็มไปด้วยการแข่งขัน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความเป็นเลิศ หรือการแข่งขันจากคู่แข่งที่มีการทำเหมือน ๆ กัน ดังนั้น การประชาสัมพันธ์หรือการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมายจึงมีความสำคัญ ยกตัวอย่างเช่น การประชาสัมพันธ์ด้วยป้ายโฆษณา ก็เป็นวิธีที่จะทำให้สิ่งนั้นแสดงสู่

<sup>๒๕๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.



สายตาของประชาชน อย่างนี้ก็เป็นกรเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์สินค้า หรือสิ่งที่ต้องการแสดงให้เห็น  
อื่นรับรู้ เป็นต้น<sup>๒๕๖</sup>

การมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ก็เป็นไปได้โดยยาก เพราะประชาชนในพื้นที่มี  
การประกอบอาชีพการงานของตน เลยไม่สนใจในเรื่องของการช่วยเหลือ หรือเผยแพร่ในการช่วยบอก  
กล่าวให้เห็นถึงความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏบนกำแพงวัด<sup>๒๕๗</sup> ชาวชุมชนพื้นที่ขาดความรู้  
ความเข้าใจในเรื่องจิตรกรรมฝาผนังจึงไม่สามารถที่จะบอกเล่า หรือแสดงออกด้วยการถ่ายทอด  
หรือประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องราวการเผยแพร่ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัด  
หนองฮีไทยได้<sup>๒๕๘</sup> การประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึง ทำให้ไม่มีผู้รู้หรือผู้สนใจในจิตรกรรมฝาผนัง เป็นผล  
ทำให้ไม่เกิดการเผยแพร่หรือถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังที่ทางวัด  
หรือผู้สร้างจิตรกรรมต้องการที่จะสื่อสารให้ผู้รับสารได้เข้าใจในจิตรกรรมนั้น ๆ<sup>๒๕๙</sup> จิตรกรรมทาง  
พระพุทธศาสนาที่เป็นเรื่องราวความเป็นมาของพระพุทธศาสนา บุคคลบางพวกอาจไม่มีความสนใจใน  
เรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง จึงเป็นเหตุให้การถ่ายทอดไม่ได้รับการสื่อสารที่ได้ผลตามความต้องการ  
หรือที่ตั้งเป้ากำหนดไว้ จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่จิตรกรรม  
ฝาผนัง<sup>๒๖๐</sup>

การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่เป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง และครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้ตามที่  
ต้องการหรือที่ควรจะเป็น จึงทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคต่อการเผยแพร่หรือการถ่ายทอดภูมิปัญญา  
ทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง<sup>๒๖๑</sup> และปัญหาทางด้านการนับถือศาสนา เช่น ผู้ที่นับถือ  
ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น ก็จะไม่เกิดความสนใจ เพราะเป็นเรื่องของความเชื่อที่ต่างจาก  
ศาสนาของตนที่ตนนับถือ จึงทำไม่ให้เกิดความสนใจหรือเกิดผลทางด้านของการถ่ายทอดภูมิปัญญา  
ทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เป็นต้น<sup>๒๖๒</sup>

<sup>๒๕๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๕๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

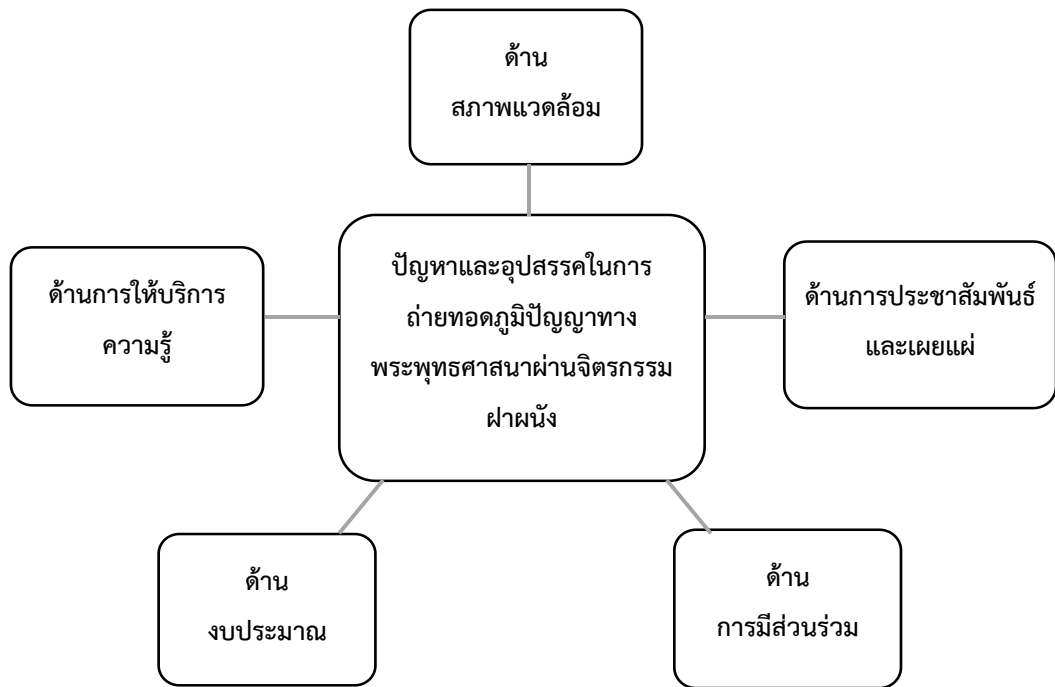
<sup>๒๕๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.





แผนภาพที่ ๔.๕ แสดงปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรม

สรุปได้ว่า จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ประกอบด้วย (๑) ด้านสภาพแวดล้อม ที่ถูกแดด ลม และฝน มากระทบ เป็นเหตุให้จิตรกรรมฝาผนังในกำแพงวัดเกิดความเสียหายได้ง่าย (๒) ด้านการให้บริการความรู้ ขาดผู้คอยบรรยายขยายเนื้อความที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง (๓) ด้านงบประมาณ ยังขาดงบประมาณในการสร้างและดูแลรักษาจิตรกรรมฝาผนังให้อยู่คงทน (๔) ด้านการมีส่วนร่วม การไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือองค์กรใดมามีส่วนร่วมในการเผยแพร่ และ (๕) ด้านการประชาสัมพันธ์ ขาดความเข้าใจในเรื่องของการทำสื่อเผยแพร่ทางช่องทางต่าง ๆ เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ หรือตามเพจต่าง ๆ ปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้อาจส่งผลให้การเผยแพร่ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังไม่เกิดประโยชน์ และคุณค่าจากการถ่ายทอดตามที่คาดหวังไว้ ดังนั้น ประชาชนหรือหน่วยงานต่าง ๆ ควรจะเข้ามามีส่วนร่วมและส่งเสริมในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังร่วมกัน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไว้ให้คงอยู่สืบไป

### ๔.๓ ผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และ ความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเพื่อหาข้อเท็จจริงถึงเสริมสร้าง กระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรม ฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ โดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

#### ๑. เสริมสร้างกระบวนการทางด้านสังคม

การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ก่อให้เกิดคุณค่าต่อ ส่วนรวมหรือสังคม คือ ประชาชนชาวไทยโดยส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนมาก ดังนั้น การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา หรือภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดก็เป็นจิตรกรรม เรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ในเรื่องที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนา ชาวพุทธเราก็ควรจะทำ การศึกษาเพื่อเรียนรู้หลังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นแก่นสาร และเป็นเนื้อหาสาระของ พระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดงสั่งสอนเหล่าสาวก และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยช่วยส่งเสริมสังคมให้เข้าถึงเข้าใจถึงประวัติเรื่องราว และความเป็นมาทางพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เพราะนำเสนอจิตรกรรมฝาผนังอยู่ภายนอกกำแพง วัด จึงทำให้ผู้พบเห็น หรือสนใจได้มีโอกาสเรียนรู้ศึกษาได้โดยง่ายจากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏบน กำแพงวัด<sup>๒๖๓</sup> สร้างความสนใจและดึงดูดสายตาแก่ผู้พบเห็น มีส่วนช่วยส่งเสริมสังคมให้น่าอยู่ จากความเกี่ยวเนื่องของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีการ ช่วยเหลือแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามเหตุตามปัจจัย มีความพอดีพอใจในความสงบ ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยที่ปรากฏเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเหมือน สัญลักษณ์หรือตัวแทนของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา<sup>๒๖๔</sup>

จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นการโฆษณาประกาศประชาสัมพันธ์ พระพุทธศาสนา เพราะนำมาสร้างหรือแสดงไว้ในที่โล่งแจ้ง และติดกับถนน ตรงสี่แยก ที่มีผู้คน เดินทางสัญจรผ่านไปมาอยู่ตลอด<sup>๒๖๕</sup> จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดจึงเป็นเสมือนป้ายโฆษณา ประชาสัมพันธ์ที่เขาตีตประกาศตามจุดสำคัญที่มีผู้คนเดินทางสัญจรผ่านไปมา เป็นการเผยแพร่ เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาออกสู่สังคมกว้าง จากจิตรกรรมฝาผนังที่เคยปรากฏอยู่ด้านในฝาผนัง

<sup>๒๖๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญของวัดออกมาสู่จิตรกรรมฝาผนังด้านนอกกำแพงวัด<sup>๒๖๖</sup> จิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยส่งเสริมสังคมให้สงบสุขร่มเย็น เพราะเป็นเครื่องหมายของความศรัทธา การปฏิบัติ ความหลุดพ้น และเป็นเครื่องเตือนใจของชาวพุทธตลอดมา ตั้งแต่อดีตจนถึงในปัจจุบัน<sup>๒๖๗</sup> เป็นการโฆษณาการประกาศ และเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดออกสู่สายตาประชาชนให้ได้พบเห็นโดยง่ายยิ่งขึ้น ทั้งประชาชนในพื้นที่และเกินทางสัญจรผ่านไปมาอยู่เป็นประจำ เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอิไทยสู่สายตาของชุมชน สังคมต่อไป<sup>๒๖๘</sup>

## ๒. เสริมสร้างคุณค่าทางด้านศาสนา

ศาสนาพุทธถือเป็นศาสนาหลักของชาวไทยมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาสอนถึงเรื่องหลักความจริงของธรรมชาติอันเป็นไปตามความจริงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชาวไทยหรือชาวพุทธนับว่าโชคดียิ่งที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาทำให้ผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใส และนำไปปฏิบัติให้เกิดผล คือ ความร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกันทั้งกาย วาจา และใจ มีความเมตตา เอื้อเฟื้อ ไม่พยายาบาดต่อกัน เป็นต้น<sup>๒๖๙</sup> ด้วยหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักและวิธีการของการดับทุกข์โดยตรงที่พระองค์ทรงแสดงสั่งสอนไว้เมื่อสองพันกว่าปี และต่อมาได้มีการจดจำบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ทางศาสนาที่พระองค์ทรงแสดงเป็นลายลักษณ์อักษร และเป็นภาพจิตรกรรมที่นักปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลายได้สร้างขึ้นจากเรื่องราวความเป็นจริงที่บันทึกไว้และมีปรากฏสืบต่อ ๆ กันมาจนถึงยุคปัจจุบันเรานี้<sup>๒๗๐</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัด ซึ่งเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมที่เป็นเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏตามคัมภีร์พระไตรปิฎก ทำให้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาได้รับการเผยแพร่สู่สายตาของประชาชนทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่ที่เดินทางสัญจรผ่านไปมาอยู่ตลอด<sup>๒๗๑</sup> จิตรกรรมฝาผนังที่แสดงเรื่องราวของพระพุทธศาสนาจึงเป็นการช่วยดำรงรักษาประวัติ ความเป็นมา เรื่องราวที่สำคัญต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และหลักธรรมคำสอนของพระองค์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนา

<sup>๒๖๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๖๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๕, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๖, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

จิตรกรรมฝาผนังช่วยสืบต่ออายุของพระศาสนาจากเรื่องราวของพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่บนจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอิไทย<sup>๒๗๒</sup> พระพุทธรูปจะดำรงอยู่ได้นาน นอกจากจะต้องอาศัยหลักของการประพจน์ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนแล้ว ยังต้องอาศัย การบันทึก หรือจดจำข้อมูลเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้สอดคล้องหรือเห็นต้องตามความจริง หรือความสัมพันธ์กันภาพจิตรกรรมทางพระพุทธรูปจึงเป็นที่นิยมในการวาดหรือสร้างเป็นเรื่องราวผ่านจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อให้เกิดภาพและจินตนาการมาเนื้อหาทางพระพุทธรูปศาสนาได้คล้ายจริงมากที่สุดหรือจิตรกรรมอื่น ๆ ที่เห็นปรากฏตามวัดวาอารามหรือสถานที่ ที่มีความสำคัญต่าง ๆ ทางพระพุทธรูปศาสนา<sup>๒๗๓</sup>

### ๓. เสริมสร้างคุณค่าทางด้านจิตใจ

จิตรกรรมฝาผนังเป็นเรื่องราวที่มีความละเอียดอ่อนซ่อนอยู่ตัวของจิตรกรรมเอง เพราะเป็นการสื่อแสดงออกทางภาพวาดสู่สายตาของผู้พบเห็น โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธรูปศาสนามักมีความละเอียดประณีตมากขึ้นไปอีก เพราะนอกจากหลักธรรมทางพระพุทธรูปศาสนาจะมีความละเอียดประณีต ลึกซึ้งแล้ว เรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏตามพุทธประวัติ ก็มีความอัศจรรย์ลึกซึ้ง และเป็นข้อมูลที่มีการจดบันทึกตามหลักของความเป็นจริงต่อ ๆ มา โดยไม่ได้แต่งขึ้นเองตามความชอบความพอใจหรือเห็นว่าสมควรอย่างนั้นอย่างนั้น ในส่วนของคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์ทางพระพุทธรูปศาสนา นี้ นับว่าเป็นคัมภีร์ทางศาสนาที่มีความเชื่อถือได้และเป็นที่ยึดถือ และปฏิบัติตามแบบอย่างต่อ ๆ กันมาจนเท่าปัจจุบัน

จิตรกรรมฝาผนังช่วยเพิ่มคุณค่าเรื่องราวที่ต้องการสื่อหรือที่ปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมนั้น ๆ เพราะการสร้างจิตรกรรมย่อมเกิดจากรายการหรือมีมูลเค้าความสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นมาหรือเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์สำคัญที่เกิดขึ้น ก็จะมีการจดบันทึกหรือสร้างเป็นอนุสรณ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมา หรือเป็นการให้ความสำคัญกับสิ่งนั้น ๆ<sup>๒๗๔</sup> จิตรกรรมฝาผนังก็เช่นเดียวกัน ย่อมมีเรื่องราวหรือประวัติความเป็นมาที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับในทางพระพุทธรูปศาสนาแล้ว ย่อมสำคัญและเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกชนชาวพุทธที่มีพระพุทธรูปศาสนาเป็นที่พึ่ง และยึดเหนี่ยวทางจิตใจ<sup>๒๗๕</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอิไทย เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง โดยที่ภาพจิตรกรรมเหล่านั้นปรากฏอยู่บนกำแพงของวัด นอกจากจะเป็นเขตที่กั้นของบริเวณ

<sup>๒๗๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๗, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๘, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๙, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๐, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

วัดแล้วก็ยังมีส่วนสำคัญคือ ช่วยประชาสัมพันธ์เผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่บนกำแพงวัดให้พุทธศาสนิกชนหรือประชาชนทั่วไปได้รับรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้น<sup>๒๗๖</sup> สิ่งที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนาย่อมเกิดคุณค่าทางจิตใจ เพราะชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนาต้องอาศัยหลักของความเชื่อถือศรัทธามาก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงน้อมนำหลักธรรมคำสอนมาประพฤติปฏิบัติตามความเหมาะสมแห่งฐานะที่ตนจะพึงปฏิบัติได้<sup>๒๗๗</sup> ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญ และก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านจิตใจเป็นแบบอย่างและกำลังใจที่จะประพฤติปฏิบัติ จิตรกรรมฝาผนังจึงเกิดคุณค่าต่อตัวบุคคล ชุมชน สถานที่และสังคม<sup>๒๗๘</sup>

#### ๔. เสริมสร้างคุณค่าทางด้านศิลปะ

จิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ คือเป็นทั้งแหล่งเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรม และมีศิลปะของการสร้างจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้เกิดความสวยงาม และถูกต้องเนื้อหาตรงต่อความต้องการที่จะสื่อสารหรือถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านจิตรกรรมฝาผนัง<sup>๒๗๙</sup> การถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย ก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปะมีความหลากหลายทั้งเป็นศิลปะของช่างผู้สร้างจิตรกรรมฝาผนัง หรือศิลปะในด้านของสถานที่ในการวาด หรือสร้างจิตรกรรมฝาผนังเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้เห็นและได้รับรู้ประวัติ เรื่องราว ความเป็นมา ความสำคัญทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด<sup>๒๘๐</sup> ศิลปะเป็นสิ่งที่มีความอยู่ในตัว โดยเฉพาะศิลปะของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ส่วนมาจะเป็นการบันทึกภาพเป็นภาพจิตรกรรมเหล่านี้ไว้เพื่อบ่งบอก หรือแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่ควรแก่การจดบันทึก ในรูปแบบของจิตรกรรมต่าง ๆ เช่น บันทึกเรื่องราวผ่านจิตรกรรมฝาผนังเพื่อให้คงอยู่ให้คนรุ่นหลังได้เห็นหรือทราบรายละเอียดผ่านจิตรกรรมฝาผนังเป็นข้อมูลภาพที่สามารถสื่อสารได้ดี<sup>๒๘๑</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีความเป็นศิลปะในตัว เพราะถ้าหากปราศจากความมีฝีมือหรือความเป็นศิลปะในการวาด หรือการสร้างจิตรกรรมฝาผนัง ก็จะเป็นการแสดงหรือสื่อสารกันไม่รู้เรื่องทั้งในส่วนของตัวเองผู้สร้างจิตรกรรมเอง และผู้ดูผู้ชมจิตรหรือผู้รับสารจากการถ่ายทอดเรื่องราว

<sup>๒๗๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๒, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๗๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๔, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๐</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๕, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๑</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๖, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

ต่าง ๆ ผ่านจิตรกรรมนั้น ๆ<sup>๒๘๒</sup> จิตรกรรมเป็นแหล่งศูนย์รวมแห่งคุณค่าและความหมาย ตัวอย่างเช่น งานในพิพิธภัณฑ์ที่มีการจัดแสดงให้ผู้ชมได้รับชม ก็จะมีในส่วนของจิตรกรรมต่าง ๆ เป็นส่วนมากที่นำมาจัดแสดงให้เห็น นับว่าจิตรกรรมเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ คือได้ทั้งความรู้ และมีความเป็นศิลปะเฉพาะของจิตรกรรมนั้น ๆ<sup>๒๘๓</sup>

เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาถ้านำมาสร้างเป็นศิลปะหรือจิตรกรรมจะช่วยเพิ่มคุณค่าให้แก่ศิลปะหรือจิตรกรรมนั้น เพราะจิตรกรรมฝาผนังที่ถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเป็นจิตรกรรมที่ถ่ายทอดความรู้ และเกี่ยวกับหลักของความเชื่อความศรัทธาอันนับถือ จึงทำให้จิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาทรงคุณค่า และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย<sup>๒๘๔</sup> นอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยยังช่วยอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไว้ และเป็นการเชิญชวนให้ประชาชนเห็นคุณค่าของจิตรกรรมผ่านการถ่ายทอดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตเป็นเป็นอยู่ของชุมชน และจิตรกรรมเกี่ยวกับสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หรือแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของโลก<sup>๒๘๕</sup>

#### ๕. เสริมสร้างคุณค่าทางด้านวิชาการ

จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย ซึ่งเป็นจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่จิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ จนถึง การประสูติ เสด็จออกผนวช ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนา จนถึงปรินิพพาน ด้วยเหตุนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา<sup>๒๘๖</sup> ภาพจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏบนกำแพงวัด เนื้อหาสาระก็ยึดตามหลักของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกที่บันทึกหลักธรรมคำสอน และเนื้อหาสาระต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา<sup>๒๘๗</sup>

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทยสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนาจากจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด และยังเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชุมชนของชาวพื้นที่ ที่นำมาสร้างเป็นจิตรกรรมฝาผนังไว้ให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจในวิถีชุมชนในอดีต<sup>๒๘๘</sup> นอกจากนี้ยังมี

<sup>๒๘๒</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๗, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๓</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๘, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๔</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๙, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๕</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๒๐, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

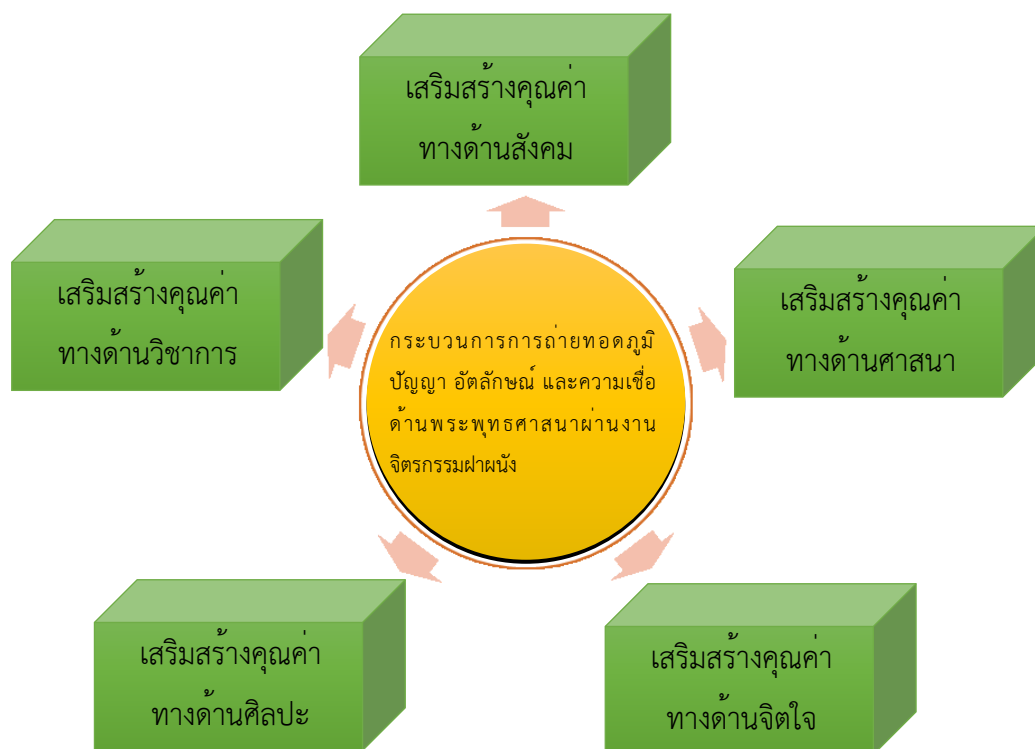
<sup>๒๘๖</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๑, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๗</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๒, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

<sup>๒๘๘</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๑๓, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

จิตรกรรมที่เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของโลก จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยจึงมีคุณค่าต่อการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เรื่องราวความเป็นอยู่วิถีชุมชน และจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับสถานที่ทางประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของโลก<sup>๒๘๙</sup>

สรุปได้ว่า คุณค่าจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย จากผลการวิเคราะห์และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เกิดคุณค่าในหลายด้าน คือ คุณค่าทางสังคม เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมออกสู่สังคม คุณค่าทางศาสนา เป็นการส่งเสริมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา คุณค่าทางจิตใจ จิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนา ช่วยให้ผู้พบเห็นเกิดความอึ้งเอิบใจ และเป็นที่พักพิงที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ คุณค่าทางศิลปะ จิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าให้กับศิลปะ คุณค่าทางวิชาการ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา และนอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยเป็นการโฆษณาประกาศประชาสัมพันธ์เผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เป็นทั้งการอนุรักษ์จิตรกรรม และรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

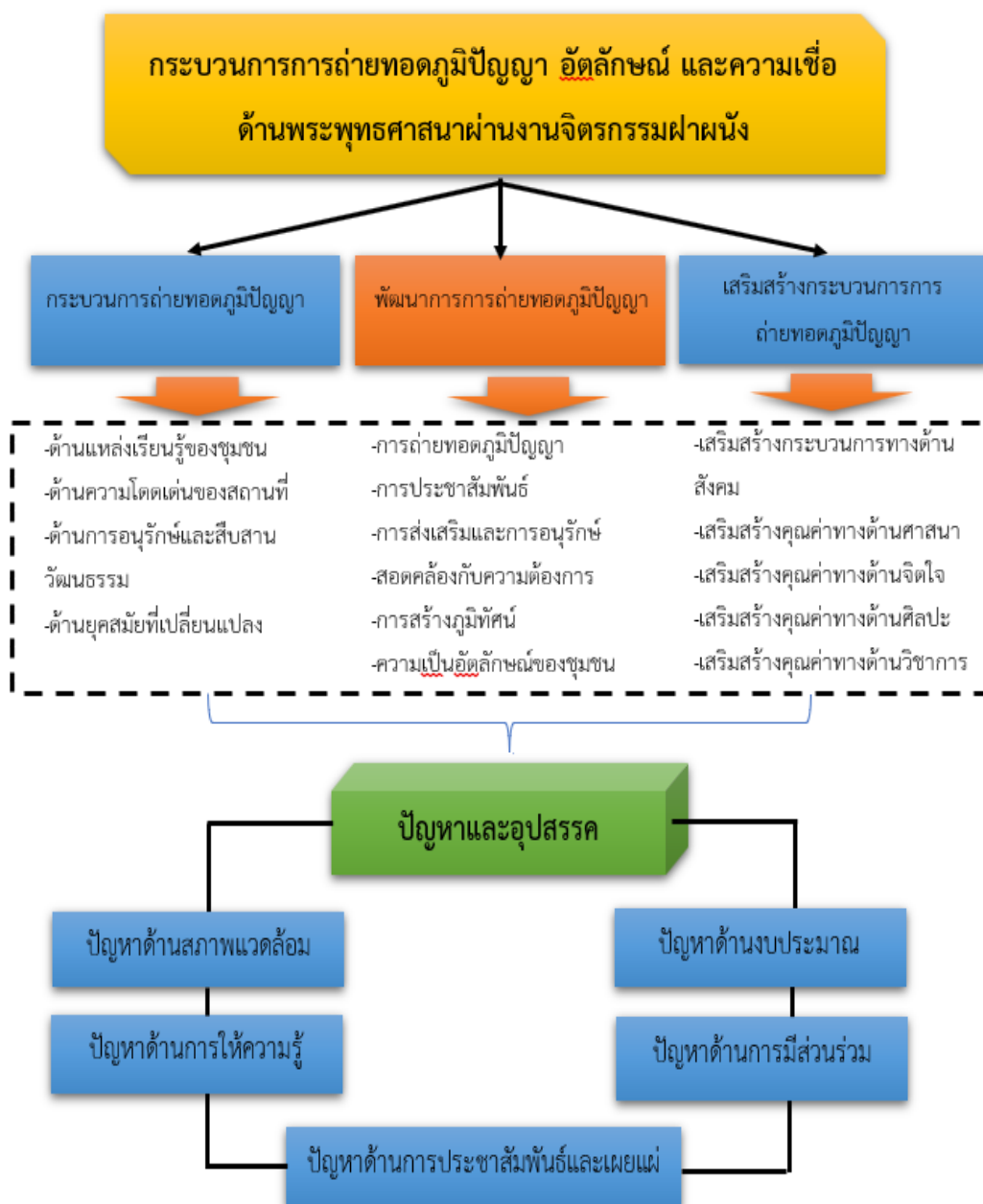


แผนภาพที่ ๔.๖ แสดงผลการวิเคราะห์เสริมสร้างกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดศรีสะเกษ

<sup>๒๘๙</sup> สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญลำดับที่ ๐๔, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

### ๔.๔ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการการถ่ายทอด ภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาผ่านงานจิตรกรรมฝาผนัง ดังนี้



แผนภาพที่ ๔.๗ แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย



จากแผนภาพ ๔.๗ ที่นำเสนอในเบื้องต้น ผู้วิจัยสามารถอธิบายได้ว่า การถ่ายทอด ภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ บนกำแพงวัด ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดมีส่วนช่วยในการเผยแพร่ คือ ๑. เป็นแหล่งเรียนรู้ ประวัติ และเรื่องราวความเป็นมาสาระสำคัญ รวมถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผ่านทางจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ๒. มีความโดดเด่น ทางด้านการถ่ายทอดเรื่องราวทาง พระพุทธศาสนาที่นำมาแสดงบนกำแพงวัดให้ประชาชนสามารถศึกษาและมาชมดูได้โดยง่าย เพราะภาพจิตรกรรมปรากฏอยู่บนกำแพงด้านนอกวัด เหมาะแก่การเผยแพร่เรื่องราวต่าง ๆ ทาง พระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับรู้ ๓. เป็นการอนุรักษ์และส่งเสริมจิตรกรรม เป็นการรักษาไว้ซึ่ง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องราวในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นการถ่ายทอด ภูมิปัญญา หรือเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่แสดงออกให้เป็นรูปประจักษ์แก่สายตา ๔. เข้ากับยุคสังคมที่เปลี่ยนแปลง ยุคปัจจุบันนี้มีการสื่อสาร การรับข่าวสารได้ง่ายและรวดเร็ว ทั้งการ ค้นหาแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ก็ทำได้ง่ายขึ้นโดยการใช้อินเทอร์เน็ตในการค้นหาข้อมูลต่าง ๆ ดังนั้นการ นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังก็ต้องมีการพัฒนา หรือเปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปทางช่องทางการสื่อสารที่ไร้ขอบเขต

โดยมีแนวคิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัด ดังนี้ ๑. การถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นการแสดงออกซึ่งเรื่องราวต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรม ฝาผนังกำแพงวัด ๒. การประชาสัมพันธ์ จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดเปรียบเสมือนป้ายโฆษณา ประชาสัมพันธ์ เพราะอยู่ภายนอกกำแพงวัดติดถนนที่มีผู้คนเดินทางสัญจรไปมาอยู่ตลอดเวลา ๓. ส่งเสริม การเผยแพร่ เป็นการนำเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาออกมาเผยแพร่ให้ประชาชนได้เห็น และรับรู้ได้ ง่ายมากยิ่งขึ้น ๔. สอดคล้องกับความต้องการ ยุคปัจจุบันเป็นยุคที่ค้นหาเข้าและถึงข้อมูลได้ง่ายจาก อินเทอร์เน็ต ภาพจิตรกรรมฝาผนังก็ควรที่จะเข้าถึงเข้าชมได้ง่าย ๕. สร้างภูมิทัศน์ให้กับวัด ทำให้เกิด ความสวยงามได้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ศึกษาเกี่ยวกับจิตรกรรมทางพระพุทธศาสนา ๖. ความเป็นอัตลักษณ์ มีความโดดเด่นเฉพาะตนจากจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏภายในสถานที่สำคัญของ วัดออกสู่สายตาประชาชนบนฝาผนังกำแพงของวัด

ปัญหาและอุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนัง วัดหนองอีไทย ได้แก่ ด้านสภาพแวดล้อม ที่ถูกแดด ลม ฝน เป็นสาเหตุให้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เกิดความเสียหายได้ง่าย ด้านการให้บริการความรู้ ขาดผู้คอยบรรยายขยายเนื้อความที่ปรากฏอยู่ใน จิตรกรรมฝาผนัง ด้านงบประมาณ ยังขาดงบประมาณในการสร้าง และดูแลรักษาจิตรกรรมฝาผนังให้ อยู่คงทน ด้านการมีส่วนร่วม การไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน หรือองค์กรใดมามีส่วนร่วมใน การเผยแพร่ ด้านการประชาสัมพันธ์ ขาดความเข้าใจในความสำคัญและประโยชน์คุณค่าที่จะได้รับจาก จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด ปัญหาและอุปสรรคเหล่านี้ อาจส่งผลให้การเผยแพร่ภูมิปัญญาทาง

พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังไม่เกิดประโยชน์ และคุณค่าจากการถ่ายทอดได้ตามที่หวังไว้ ดังนั้นประชาชนหรือหน่วยงานต่าง ๆ ควรจะเข้ามามีส่วนร่วม และส่งเสริมในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด

ดังนั้น การเสริมสร้างคุณค่าจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองอีไทย จากผลการวิเคราะห์และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกิดคุณค่าในหลายด้าน คือ ๑. คุณค่าทางสังคม เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมออกสู่สังคม ๒. คุณค่าทางศาสนา เป็นการส่งเสริมและเผยแพร่พระพุทธศาสนา ๓. คุณค่าทางจิตใจ จิตรกรรมฝาผนังทางพระพุทธศาสนาช่วยให้ผู้พบเห็นเกิดความอึ้งเอิบใจและเป็นที่พักพิงที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ๔. คุณค่าทางศิลปะ จิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าให้กับศิลปะ ๕. คุณค่าทางวิชาการ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา และนอกจากนี้จิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัดหนองอีไทยยังเป็นการโฆษณาประกาศประชาสัมพันธ์เผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนาผ่านจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด เป็นทั้งการอนุรักษ์จิตรกรรม และรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

## บรรณานุกรม

### ๑. ภาษาไทย

#### ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.  
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

#### ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

##### (๑) หนังสือ:

กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ. แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพมหานคร:  
พิมพ์ดี, ๒๕๔๑.

\_\_\_\_\_. รากแก้วแดนใต้ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์,  
๒๕๔๘.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. เอกสารทางวิชาการชุดปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพ  
โรงเรียนโดยปัจจัยองค์รวม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘.

กรมศิลปากร. จิตรกรรมไทยประเพณี. กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ๒๕๓๓.

กระทรวงวัฒนธรรม. เรื่องการจัดข้อมูลและการจัดการความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรม.  
กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์, ๒๕๕๙.

กองโบราณคดีกรมศิลปากร. ศิลปะถ้ำในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี, ๒๕๓๘.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา, ๒๕๔๐.

\_\_\_\_\_. ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: นางนวลออฟเซ็ท, ๒๕๓๘.

\_\_\_\_\_. วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๘.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:  
สร้างสรรค์, ๒๕๔๑.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง  
แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๖.

บุญชู บุญลิขิตศิริ. รูปแบบพิธีกรรมศิลปะวัฒนธรรมสำหรับผู้พิการทางสายตา. ชลบุรี:  
มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๑.

ประเวศ วะสี. “การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น”. เอกสารประกอบการสัมมนาภูมิปัญญากับการ  
ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม  
แห่งชาติ: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๓๔.

\_\_\_\_\_ . ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๔๓.

ประเวศ วะสี. การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น: ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๖.

ประเสริฐ ศีลรัตน์. สุนทรียะทางทัศนศิลป์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และวิธีการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระครูสุเทพสาครคุณ (สุนันท์ เพชรเลื่อน) และคณะ. มรดกไทยอีสานฉบับสมบูรณ์. ขอนแก่น: ขอนแก่นคลังน่านาธรรม จำกัด, ๒๕๔๔.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพิธีตรียัมพวาย-ตรีปวาย (จากพระราชพิธี ๑๒ เดือน). กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. ดร. ตามสำรวจพุทธสถานในอินเดีย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๘.

พระราชปริยัติกวี, ศ. ดร. สารัตถธรรมจากชาดก: ทศบารมี. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๖๒.

มน พิสุทธิรัตนานนท์. สุนทรียวิจักษ์ณ์ในจิตรกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

มัย ตติยะ. สุนทรียภาพทางทัศนศิลป์. กรุงเทพมหานคร: วาดศิลป์, ๒๕๔๗.

มูณี พันทวี. โครงการจัดงานประเพณีวันออกพรรษา. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, (ม.ป.ป.) ๒๕๔๑.

ยิ่งยง เทาประเสริฐ. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๖. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

\_\_\_\_\_ . พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

\_\_\_\_\_ . พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๐.

วัดหนองอิไทย. ปักหมุดวัดเมืองไทย. สุรินทร์: เอทีพีอาร์ เฟอร์เพคท์ จำกัด, ๒๕๖๕.

วรรณภา ณ สงขลา. จิตรกรรมสมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและปติมากรรม, ๒๕๓๓.

\_\_\_\_\_ . จิตรกรรมประเพณีไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๓.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปทัศนกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแถมมี, ๒๕๓๘.

วิมล คาศรี. **วรรณกรรมมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช**. นครศรีธรรมราช: สถาบันราชภัฏ  
นครศรีธรรมราช, ๒๕๒๔.

สินธุ์ สโรบล. **นี่คือผ้าทอพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต. **ปรัชญาประยุกต์ ชุตินิเวศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.  
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ศิลป์ พีระศรี. **วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย**. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, ๒๕๐๒.

\_\_\_\_\_. **ศิลปวิชาการ "วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังไทย"**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ  
ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี, ๒๕๔๖.

\_\_\_\_\_. **คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง**. พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๒.

\_\_\_\_\_. **คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๒.

สมชาติ มณีโชติ. **ความสำคัญของจิตรกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙.

สันติ เล็กสุขุม. **จิตรกรรมแบบประเพณีและแบบสากล**. กรุงเทพมหานคร:  
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕.

\_\_\_\_\_. **รวมบทความ มุมมอง ความคิดและความหมาย: งานช่างไทยโบราณ**.  
กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

สามารถ จันทร์สุริย์ และคณะ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร:  
คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๖.

\_\_\_\_\_. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,  
๒๕๓๓.

สิริวัฒน์ คำวันสา. **อีสานคดีเนื่องในงานการละเล่นพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี  
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑.

สุชาติ สุวรรณกรณ. **วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาและคุณค่าทางภูมิปัญญา**. กรุงเทพมหานคร:  
บก.ปิยะวัฒนา, ๒๕๕๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **รายงานสรุปการสัมมนาเรื่องยุทธศาสตร์การเรียนรู้  
ตลอดชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: องค์การค่าคุรุสภา, ๒๕๔๓.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. **"แผนพัฒนา  
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔)"**. กรุงเทพมหานคร:  
สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๙.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. **การพัฒนาระบบการประเมินคุณภาพภายนอกสำหรับแหล่ง  
เรียนรู้ในชุมชนตาม (ร่าง) มาตรฐานแหล่งเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน  
เลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๓.

สำลี รักสุทธี. **อีตลีสองคลองลีสี่**. กรุงเทพมหานคร: พ.ศ.พัฒนา จำกัด, ๒๕๔๙.

เสรี พงศ์พิศ. **คืนสู่รากเหง้าทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน**.

กรุงเทพมหานคร: ชาวบ้าน, ๒๕๒๙.

\_\_\_\_\_. **วิธีทำและวิธีคิด แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

\_\_\_\_\_. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาเล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: หมู่บ้าน, ๒๕๓๖.

อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

อมรา พงศาพิชญ์. **การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อพัฒนางาน**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔.

อาร์ักษ์ สังหิตกุล. **ประวัติและผลงานผู้ทรงคุณวุฒิของกรมศิลปากร**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๖.

\_\_\_\_\_. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.

## (๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

กรรณิการ์ ตั่งตุลานนท์. “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติวรวิหาร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

จินต์ประวีญ์ เจริญฉิม. “รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาของผู้สูงอายุสู่ชุมชนสังคมที่ยั่งยืน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๒.

ปฐม นิคมานนท์. “การค้นหาคำรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน”. **การวิจัยทางการศึกษาและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา**. ชมรมผู้สนใจงานวิจัยทางการศึกษา: ๒๕ มิถุนายน, ๒๕๖๐.

พระครูไพฑูลเจติยาภิรักษ์ (ธตมโล/บุญแก้ว). “หลักพุทธธรรมกับชุมชนวิถีพุทธตามแนวชายแดน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระชนินสิทธิ์ สุทธิจิตโต (ภูเมศโปสยานนท์). “บทบาทการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาของสำนักงานพระพุทธศาสนา ประจำจังหวัดสงขลา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ, ดร. “การอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านประติมากรรมพระธาตุเรืองรอง วัดพระธาตุเรืองรอง ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระอธิการนิรันดร์ จุกกธมโม. “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ของชุมชน: กรณีศึกษาวัดพระธาตุเรืองรอง จังหวัดศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

พัลลภ หารุคำจา. “การพัฒนาแผนชุมชนพึ่งตนเองเชิงพุทธในจังหวัดลำพูน”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พิศาล ดวงดีง. “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างชุมชนวิถีพุทธของสถานปฏิบัติธรรมสวนพุทธธรรมจังหวัดลำพูน”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา. “การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ของพระสงฆ์นักพัฒนา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

วารดา พุ่มผกา. “ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมของชุมชนไทยเชื้อสายมอญเพื่อออกแบบสื่อการเรียนรู้”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๒.

### (๓) รายงานวิจัย:

จักรพันธ์ โสมะเกษตริน. “การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นศรีสะเกษเพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒.

ชัยศ วนิชวัฒนาวัด, ผศ. ดร. “นวัตกรรม แนวความคิด และวิธีการ การจำลองภาพ เสมือนจริง ที่มี มุมมองภาพที่สมบูรณ์ของจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี.

**รายงานวิจัย.** คณะศิลปกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๐.

บุญยืน งามเปรี๊ยม และคณะ. “พุทธจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าในจังหวัด ศรีสะเกษ”. **รายงานวิจัย.** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระอุดมปิฎก และคณะ. “การศึกษาอัตลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดอุดรดิษฐ์”.

**รายงานวิจัย.** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พราสซีส. อ่างใน สุมาลี สังข์ศรี และคณะ. “การจัดการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต: พิพิธภัณฑ”.

**รายงานวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๘.

สิรภาพ สนวนง. พระยุพธนา อธิจิตโต. “รูปแบบการพัฒนาภูมิปัญญาและประเพณีเชิงพุทธกับการ ส่งเสริม การเรียนรู้ของประชาชนในเขตอีสานใต้”. **รายงานวิจัย.** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ดร. พระมหาธงชัย ฐิตโสภโณ. ดร. และพระกัญจน์ กนตธมโม. ดร. “ศึกษา ภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าใน จังหวัดศรีสะเกษ”. **รายงานวิจัย.** สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

สุมาลี สังข์ศรี และคณะ. “การจัดการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต พิพิธภัณฑ”. **รายงานวิจัย.** มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช กระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๘.

#### (๔) บทความ:

โกสุม สายใจ. “พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้”. **วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์.** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม ๒๕๖๐): ๑-๑๐.

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม และคณะ. “วิเคราะห์คุณธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.** ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๒๔.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. คณะวิจิตรศิลป์. ภาควิชาศิลปะไทย. (๒๕๕๐). **จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้านก่อ: โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง ผนังวิหารวัดบ้านก่อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง.**

เสรี พงศ์พิศ. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”. นโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. ๓ ธันวาคม ๒๕๕๔.

อัศวินธ์ เรื่องรอง, ผศ. ดร. “เรื่องเล่า”. **วารสารศิลปศาสตร์.** ปี ๑๔ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒): ๑๓.



อุทัย สมวัฒน์. “ประเพณี ๔ เผ่าไทยศรีสะเกษย้อนรอยวัฒนธรรมของบรรพชนอีสาน”. บ้านเมือง, (๔ มีนาคม ๒๕๔๐): ๑๑.

**(๕) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:**

สัมภาษณ์ พระมหาจันทร์ดี ปัญญาชีโร. เจ้าคณะอำเภอไพรบึง. วัดปราสาทเยอเหนือ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ พระอธิการสมภาร นิภาธโร. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ปลัด. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายสายันต์ สุขโนนจารย์. ปราชญ์ชาวบ้าน. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายจารึก เข้มทอง. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองอีไทย. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, สัมภาษณ์ นายชาติชาย ศรีคราม. ครูโรงเรียนบ้านหนองอีไทย. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นางเบญจวรรณ พิมสอน. ครูโรงเรียนบ้านหนองอีไทย. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นางอัญชลี เสนคราม. ครูโรงเรียนบ้านหนองอีไทย. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายยุทธพิชัย พรมลา. ครูโรงเรียนบ้านหนองอีไทย. อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายสมชาย กองศรี. ปราชญ์ด้านภาพจิตรกรรม. อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายปริญญา สำเร็จ. ปราชญ์ด้านภาพจิตรกรรม. อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ พระครูโกศลสุตคุณ. เจ้าอาวาสบ้านเอก (ผู้ช่วยดูแลพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเรืองรอง). ตำบลหนองปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ พระครูสันติธรรมานุวัตร. เจ้าคณะอำเภอเมืองศรีสะเกษ วัดหนองไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายบุญเรือง ชันตา. ปราชญ์ชาวบ้านสร้างเรื่อง ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายพรมมา ธิปเทศ. ปราชญ์ชาวบ้านสร้างเรื่อง ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นางพรทิพย์ แสงฟ้า. กำนันตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ.

๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายบุญฤกษ์ โสรเนตร. ข้าราชการบำนาญ ตำบลหนองครก อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัด

ศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายประสาท ตั้งวงศ์. ผู้ใหญ่บ้านบ้านเอก ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัด

ศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายประหัต ถิลา. วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัด

ศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายมณฑิธร จันตะ. ผู้ใหญ่บ้านหญ้าปล้อง. ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษจังหวัด

ศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์ นายเสน่ห์ นามจันทร์. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลหญ้าปล้อง. อำเภอเมือง

ศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ. ๒๕ เมษายน ๒๕๖๗.

## ๒. ภาษาอังกฤษ

All this section - Ugo Procacci. in Frescoes from Florence, **Arts Council**, London, 1969.

Amornrat A. **Research principles for developing Thai wisdom products**. Bangkok:

Chulalongkorn University Press, 2017.

Narin Sangraksa. **Knowledge management and wisdom**. Nakhon Pathom: Silpakorn

University Printinghouse, 2014.

Rolf Toman. editor. **Romanesque- Architecture. Sculpture. Painting**. 1997.

World Development Indicators: Rural environment and land use". **World Development**

**Indicators**. The World Bank. World Bank, 2016.